Anul I, No. 4 Septembrie-Octombrie, 1935

ATHENEUM

REVISTA DE IDEOLOGIE ȘI ȘTIINȚA A LICEELOR MILITARE

SUMAR:

APARE LA DOUĂ LUNI — IAȘI — PREȚUL 25 LEI

ATHENEUM

Revistă de ideologie şi ştiinţă a Liceelor Militare

Apare la două luni

Redacţia şi administraţia : Liceul Militar, Iaşi.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.
Redacţia va hotărî ordinea de publicare a articolelor.

ABONAMENTUL ANUAL 120 LEI

Bunul simț

Filosoful francez Descartes, a cărui influență intelectuală durează de trei veacuri, chiar pe alocuri ea a rămas mai subterană și deci mai puțin vizibilă la prima vedere, filosoful acesta inovator proectând lumina analizei sale asupra principalelor resorturi ale sufletului nostru, s'a ocupat în treacăt și de *„bunul simț"*, grăbindu-se să afirme că printre însușirile omenești, bunul simț ar fi dintre toate acea mai generos și mai egal distribuită.

Descartes își justifică afirmația, semnalând că în timp ce fiecare ar dori să aibă într'un grad mai înalt însușirile cu care este înzestrat — sau poate și altele cu care nu este înzestrat de fel — nimeni, niciodată, n'a dorit să posedă mai mult bun simț decât are. Afirmația pare firește ciudată, când ne gândim la atâția oameni cărora bunul simț le-a fost refuzat, chiar oameni inteligenți, capabili să strălucească, dar care totuș calcă alături de drumul sănătos al realității și al cumințeniei. Că omul nu-și socoate niciodată bunul simț deficitar, aceasta e poate o iluziune fără de care s'ar simți față de sine nu numai scăzut, dar compromis. In orice caz, afirmația lui Descartes că bunul simț este o însușire abundent și larg distribuită, nu se verifică în experiență, așa că poate are dreptate filosoful Brunschvicg, când este de părere, că Descartes, făcând afirmarea de mai sus, n'a vrut să fie veridic, ci pur și simplu *ironic.*

Dacă ne raportăm acuma la întrebuințarea curentă a expresiei, „bun simț" și la valoarea pe care o acordăm în deobște acestei însușiri sufletești, trebue să constatăm trei lucruri deosebite: 1. Că nu recunoaștem această însușire tuturor. 2. Că de

şi o socotim foarte importantă, n'o apreciem totuşi ca o calitate spirituală de primul rang. 3. Insfârşit că de şi o folosim expresia „bun simţ" cu destulă siguranţă, nu avem totdeauna o conştiinţă clară despre cuprinsul şi înţelesul ei.

Noţiunea „bun simţ" este una din acele idei pe care toată lumea o întrebuinţează, fără ca s'o poată limpede defini. Şi fiindcă tendinţa de a lămuri obscurităţile este şi firească şi folositoare — ajutând şi justa aplicaţie a noţiunii şi dreapta ei preţuire — mi-am propus, fără nici o pretenţie de a sili dicţionarele să-mi adopte punctul meu de vedere, să încerc a analiza această ideie, pornind fireşte dela întrebuinţarea ei curentă, aşa cum pare că a statornicit-o uzanţa îndelungată a generaţiilor.

Dacă urmărim accepţia cea mai constantă, bunul simţ pare să exprime o putere spontană de-a judeca drept, de-a găsi neşovăitor prin tufişul controverselor şi a complicaţiilor, soluţia cea mai înţeleaptă şi mai bună. Inţelegem pentru ce bunul simţ este considerat ca fiind contrariul nebuniei, violenţii şi pasiunilor în genere,—toate stări sufleteşti care ne abat de la direcţia normală şi echilibrată, împingându-ne pe drumuri laterale cotite, misterioase şi adesea înfundate. In „bunul simţ" rezidă ideia de echilibru, de cumpătare intelectuală, care nu pleacă razna în extreme aventuroase şi nu se triează pe poziţii unilaterale, ci preferă drumul sănătos al mijlociei, al concilianţei, care este îndeobşte şi acel al adevărului.

Nu ne vom mira deci că unii gânditori au ajuns aproape să indentifice bunul simţ cu raţiunea însăş, — căreia de drept îi revine capacitatea de a distinge, adevărul de eroare, ideia exactă de părerea strâmbă, iar un cugetător de talia lui Auguste Comte, să adauge că spiritul filosofic în care ne-am deprins a vedea expresia cea mai luminată a minţii omeneşti, nu ar fi decât „o extenziune sistematică a bunului simţ la toate speculaţiile realmente accesibile".

Neapărat sânt numeroase puncte comune între bun simţ şi raţiune, dar nu vom putea totuş nici odată să le confundăm. E suficient să relev două deosebiri principale. Pe când raţiunea analizează, diseacă şi separă elementele lucrurilor, bunul simţ operează cu lucrurile nedescompuse, cu realităţile întregi, — de unde şi lipsa lui de rigoare, caracterul mai puţin obligatoriu al

concluziilor sale, față de acele ale rațiunii. In al doilea rând rațiunea se slujește în motivările ei de un lanț de argumente stricte, care reprezintă tot atâtea temeiuri necesare pentru adevărul concluziei stabilite.

Bunul simț însă nu procede discursiv, adică pe trepte succesive, ci printr'o pătrundere directă, fără dibuiri și ocoluri, asemănându-se cu instinctul sau cu intuiția. Un om căruia i-a dictat orientarea nu rațiunea, ci bunul simț, nu-ți-va putea arăta în genere fundamentele opiniunei sale și a omului ales, — dar va avea certitudinea că nu greșește, întocmai ca acele animale care înzestrate cu simțul direcției și al orientării, aleargă drept la țintă, fără să întreprindă raționamente și fără chiar să aibă o conștiință lămurită.

Tocmai pentru motivul că bunul simț nu uzează de garanțiile rațiunei și operații metodice tot așa de stringente el face impresia unei funcții inferioare, în cel mai bun caz al unui surogat de rațiune, fericiți să-l poseadă măcar pe dânsul, acei care n'au fost dăruiți de natură c'o minte excepțională. [1]) Și totuși în orientarea practică și'n multe împrejurări dificile acest bun simț pe care îl acorzi cu o nuanță disprețuitoare unor capete cărora le refuzi inteligența, — acest bun simț poate face servicii eminente, întrecând câte-odată cu îndrumările lui solide, toate posibilitățile de scânteere ale inteligențelor subtile.

Bărbatul politic fără cultură și fără străluciri intelectuale, care a fost pe vremuri Lascar Catargi, a dominat cu bunul simț nici odată deficitar, o întreagă pleiadă de talente și de inteligențe superioare ca Alexandru Lahovary, Petre Carp, Marghiloman Tache Ionescu etc... Ori cât ar fi fost aceștia mai la curent cu problemele și mai meșteri în prezentarea soluțiilor politice până la urmă se închinau în fața bătrânului fără resurse aparente, dar care făcea împărțeala precisă și totdeauna exactă, între aceia ce nu se poate și ceia ce se putea realiza.

Titu Maiorescu, ale cărui daruri intelectuale erau întovărășite și de un viguros bun simț — într'un discurs de caracteri-

1) Mai cu seamă vei avea simțimântul că o cercetare cu pretenții *filosofice* unde caracterul *critic* e riguros cerut — nu se poate intocmi numai cu bunul simț, așa precum exagerase și Comte mai ales o întreagă școală engleză în frunte cu Scoțianul Thomas Reid.

zare, Delavrancea l'a denumit cândva „tatăl bunului simţ la Români" — a dominat o întreagă perioadă culturală imprimându-i directivele ei fundamentale, deşi printre contemporanii săi, se vor fi găsit poate capete mai creatoare şi cu sborul mai îndrăzneţ.

Chiar în politică, pentru care nu avea prea multă aplicare, până la urmă l'a biruit pe Petre Carp, cu geniu mai puternic, dar cu mai puţin bun simţ decât el, şi dacă Maiorescu a primit o bucată de vreme rolul de *secund* al lui Carp, a fost pur şi simplu din moderaţia pasiunii sale pentru politica militantă [1]).

Bunul simţ nu numai că înlocueşte norocos inteligenţa, atunci când aceasta lipseşte, dar nu arare ori o învinge, chiar atunci când dânsa e de faţă. Cum se explică această situaţie oarecum bizară, şi de ce arme ascunse dispune bunul simţ, dobândind avantagii, faţă de funcţiuni spirituale, necontestat mai pure şi mai rafinate?

Iată cum judec eu lucrurile:

Bunul simţ este totdeauna *sintetic.* El nu desface lucrurile în faţete şi aspecte izolate, ci le îmbrăţişează întregi, aşa cum se găsesc în realitatea vie şi concretă. Intr'un cuvânt, bunul simţ nu negliiează ansamblul pentru fragmente, nici totalul pentru aspecte izolate, lucru preţios, mai cu seamă în domeniul acţiunii şi al orientării practice. Este netăgăduit că şi raţiunea devine în ultimă instanţă *sintetică*, recompunând întregul din îmbinarea elementelor analizate. Insă raţiunea precede orice sinteză, de-o analiză prealabilă. Fireşte cunoaşterea unui lucru, după ce i-ai limpezit toate componentele, este mult mai desăvârşită, decât cunoaşterea lui globală şi nedisecată. Nu mai puţin adevărat că analiza integrală a lucrurilor concrete câte-odată nu se poate face şi atunci va fi întrucâtva mai avantajat faţă de capetele deprinse să judece întregul din sinteza părţilor sale, omul care ghiceşte dintr'odată sensul complexităţii concrete.

Să mai adaog că puternica înclinare a inteligenţii pentru a-

---

1) Suveranul lui bun simţ, care l'a ţinut de-opotrivă de departe de dogmatismul sentenţios, de ciudăţenia dialectică şi de prolixitatea pedantă, îl deosebeşte de asemeni pe Maiorescu, în avantajul său, de mai mulţi elevi de ai săi, altfel oameni cu merite, ca d-nii Mihail Dragomirescu, S. Mehedinţi, P. P. Negulescu.

naliză aduce cu sine unele inconveniente, fie că se întârzie sinteza, fie că descoperindu-se unele laturi mai puțin cunoscute ale lucrurilor, li se dă o importanță mai mare decât o au în realitate, de unde rezultă că atâția intelectuali au pasiunea paradoxului și a maximelor fosforescente, însă unilaterale.

Ca să dau un singur exemplu, aș lua din actualitate acea teorie la modă, în anume clanuri restrânse, după care poezia este muzică pură, ce n'are să se ocupe de înțelesul logic al cuvintelor.

Bunul simț, niciodată strălucitor, este totuș mai suplu și mai multilateral, așa că se adaptează mai bine la bogăția de nuanțe a realității, care nu poate fi lesne cuprinsă în formule raționale. Inteligența noastră simplifică mai întotdeauna, și obsedată de ideia unității, împinge pe nesimțite la sistem, iar sistemul oricât ar fi el de meritoriu, aduce cu sine o ținută mai rigidă, mai nemlădioasă, dacă nu se complectează cu acel tact, cu acea supleță de adaptare, cu acel ochiu al circumstanțelor accesorii, care caracterizează bunul simț.

Aș mai putea să desemnez bunul simț ca o intuiție a relativității lucrurilor. Când omul a atribuit aproape spontan creația lumii unei forțe supranaturale, lui Dumnezeu, a dat dovadă de bun simț, întrucât fără a pune în bătaie mari mijloace speculative care la origină îi lipseau, a priceput că lumea, așa cum se arată, nu poate avea însăș propria ei rațiune și propriul ei fundament.

Un ateu poate fi desigur și cult și inteligent, dar identificând existența cunoscută cu absolutul, prezintă deficite de bun simț.

Bunul simț e o podoabă, a oricărei intelectualități, fie dânsa cât de subtilă, și a avut dreptate moralistul francez, La Rochefoucauld, când a spus că bunul simț este la spirit, ceia ce grația este la corp.

Dacă din nefericire există oameni de talent și spirite pătrunzătoare, care n'au fost dăruiți și cu bunul simț—cel puțin în măsura trebuitoare — trebue să recunoaștem că această însușire se poate întâlni și în lumea inteligențelor mijlocii, unde lipsește originalitatea și strălucirea.

Pătura largă a oamenilor mediocri nu este omogenă și în sânul ei se poate constitui un fel de elită, compusă din indivizi

care posedă alături de facultățile lor mijlocii, câte o însușire prețioasă: fie bunul simț, fie generozitatea altruistă, fie energia în hotărâri.

Mediocritatea are și dânsa rangurile și protipendada ei.

Bunul simț este o dispoziție naturală care se poate fortifica prin educație și experiență. Dar firește niciodată prezența lui nu va fi atât de fecundă, ca atunci când se găsește întovărășit și de o inteligență deosebită. Dacă inteligența fără bun simț, poate duce la o aventură, bunul simț fără inteligență se poate închista în rutină. Pentru activitatea practică, unde mai ales trebue să dispunem de intuiția concretului și a complexității, inteligența creatoare are rolul să descopere la analiză, fațete mai ascunse sau mai neglijate, iar bunul simț să nu le lase răzlețe, ci să le integreze în țesătura multiplă a realității.

După cum inteligența inventivă are predilecție pentru ceia ce e nou și pitoresc, bunul simț își are și dânsul preferințe pentruce este vechiu și cunoscut. Fiecare din aceste două funcțiuni se întregește de cealaltă, putând spune că bunul simț rămâne scutierul elanului inteligenții, cum era, în celebrul roman al lui Cervantes, Sancho Pança al lui Don Quichotte.

I. Petrovici

Filosofia lui Maimonide

Problema spirituală a vremii și societății în care a trăit Maimonide, se punea în termenii următori: credincioșii care adânceau filosofia se opreau la convingerea că adevărurile descoperite de rațiune se află în contradicție cu adevărurile revelate; conștiința lor le impunea o alegere: să urmeze căile rațiunii sau să rămână la adăpostul credinții tradiționale. Mulți nu aveau curajul să se hotărască și se opreau încurcați la această răspântie, care le umplea sufletul de îndoială și neliniște. Scopul lui Maimonide e să le arate celor ce studiază filosofia că răspântia care li se deschide în față e numai o iluzie și că nu are niciun temei real. El susține dela început că nu există două feluri de

adevăruri, că mintea omenească nu are isvoare de cunoştinţe contradictorii, ci posedă numai două puteri diferite de a prinde adevărul, care se împacă şi colaborează.

D-zeu a comunicat oamenilor adevărul, adevărul întreg, însă numai în formele generale ale lui. Prin revelaţia de pe muntele Sinai, al cărei intermediar a fost Moise, d-zeu a destăinuit oamenilor cele mai mari adevăruri, cele mai ascunse secrete; atunci a ridicat deodată vălul de pe mai multe mistere, care în principal sunt: natura lui d-zeu, creaţia lumii, ordinea morală a universului, locul şi rostul omului în lume, nemurirea sufletului, viaţa viitoare, etc... Prin aceste cunoştinţe, pe care le-a comunicat dintr'o dată, d-zeu a voit să lumineze mintea omului asupra cadrului în mijlocul căruia e pus să trăiască. Tot atunci a comunicat d-zeu oamenilor şi sensul etic al vieţii, care e deosebit de explicaţiile cosmologice. Esenţa religiei consistă în poruncile divine care îndrumează viaţa oamenilor. D-zeu nu s'a mulţumit să dea omului numai adevărul, ci i-a dat şi o facultate nouă, raţiunea, cu ajutorul căreia să poată descoperi şi întemeia adevărul. Raţiunea e calea omenească a cunoştinţii. De ce oare d-zeu a deschis în faţa omului două drumuri diferite spre adevăr? Una singură n'ar fi fost oare deajuns? Intrebarea se pune numai în legătură cu raţiunea. D-zeu a dotat pe om cu raţiunea spre a da un sens superior destinului său. Atunci, n'ar fi fost raţiunea capabilă să-l călăuzească singură? Dacă d-zeu ar fi lăsat pe om să caute adevărul numai prin raţiune, pe care dealtfel i-a dat-o în acest scop, el ar fi înaintat prea încet, în drum ar fi putut fi oprit de indoieli, ar fi putut fi copleşit de desnădejde şi foarte uşor s'ar fi putut rătăci. Revelând adevărul, d-zeu a fixat în depărtare ţinta spre care să năzuiască raţiunea, a aruncat o fâşie de lumină pe calea adevărului şi a uşurat sarcina raţiunii, a înlăturat orice posibilitate de rătăcire. Astfel, doctrina raţională, concepţia în care raţiunea închează adevărurile dobândite de ea, are rostul să verifice şi să confirme doctrina revelată. Filosofia nu îndepărtează ci duce la credinţă, ceva mai mult, ea aduce în suflet o credinţă mai luminată, prin aceia că are şi sprijinul raţiunii.

Contradicţia între credinţă şi raţiune e absolut aparentă; ea decurge din termenii prin care se exprimă fiecare iar nu din semnificaţia reală a adevărurilor. D-zeu a vorbit oamenilor şi

le-a spus adevărul întreg, însă şi-a îmbrăcat gândirea în formele pe care le înţelegeau oamenii atunci. Raţiunea oamenilor, când d-zeu le-a vorbit, nu era îndeajus de formată să priceapă adevărul, oamenii erau capabili să primească adevărul numai cu imaginaţia şi simţurile lor. Dealtfel, dacă omul ar fi fost în stare să prindă adevărul cu raţiunea, d-zeu l-ar fi lăsat să-l descopere singur şi nu i l-ar mai fi oferit în dar, aşa cum a făcut prin revelaţie. D-zeu s'a exprimat prin simboluri, aluzii, metafore, etc... printr'un limbaj concret şi poetic, uşor de înţeles şi de reţinut de o minte unde predomină simţurile şi imaginaţia. Dar acest limbaj, fiind lipsit de o semnificaţie precisă, lasă gândirea divină să plutească în vag. Totodată adevărurile au fost revelate oamenilor în dezordine, poate în ordinea importanţei lor, pe care raţiunea n'o înţelege: din această pricină ele i se par o sumă de idei incoherente şi în unele locuri chiar contradictorii. D-zeu nu se poate contrazice, adevărurile spuse de el sunt perfect concordante. Dece oare d-zeu n'a pus ordine logică în adevăruri, de ce nu le-a expus clar şi ferite de orice ambiguitate? Pentrucă d-zeu a comunicat adevărul sub formă de porunci, iar nu sub formă de teorii şi justificări logice; şi nici n'a cerut oamenilor să înţeleagă spusele sale, ci numai să creadă în ele şi să le îndeplinească.

Exprimarea alegorică poate să fie luată în două sensuri: în sensul literal, luând cuvântul în înţelesul superficial şi limitat al lui; în sensul simbolic, descoperind înţelesul adânc şi larg al cuvântului. In scrierea sfântă, şi aceasta e una din caracteristicile ei, cuvântul exprimă cu totul altceva decât ideia care e cuprinsă în literile sale. Adevărul nu stă în termenii materiali de exprimare, ci dedesubtul lor, pus oarecum sub chee; cuvintele indică numai vag gândul lui d-zeu. Invăţaţii evrei, cei care s'au ocupat cu interpretarea legii, au încercat să descopere tocmai acest „sens esoteric". Cei necultivaţi riscă să se rătăcească în lumea de simboluri, deaceia trebue să urmeze lămuririle celor care au înţeles just gândirea sfântă. O asemenea *călăuză* vrea să fie opera lui Maimonide.

Maimonide, vorbind despre scopul scrierii *Călăuza nehotărîţilor*, spune: scopul ei e şi „acela de a explica alegoriile foarte obscure care se întâlnesc în cărţile profeţilor, fără ca ele să fie

prezentate ca atare, pe care însă ignoranții și nechibzuiții le concep în sensul lor exterior și nu-și dau seama că au un sens adânc», un sens esoteric [1]. Cărturarii au căutat acest sens adânc, care e tocmai ceia ce ei înțeleg prin „misterele legii". Problema ar putea să fie urmărită în istoria iudaismului. Generații după generații au meditat asupra legii și au încercat s'o lămurească, toți au căutat cheia care deschide secretele științii divine.

Cabaliștii pretind că și ei umblă pe aceiași cale. Cabala se sprijină pe ideia,—și e însăși temelia ei—că scrierea sfântă are două sensuri, unul manifest și altul ascuns. Dar ea greșește când susține că sensul esoteric al scrierii se află în aranjamentul literilor și în combinarea cuvintelor. Insemnează că secretele se găsesc tot în semnele exterioare, în cuvinte. E greșala inițială care s'a transmis și a viciat întreaga doctrină a cabalei. Cunoscătorii legii, când vorbesc de misterele ei, nu înțeleg ceia ce stă în cuvinte, din contra, ei se referă la spiritul legii, la conținutul concret și plin, pe care cuvintele îl indică numai vag.

Sensul latent al legii e format, după Maimonide, dintr'un sistem de adevăruri raționale. A descoperi și a restabili sensul rațional, însemnează a deslega misterele, a desgropa și a scoate la lumina zilei „comoara" care zace ferecată în spiritul legii. Vorbind despre alegorie, Maimonide menționează o comparație din *Midraș*: „dacă cineva pierde în propria sa casă o monedă de mare valoare sau o piatră scumpă, îi e de ajuns să aprindă o lumânare de o centimă ca s'o găsească. Tot așa alegoria în ea însăși nu e nimic, însă cu ajutorul ei poți numai să prinzi sensul scrierii sfinte" [2]. Astfel alegoriile servesc ca puncte de orien-

1) *Führer*, Einleitung, p. 5. In altă parte Maimonide revine asupra limbajului alegoric al cărților sfinte. Scrierea sfântă „e destinată să se potrivească începătorilor în studiu și în ea să se instruească femeile și copiii, și chiar întreg poporul care nu e capabil să înțeleagă ideile în sensul lor adevărat. Din această pricină și scrierea sfântă față de ei se mărginește, când le oferă adevărul pe care îl doresc, să recurgă numai la autoritate și pe această cale le indică numai semnele care arată existența acestor adevăruri, fără însă să le explice esența sa adevărată. Dacă cineva a devenit capabil, fie că un altul i-a desvăluit misterul scrierii sfinte, fie că a făcut-o prin forțe proprii, chiar dacă i-a desvăluit numai o parte, rămânând să continue singur, el ajunge la acea treaptă unde poate poseda credința în aceste adevăruri după metodele adevăratei credințe, fie prin demonstrații acolo unde se poate domonstra, fie prin argumente solide, acolo unde numai acestea sunt posibile. Atunci își va reprezenta aceste adevăruri, care până atunci erau pentru el alegorii și figuri, în sensul lor adevărat, și va putea să înțeleagă adevărata lor esență". *Führer*, I. cap. 33),

2) *Führer*, Einleitung, p. 13.

tare raţiunii care porneşte la descoperirea adevărului.

Rabinii au adâncit spiritul legii, dar au căutat sensul ei iraţional; ei s'au menţinut in atmosfera de mister a scrierii sfinte şi şi-a exprimat gândul tot prin alegorii. Maimonide e urmaşul lor, însă se deosebeşte esenţial de ei; el îşi propune să traducă adevărurile religioase în termeni raţionali şi să le exprime într'un limbaj ştiinţific, cu alte cuvinte, să scoată şi să ordoneze toată filosofia care zace ascunsă în scrierile sfinte. Din acest punct de vedere, Maimonide îşi descopere o serie de precursori în *caraiţii* şi *motecallemûnii* arabi, care au fost deasemenea adepţii unei traduceri filosofice a adevărurilor revelate.

Prima problemă pe care şi-o pune Maimonide, e restabilirea sensului raţional al revelaţiei. In *Sirag*, *Mişna Tora* şi prima parte din *Călăuza nehotărâţilor*, Maimonide, ocupându-se cu interpretarea textelor, ajunge la rezultatul că nicăeri adevărul nu e exprimat făţiş şi că pretutindeni e tăinuit de alegorii. Supune alegoriile unei analize severe şi scoate sâmburii raţionali, care stau ascunşi în ele.

Ideia de d-zeu e desprinsă cea dintăi. Oamenii, spune el, îşi închipue pe d-zeu ca o persoană dotată cu însuşiri corporale îi atribue o existenţă corporală şi o formă omenească, cu părţi şi organe similare, şi-l închipue dotat cu simţuri şi cu suflet, stăpânit de dorinţe şi de pasiuni. Maimonide examinează în ordine, procedând după regulele unei exegeze severe, noţiunile prin care Biblia se exprimă despre d-zeu şi atributele sale. Bunăoară, în *Geneză* stă scris că d-zeu a făcut un om după chipul şi asemănarea sa. Nu numai oamenii simpli, dar şi învăţaţii cred —fiind amăgiţi de această alegorie,—că d-zeu are înfăţişarea omenească. Pentru ei ceva poate exista numai corporal, aşa cum există pământul, cerul şi alte lucruri de aceiaşi natură. ,,Vulgul nu priveşte decât corpul ca ceva care are o existenţă consistentă, adevărată şi neîndoielnică. Tot ceiace nu e corp, însă se află într'un corp, există după părerea vulgului, însă are o existenţă mai mică decât aceia a unui corp care are nevoie de alt corp ca să existe. Ceia ce nu este corp sau nu se află într'un corp, aceasta, după reprezentarea primitivă a oamenilor şi în deosebi după închipuirile fanteziei lor, nu este un lucru care e-

xistă"[1]). D-zeu n'are o existenţă care să poată fi constatată prin simţuri. Din afirmaţia că D-zeu a creat pe om după chipul său, nu decurge că el are înfăţişare omenească ci numai că a dotat pe om cu raţiunea, care e de esenţă divină[2]). Numai în privinţa cugetării raţionale, care are ca ţintă adevărul etern, se poate vorbi de o asemănare între d-zeu şi om.

In scrierile sfinte sunt numeroase locurile unde d-zeu e înfăţişat ca o fiinţă dotată cu simţul vederii şi al auzului. Şi vederea şi auzul lui d-zeu sunt aşa de puternice încât nimic nu-i scapă din ceia ce face şi spune fiinţa omenească. In cartea *Profeţiilor* se spune: „d-zeu s'a arătat lui", ca şi cum d-zeu ar fi o existenţă corporală care se prinde prin simţuri; sau „inima mea văzu multă înţelepciune şi ştiinţă", sau „el l-a văzut pe domnul", etc... Nu poate fi vorba de o vedere cu ochii, care e legată de însuşirile corporale ale existenţii, ci numai de o „vedere" cu mintea, de o cunoştinţă raţională. Omul cu d-zeu sau d-zeu cu omul nu comunică prin mijlocirea simţurilor, între ei poate avea loc numai un contact dela spirit la spirit[3]). Revelaţia de pe muntele Sinai e relatată în acelaşi limbaj. In jurul ei rabinii au făcut adnotări variate şi numeroase. Aci se spune că Moise a văzut pe d-zeu, a vorbit cu el şi a primit din mâinile lui punctele de credinţă. Textul intră şi în amănunte: d-zeu a înaintat spre Moise şi i-a vorbit, iar Moise l-a văzut, însă faţa nu i-a văzut-o, căci d-zeu i-a spus: „nu se poate vedea faţa mea" însă „tu vei vedea spatele meu", etc... Ai impresia că scrierea sfântă relatează o convorbire între Moise şi o fiinţă corporală, cu gură pentru vorbit, cu faţă pe care să şi-o ascundă, cu picioare pentru mers, cu ochi pentru văzut, cu urechi pentru auzit, etc... Numai mintea celui simplu îşi poate închipui astfel revelaţia de pe Sinai. Comunicarea lui Moise cu d-zeu n'are nimic corporal, e un contact pur spiritual, din cele care nu pot fi constatate cu simţurile. D-zeu a fecundat spiritul lui Moise, a pătruns ca spirit în spiritul său şi a dat raţiunii sale o putere aşa de mare că a cuprins dintr'odată întreg adevărul[4]).

1) *Führer*, I, cap. 46.
2) *Ibid.*, I, cap. I.
3) *Ibid.*, I, cap. 4.
4) *Ibid.*, I, cap. 21.

Sub indicaţiile corporale se ascund semnificaţii abstracte, care cuprind adevărul. Marea mulţime nu le-ar fi priceput dacă i-ar fi fost date dela început în formă abstractă. Scrierea sfântă spune că d-zeu locueşte în cer şi că stă pe un tron învăluit în lumină, de acolo stăpâneşte pe oameni ca un suveran absolut. E absurd să luăm aceste afirmaţii în sensul lor literal. Sunt simple alegorii prin care se enunţă rangul pe care îl ocupă d-zeu în ordinea existenţei; anume, d-zeu ocupă rangul cel mai înalt[1]. Aceste alegorii ne arată măreţia divină, care e o însuşire abstractă, dar a fost exprimată corporal spre a fi pricepută de mintea simplă.

Maimonide scormoneşte astfel concepţia antropomorfică cuprinsă în scrierile iudaice, înlătură reprezentările corporale şi plăsmuirile imaginaţiei, cu care omul a îmbrobodit punctele de credinţă, şi scoate la suprafaţă semnificaţia raţională care zace aci. Antropomorfismul a dat oamenilor o concepţie greşită despre d-zeu. Intre d-zeu şi om nu există nicio asemănare. D-zeu nu există aşa cum există oamenii, nu trăeşte aşa cum trăesc ei, nu ştie aşa cum ştiu ei; cu alte cuvinte, deosebirea între om şi d-zeu nu consistă în mai mult sau mai puţin, ci „în felul de existenţă". Ştiinţa omului de a lui d-zeu sau puterea omului de a lui d-zeu, nu se deosebesc prin mai mult sau mai puţin, căci mai mult sau mai puţin poate reprezenta o deosebire numai între lucruri de acelaşi fel. D-zeu şi oamenii sunt existenţe absolut deosebite: se deosebesc în felul lor de a exista [2]. Existenţa lui D-zeu e necesară, a omului însă nu. Din această pricină lui d-zeu nu i se potriveşte nimic din ceia ce pe bună dreptate noi spunem despre oameni.

Aceleaşi greşeli pe care oamenii le-au comis încercând să descrie pe d-zeu, le săvârşesc şi când vor să enunţe atributele divine. Scolastica a desbătut îndelung problema atributelor lui d-zeu. Maimonde face din această teorie o piesă principală a sistemului său.

Oamenii, urmând îndeaproape indicaţiile din scrierea sfântă, concep pe d-zeu ca fiind etern, perfect, atotputernic, atotştiutor, etc... Ei, luând ca unitate de măsură propria lor fiinţă, au făurit

1) *Führer*, I, cap. 8—20.
2) *Ibid.*, I, cap, 35.

o serie de idei abstracte şi le atribue ca însuşiri lui d-zeu. Aceasta nu se poate îngădui, căci din aceia că între d-zeu şi om nu există nicio asemănare, rezultă că însuşirile nu au acelaşi sens. Legătura intre atribute şi d-zeu se poate concepe, spune Maimonide, numai în două feluri: a) atributele sunt însăşi esenţa lui d-zeu, b) atributele sunt esenţe adăugate lui d-zeu. In primul caz atributul decurge analitic, e numai o explicitare a esenţii lui d-zeu, în acest caz e lipsit de sens căci e o tautologie, ca şi propoziţia „omul e om" sau „omul e o fiinţă raţională". Nu e mai mult decât o simplă lămurire a unei noţiuni. In al doilea caz atributul adaugă ceva esenţei divine, o îmbogăţeşte cu ceva, e un accident. Acest raport între d-zeu şi atributele sale nu se poate concepe, căci ar însemna să admitem că esenţa lui d-zeu e insuficientă şi că are nevoie să fie complectată şi întărită cu puteri adiacente. Şi oare, a admite esenţe adăugate, sub formă de atribute, nu înseamnă a recunoaşte noui divinităţi şi a altera, prin aceasta, puritatea şi unitatea lui d-zeu?[1]. D-zeu e însăşi unitatea, e unul absolut, nimic nu exprimă mai bine esenţa divină decât ideia de unitate.

Numai lucrurile corporale pot avea atribute sau însuşiri. Maimonide examinează chipurile în care un corp poate avea un atribut şi găseşte că există cinci clase: a) lucrul are ca atribut definiţia sa. Nu i se poate aplica lui d-zeu, deoarece el nu se poate defini. b) Lucrul are ca atribut o parte din definiţia sa. Nu se poate aplica ideii de d-zeu, deoarece presupune că d-zeu e o esenţă compusă şi nu unitară, ceia ce e absurd. c) Lucrul are ca atribut ceva care se adaugă esenţei sale, ceva pe care nu l-a posedat mai înainte. Nu poate fi gândit în ideia de d-zeu, deoarece d-zeu e o unitate perfectă, care n'are insuficienţe de acoperit. d) Lucrul are ca atribut raportul cu alte lucruri, cu un lucru deosebit de el, cu timpul, cu locul, etc.. Lui d-zeu nu i se potriveşte, deoarece nu e corporal; numai un corp poate avea raport cu timpul şi cu spaţiul, d-zeu există în afară de timp şi spaţiu. e) Lucrul are ca atribut acţiunea sa, nu în sensul de calitate, ci ca raport între producător şi produs; de pildă: „Ruben e acela care a făcut această uşă, a construit acest zid sau a ţesut

1) *Führer*, I, cap. 51.

acest vesmânt". In acest sens se poate vorbi de atribute ale lui d-zeu, căci el e autorul lumii şi faţă de lume stă în raport de producător la produs. Dar, în această accepţiune, atributul nu se înfăţişează ca ceva ce se află în esenţa divină ci ca o manifestare a ei[1]). Aceste atribute nu se referă la esenţa divină, ci numai la activitatea ei, la opera pe care o produce. In Biblie ideia de atribut are tocmai acest sens. Moise a adresat lui d-zeu două rugăminţi: prin una i-a cerut să-i desvălue esenţa sa, prin alta i-a cerut să-i facă cunoscut atributele sale, iar despre esenţa sa i-a spus că nu poate să fie pătrunsă în toată realitatea ei. Vorbele lui Moise sunt: „fă-mă deci să cunosc căile tale spre a te cunoaşte"; răspunsul lui d-zeu a fost: „voi face să treacă tot bunul meu pe dinaintea privirii tale". D-zeu va pune înaintea lui Moise opera sa, lumea aşa cum a creat-o, şi el va recunoaşte în ea atributele şi puterea divină[2]). Moise, şi în urma lui toţi însetaţii de adevăr, au deschisă în faţă calea ce duce la cunoaşterea lui d-zeu; e lumea cu principiile pe care se sprijină şi cu scopurile pe care le urmăreşte.

In lume omul nu descopere esenţa divină, ci numai însuşirile activităţii sale. Omul nu poate cunoaşte esenţa lui d-zeu. Totdeauna greşeşte când încearcă să conceapă atributele esenţei divine. Nu face altceva decât să-i atribue corporalitate şi alte însuşiri omeneşti, pe care le constată la om şi apoi le măreşte la infinit.

Nici *existenţa*, nici *unitatea*, nici *eternitatea* nu pot fi privite ca atribute ale lui d-zeu. Pentru un lucru din natură existenţa e o însuşire adăugată esenţei sale. In acest caz se află toate lucrurile care există printr'o cauză; ele au o existenţă contingentă. D-zeu n'are cauză, există prin el însuşi, în fiinţa lui existenţa e necesară. „Existenţa sa e adevărata sa esenţă; esenţa sa e existenţa sa". In fiinţa lui d-zeu esenţa implică existenţa. Deci existenţa nu mai poate să fie privită ca un atribut, care să păstreze o situaţie de accesoriu, ci ca fiind una şi aceiaşi cu esenţa[3]).

1) *Führer*, I, cap. 52.
2) *Ibid.*, I, cap. 54.
3) D-zeu, spune Maimonide, „nu este o esenţă căreia i se întâmplă să existe, astfel ca existenţa să-i fie un accesoriu. El există de o existenţă necesară şi existenţa sa nu e ceva nou în el, nici un accident care i se întâmplă. Deci el există însă nu prin existenţă, el trăeşte însă nu prin viaţă, el ştie însă nu prin ştiinţă, el e puternic însă nu prin putere, el e înţelept însă nu prin înţelepciune". (*Führer*, I, cap. 57).

Ideia de unitate are o soartă similară. Unitatea şi multiplicitatea se pot aplica numai existenţei contingente. D-zeu, existând de o existenţă necesară, e o realitate simplă şi nu una compusă, din care pricină nu i se poate aplica ideia de multiplicitate şi deci nici cea de unitate. Cum numărul nu este esenţa lucrului numărat, tot aşa şi unitatea nu este esenţa a ceia ce numim unu. „D-zeu e unul, nu însă prin unitate"[1]. Când spunem despre d-zeu că e *unul* înţelegem că nimic nu i se aseamănă; e *unul* în ordinea calităţii şi nu în ordinea cantităţii. Şi sensul ideii de eternitate are nevoie de lămuriri. Spunem despre d-zeu că e etern nu în sensul că eternitatea e atributul său, ci în sensul că el nu e născut. Cuvântul „etern" se aplică numai lucrurilor care stau în relaţie cu timpul[2]; d-zeu n'are nicio legătură cu timpul, deci nu i se poate atribui.

Ideile de *existenţă*, *unitate* şi *eternitate* au, dată fiind natura lor antropomorfică, aceiaşi valoare ca şi imaginea omenească prin care o minte simplă îşi închipue pe d-zeu. Nu e îngăduit să aplicăm lui d-seu asemenea idei, acum când cunoaştem natura şi originea lor. D-zeu este şi rămâne necunoscut; nimic nu se poate afirma despre el, cu alte cuvinte, nimic nu i se poate atribui în sens pozitiv, însă orice se poate nega; de aci rezultă că poate avea numai atribute negative.

Ideia de atribut negativ are o importanţă fundamentală în concepţia lui Maimonide. In virtutea acestei idei susţine Maimonide că noi cunoaştem numai ceia ce nu este. O asemenea cunoştinţă se sprijină pe puterea de derminare a judecăţii negative. Să alegem câteva din exemplele date de el în *Călăuza nehotărâţilor*. A spune că d-zeu există înseamnă a afirma că nu putem gândi inexistenţa sa: a spune că d-zeu e viu înseamnă a afirma că nu e lipsit de viaţă; a spune că d-zeu e etern înseamnă a afirma că n'are cauză; a spune că d-zeu e perfect înseamnă a afirma că n'are imperfecţiuni: a spune că d-zeu e puternic înseamnă a afirma că nu e lipsit de putere; a spune că d-zeu e

1) „Er ist Einer, aber nicht durch Einheit". (*Führer*, I, cap. 57).

2) „...căci cineva spune „etern" in raport cu timpul tot aşa cum spune „lung" şi „scurt" în raport cu linia. Tot ceia ce nu poate fi privit ca accident al timpului, nu poate fi numit nici „etern" nici „născut", tot aşa cum nu poţi spune despre dulce că e strâmb sau drept, nici despre sunet că e sărat sau insipid". (*Führer*, I, cap. 57).

unic înseamnă a susţine că nu mai există ceva care să-i semene, etc... Omul ştie despre d-zeu numai atât cât poate cunoaşte raţiunea sa pe calea determinării negative. Maimonide susţine că raţiunea foloseşte cu succes determinarea negativă şi în cunoştinţa lucrurilor din natură. El aduce următorul exemplu: vezi ceva în depărtare şi întrebi ce este, cineva îţi răspunde că e un lucru care nu e nici din ordinea plantelor nici din aceia a mineralelor, tu înţelegi atunci că e o fiinţă. Această determinare a lucrului văzut reprezintă o cunoştinţă nouă. Astfel propoziţiile negative au însuşirea de a ne da cunoştinţe noui ca şi cele pozitive [1]). Intre ele există însă o deosebire importantă: propoziţiile afirmative ne spun ce este un lucru, exprimă esenţa lui, în timp ce propoziţiile negative ne spun numai ce nu este un lucru, rămânând, ca din aceasta noi să scoatem un rudiment de cunoştinţă care, cum s'a întâmplat în exemplul precedent, numai arareori se bucură de o minimă preciziune. In fond determinarea prin propoziţii negative e aşa de vagă, porneşte să circumscrie lucrul de aşa de departe şi îl ocoleşte aşa de mult, încât în general îi este imposibil să ajungă vreodată la o preciziune suficientă. E nevoe să înlături progresiv toate lucrurile care intră în sfera noţiunii *non-A* spre a te apropia de sfera noţiunii *A*. Distanţa pe care trebue s'o străbată raţiunea, în cursul acestei determinări, e infinită. E incontestabil o cunoştinţă, însă înaintează aşa de încet că nici odată nu va atinge valoarea unei cunoştinţe pozitive.

Maimonide se opreşte la o concluzie deconcertantă: d-zeu e inaccesibil raţiunii. Ar urma să se prăbuşească toată încercarea lui de a raţionaliza punctele de credinţă, dacă n'ar recurge la o interpretare ingenioasă. Raţiunea se apropie de cunoaşterea lui d-zeu cu fiecare atribut pe care îl acceptă, însă această apropiere consistă în câţiva paşi pe drumul ce tinde spre un punct infinit îndepărtat. Faţă de ţinta infinit îndepărtată spre care năzueşte, avansul raţiunii e nul, faţă de punctul de unde a pornit, care e ignoranţa omenească, avansul e real şi însemnat. De exmplu, spune Maimonide, un om susţine că d-zeu e fără corp, al doilea se îndoeşte, iar al treilea afirmă că d-zeu e o fiinţă corporală, primul e mai aproape de cunoştinţa lui d-zeu

1) *Führer* I, cap. 58.

decât cel de al doilea, care e departe, şi mult mai aproape decât cel de al treilea, care e foarte departe [1]. Cu fiecare atribut negativ în care crezi cu fermitate, faci un pas spre cunoaşterea lui d-zeu. Oricât de grea şi de descurajantă e această cale pentru cel care vrea să se apropie de d-zeu, e singura care îi e hărăzită; după greutate i se măsoară şi valoarea, căci cunoaşterea lui d-zeu înseamnă fericirea absolută.

Aceste exagerări se explică oarecum prin cauze exterioare gândirii maimoniste. Louis-Germain Lévy, unul din principalii monografi ai lui Maimonide, crede că acesta a exagerat intenţionat când a spus că natura divină e inaccesibilă raţiunii, spre a da mai mare tărie argumentelor folosite în luptă contra opiniei, curente pe acea vreme printre evrei, că d-zeu e o fiinţă corporală şi uşor de cunoscut [2]. Explicarea aceasta e insuficientă. Ea poate să fie complectată cu următoarea: Maimonide, urmărind să concilieze religia cu filosofia, a încercat să degaje din scrierea sfântă o noţiune de d-zeu cât mai abstractă şi cât mai înaltă posibil, care să nu poată fi prinsă direct de raţiune ci numai demonstrată, deoarece aceasta era ideia pe care filosofii o aveau despre d-zeu [3].

Filosofia pe care Maimonide o are în vedere e cea aristotelică. Şi tema care se pune, din moment ce a degajat din scrierile sfinte cea mai abstractă idee de d-zeu, e să arate că între iudaism şi aristotelism nu e nicio diferenţă. După părerea lui Aristot orice lucru din ordinea fizică are patru cauze: cauza materială, cea formală, cea eficientă şi cea finală. Câteşi patru sunt necesare producerii oricărui lucru. Când trecem cu gândirea dincolo de ordinea fizică, constatăm că aceste cauze se desfac în două grupe, de o parte e materia, care există din eternitate, de altă parte e forma, cauza eficientă şi cea formală, care se contopesc într'o realitate unitară, d-zeu. Lumea a luat naştere prin acţiunea pe care d-zeu, în calitate de formă, de cauză şi de scop, a exercitat-o asupra materiei. Maimonide discută mai întâi numai o parte a concepţiei aristotelice, aceia care susţine că e-

1) *Führer*, I. cap. 59 şi 60.
2) *Op. cit.*, pag. 140 şi ur.
3) Maimonide aminteşte părerea filosofilor despre d-zeu; aceştia spun: „Er überwöltigt uns durch seine Schönheit und ist uns durch die Stärke seines Erscheinens unerkennbar, so wie die Sonne den Augen unsichbar wird, die zu schwach sind, sie zu betrachten". (*Führer*, I, cap. 59).

xistenţa lumii e o urmare necesară a existenţii lui d-zeu şi lasă pentru o discuţie separată partea în care se afirmă că materia există din eternitate.

D-zeu e ziditorul întregii lumi. Se poate dovedi cu argumente luate chiar din ordinea fizică. Un lucru e produs de un altul, căci nu e posibil să fi provenit din neant, acesta e produs de un altul, acest altul la rândul său e produs de un altul, etc... nu putem înainta astfel la infinit ci trebue să ne oprim la un lucru care le-a produs pe toate şi care nu e produs: acest *primum movens* e d-zeu. Acelaşi lucru îl constatăm şi în ordinea cauzei formale; o formă e precedată de o alta, aceasta de o alta, etc... trebue să ne oprim la o formă ultimă, care e d-zeu. Prin aceasta nu înţelegem că e ultima formă în serie, ci numai că e principiul care dă formă lumii, că d-zeu stă faţă de lume în raportul în care stă forma faţă de un lucru. Fiecare lucru are un scop, tot ce există are un scop în vederea căruia există: urmărind seria scopurilor ajungi în mod necesar la un scop ultim, dincolo de care nu mai există altul. Acesta reprezintă înţelepciunea şi voinţa divină. Cum prin înţelepciune şi voinţă un om a făcut un lucru într'un anumuit scop, tot aşa şi d-zeu, prin înţelepciune şi voinţă, a făcut lumea într'un anumit scop. In interiorul lumii scopurile se subordonează unele faţă de altele, formează astfel o ierarhie de scopuri, care ascultă de un scop suprem, scopul tuturor scopurilor sau d-zeu. Astfel, d-zeu e fiinţa în care se află cauza, forma şi scopul lumei [1]).

Intenţiunea divină domină cele mai mici detalii ale lumii. Dispoziţia elementelor în univers, ordinea care există precum şi prefacerile care au loc în natură, au la bază voinţa divină. Intervenţia divină nu se înoieşte cu fiecare schimbare, ci are loc global, se prezintă sub forma unui plan de asamblu. Din această pricină avem impresia că în univers totul se produce cu necesitate. Principiile ordonatoare ale lumii sunt constante prin aceia că decurg cu necesitate din esenţa divină. Universul are astfel aspectul unei fiinţe organice. Maimonide, în descrierea şi explicarea lumii, urmează pas cu pas pe Aristot.

Sfera cerului, aşezată la extremitatea universului, e o fiinţă

1) *Führer*, I, cap. 69.

care cuprinde sferele şi elementele din care e făcută lumea: ea le conţine aşa cum un individ conţine organele care îl alcătuesc. Universul e un solid plin. Centrul acestui solid uriaş îl formează pământul. Sfera pământească conţine cele patru elemente: pământ apă, aer şi foc. Elementele sunt suprapuse în ordinea în care le-am enumărat. Pământul şi apa tind către centru, iar aerul şi focul către periferia sferei. In mijlocul acestei lumi, care e partea inferioară a universului, trăeşte omul [1]).

Dela marginea sferei pământeşti încolo se întinde al cincelea element, eterul, care reprezintă materia sferelor superioare, Există patru sfere formate din eter. Sunt aşa de lipite una de alta încât între ele nu există cel mai mic spaţiu gol. Maimonide, urmând pe Aristot, susţine că nu există vid. Sfera cea mai apropiată de noi e cea în care se află luna şi soarele; deasupra ei se află sfera planetelor; apoi se adaugă sfera stelelor fixe şi, în sfârşit, sfera în care nu există nicio stea şi care le cuprinde pe toate celelalte [2]). Universul se prezintă ca o ierarhie de sfere, de lumi suprapuse. Elementele mai greoaie, impure, lipsite de viaţă şi mişcare proprie, s'au acumulat în sfera inferioară, care are ca centru pământul, din contra, elementul fin, pur, plin de viaţă şi capabil de mişcare, eterul, s'a adunat în sferele superioare. Corpurile din sfera pământească posedă numai tendinţa de a păstra locurile lor naturale. Mişcarea de care sunt capabile, şi e singura lor mişcare, e cea prin care, în linie dreaptă, se întorc la locurile lor naturale şi intră în repaos, după ce o forţă exterioară a intervenit şi le-a mişcat. Sferele însă, şi între ele se află şi cea pământească, sunt capabile de mişcări spontane. Fiecare se mişcă circular. Mişcarea fiecăreia e regulată; nu se mişcă odată mai încet şi altădată mai repede. Insă sferele se mişcă unele mai repede decât altele; sfera superioară, faţă de care celelalte sunt numai părţi faţă de tot, se mişcă cea mai repede şi le mişcă şi pe celelalte odată cu ea, aşa cum conţinutul unui vas se mişcă odată cu vasul. „Aceste sfere au centre diferite; unele au ca centru pe acela al lumii, altele au centrele

1) *Führer*, I. cap. 72.

2) Maimonide, în *Führer*, II, cap. 9 discută problema, îndelung desbătută în filosofia veche, dacă sfera planetelor se află sub sau deasupra sferii soarelui. Adoptă părerea că soarele se află sub planete. Se sprijină pe părerea filosofilor arabi, care sunt, spune el, cei mai buni cunoscători în astronomie.

lor proprii în afară de acela al lumii; unele urmează totdeauna mişcările lor particulare dela răsărit spre apus, în timp ce altele se mişcă continu dela apus spre răsărit" [1]). Corpurile din sferele superioare, ca şi cele din sfera pământească, n'au mişcări proprii; o stea sau o planetă are locul ei unde stă şi se deplasează numai cu sfera căreia aparţine.

Mişcarea sferelor este esenţial deosebită de aceia a corpurilor neînsufleţite din lumea inferioară. Mişcarea unui corp din sfera pământească consistă în revenirea în linie dreaptă la locul său firesc. Ajuns la locul de unde a fost urnit de o forţă externă, el intră în repaos. Mişcarea sa e isvorâtă dintr'o cauză mecanică. Mişcarea sferelor e, din contră, circulară, regulată şi constantă; ea e provocată de un scop. Numai corpul care are un suflet e capabil de o asemenea mişcare. Sfera e o fiinţă dotată cu suflet. Dar nu trebue să ne închipuim că are un suflet ca omul sau ca oricare animal, ci numai să recunoaştem că poartă în ea un principiu care o face capabilă de mişcare spontană. Bunăoară, sfera cerească, cea care ocupă culmea cea mai înaltă în ierarhia universului, are un intelect cu ajutorul căruia concepe scopul spre care tinde în mişcarea ei circulară. Dar sufletul, care face ca un corp să se mişte spontan, şi intelectul, care ajută un corp să conceapă un plan de mişcare, nu sunt deajuns să formeze o acţiune complectă. Şi omul concepe multe scopuri spre care s'ar putea îndrepta dacă nu i-ar lipsi dorinţa. Pe lângă sufletul care mişcă şi intelectul care concepe planul de mişcare, mai e nevoie de dorinţa care să pornească acţiunea. „Urmează de aci că sfera cerească are dorinţa să se apropie de ceia ce a conceput, adică de acela pe care îl iubeşte şi care e d-zeu" [2]). Dorinţa sferei de a se apropia de d-zeu consistă în tendinţa de a deveni asemenea cu el. D-zeu a provocat în sfera cerească iubirea şi dorinţa. Mişcările sferelor se deosebesc unele de altele prin direcţia şi viteza proprie fiecăreia. Sferele au deci oarecare independenţă una faţă de alta. De aci decurge că fiecare sferă are *inteligenţa* ei, că în sfere, cum susţine Aristot, sălăşluesc *inteligenţe separate*. Există nouă sfere superioare: sfera extremă,

---

1) *Führer*, I, cap. 72.
2) *Ibid.*, II, cap. 4.

sfera stelelor fixe şi sferele celor şapte planete [1]). Fiecare sferă posedă o inteligenţă. Inteligenţele formează, ca şi sferele, o ierarhie. Inteligenţa conţine dorinţa apropierii de d-zeu şi e, prin aceasta, isvorul mişcării circulare. Şi dorinţa unei sfere e cu atât mai mare cu cât inteligenţa ei îşi reprezintă mai clar pe d-zeu Deosebirile între sfere, mişcările lor şi inteligenţele care le stăpânesc, decurg din gradul de claritate cu care acestea din urmă contemplă natura divină. Deasupra tuturor există o a zecea inteligenţă, care a dat naştere prin emanaţie *inteligenţelor separate* şi sub a cărei influenţă se află universul întreg, e intelectul activ.

D-zeu nu se confundă cu *intelectul activ*, el este şi rămâne transcendent. D-zeu a creat prima inteligenţă, aceasta a devenit cauza şi principiul inteligenţei care se află cu o treaptă mai jos, aceasta din urmă a devenit cauza şi principiul celei următoare, etc. Asistăm la un proces de emanaţie care se săvârşeşte în etape. Prin el s'a scurs din d-zeu deodată fiinţa, ordinea şi sensul universului. In lume nu se produce nimic care să nu decurgă din iubirea ei faţă de creator. Lumea pământească, cea locuită de oameni, se află sub influenţa şi conducerea lumii superioare. Sferele superioare asigură ordinea pe pământ. Fiecare sferă e isvorul de energie al unui element: sfera lumii are în grijă apa şi energia din ea, sfera soarelui are în grijă focul, alte planete au în seama lor aerul, iar stelele fixe au în grijă pământul. După cele patru sfere există şi patru elemente: pământul, apa, aerul şi focul, precum şi patru forţe care stau în natură: forţa care compune şi descompune minerale, sufletul vegetal, sufletul animal şi raţiunea [2]). Grija pe care sferele superioare o au de lumea pământească se coboară până la cele mai neînsemnate amănunte. „Aici pe pământ nu există cea mai neînsemnată plantă care să nu aibă în cer steaua sa, care să stea în legătură cu ea şi care să-i ordone să crească... Deasemenea indivizii din natură se află sub influenţa particulară a unor anumiţi aştrii; căci, deşi toate forţele sferei cereşti se răspândesc în întreaga existenţă, fiecare

1) Mai sus am enumărat patru sfere: cea cerească, a stelelor fixe, a planetelor şi a pământului. Sfera planetelor e compusă la rândul ei din şapte sfere, după numărul planetelor. In acest caz numărăm zece sfere în total. Maimonide dă când o cifră când alta, după împrejurări.

2) *Führer*, I, cap. 72.

xistat numai d-zeu şi tot ce există după aceia, lui îi datorește existenţa. Dumnezeu a creat lumea printr'un act voluntar absolut liber; nimic, nici din afară nici din interior, nu l-a constrâns s'o facă. b) *Concepţia lui Platon şi a discipolilor săi*; aceasta susţine că e inadmisibil ca d-zeu să fi creat lumea din nimic. Naşterea din neant sau întoarcerea în neant, sunt inconceptibile. Facerea unui lucru presupune existenţa anterioară a unei materii din care se face acel lucru. Alături de d-zeu a existat din eternitate materia cu ajutorul căreia el a creat lumea. Materia a fost pentru d-zeu, în momentul creaţiei, ceia ce este argila pentru olar sau marmora pentru artist. c) *Concepţia aristotelică*; se aseamănă cu a lui Platon. După Aristot materia, mişcarea, timpul, cerul, etc., sunt eterne, au existat întotdeauna. Materia, care e eternă, are darul de a primi continuu forme, de a pierde una şi de a căpăta alta, aceste prefaceri ne apar nouă ca naşteri şi distrugeri, în fond însă materia e inalterabilă [1]).

Incercăm să reconstituim schematic argumentarea lui Maimonide, care se desvoltă într'o serie de etape. Aristot, spune Maimonide, n'a demonstrat eternitatea lumii. In sprijinul acestei afirmaţii menţionează câteva pasagii din Aristot [2]), din care rezultă că acesta adoptă credinţa în eternitatea lumii fără s'o verifice şi confirme raţional. La rândul lor, discipolii lui Aristot, care susţin că lumea este eternă, nu s'au învrednicit să examineze îndeaproape ideia, ci se mărginesc să invoace numai autoritatea maestrului [3]). Maimonide recunoaşte că din doctrina aristotelică rezultă că lumea e eternă. Intr'o analiză foarte strânsă el încearcă să desfacă consecinţa în piesele ei principale. După Aristot mişcarea nu se naşte şi nu piere, ea e o trecere din starea de posibilitate în starea de actualitate. Mişcarea a existat deci înainte ca d-zeu să fi construit lumea, ea e eternă. De mişcare e legat timpul, căci timpul e implicat în natura mişcării. Deasemenea materia există din eternitate. Sferele superioare sunt alcătuite din eter şi au mişcări circulare. Mişcarea circulară, după Aristot, e eternă. De aci rezultă că în afară de lumea pământ-

1) *Führer*, II, cap. 13.
2) *Fizica* VIII şi *Tratatul despre cer*.
3) *Führer*, II, cap. 15.

tească, care a luat naştere prin îmbinarea formei cu materia, restul universului există din eternitate în structura actuală.

Să presupunem că lumea a luat naştere prin trecerea dela posibilitate la actualitate. Insemnează să admitem că această posibilitate a existat anterior. De fapt trebue să admitem două posibilităţi: posibilitatea materiei să devină ceia ce este şi posibilitatea lui d-zeu să creeze lumea. Cum ne putem oare reprezenta un d-zeu care, în cursul existenţii sale eterne, a creat lumea la un moment dat şi nu mai devreme sau mai târziu; a susţine că a creat lumea la o dată anumită înseamnă să pui limite puterii sale. Nu poţi susţine că d-zeu a creat lumea la o dată anumită fără să admiţi că au existat împrejurări care l-au împiedecat s'o facă mai de vreme. Activitatea lui d-zeu e eternă ca şi existenţa sa [1].

Cei care susţin că lumea este eternă şi cei care arfirmă că ea este creată, admit că asupra materiei a trebuit să acţioneze o cauză care să-i dea aspectul actual. Materia fiind comună lucrurilor, trebue să admitem că există ceva care face ca lucrurile să difere unele de altele, ca acesta să se prezinte într'un chip şi acela în alt chip. Aristot susţine că lucrurile diferă prin aceia că sunt compuse din elemente diferite şi amestecate în chipuri diferite. Cum au născut elementele? Din ce pricină materia, care e una singură, s'a diferenţiat în elementele pământ, apă, aer şi foc? Aristot răspunde că materia s'a diferenţiat în elemente din cauza locurilor diferite pe care le ocupă. Partea de materie dela marginea lumii pământeşti a devenit mai subtilă şi a căpătat o mişcare mai repede, s'a transformat în foc; parte de materie care e mai aproape de centru a devenit mai opacă şi mai consistentă, s'a transformat în aer, apă şi pământ. Oare materia din care e făcut cerul e una şi aceiaşi cu materia din care sunt făcute elementele? Aristot susţine că cerul e alcătuit dintr'o materie specială, eterul. Dacă sferele superioare sunt făcute din aceiaşi materie şi au mişcări circulare, atunci pentruce au forme diferite, pentruce una se mişcă mai repede decât alta, pentruce unele se mişcă dela răsărit la apus iar altele dela apus la răsărit? Care

1) *Führer*, II, cap. 14. Problema e pe larg desbătută de David Neumark, *Geschichte der jüdischen Philosophie des Mittelalters*, Berlin, 1907.

e cauza atâtor fenomene? [1]). Intrebările se îngrămădesc şi rămân fără răspuns mulţumitor; se lămuresc în bloc dacă admitem că d-zeu e acela care a introdus această ordine în univers.

Aristot mai susţine că d-zeu a produs lumea tot aşa de necesar cum un corp proectează în jurul său umbră. Această afirmaţie are consecinţe grave; înseamnă că d-zeu nu poate interveni în mersul lumei. In lume totul se produce cu necesitate oarbă şi d-zeu, chiar dacă o vrea cu toată tăria, nu poate să lungească măcar aripele unei muşte sau să scurteze picioarele unei lăcuste. A susţine că d-zeu e lipsit de o asemenea putere, înseamnă a recunoaşte că d-zeu nu e perfect şi atotputernic. Ideia de perfecţiune ne obligă să admitem că d-zeu intervine şi produce modificări în mersul lumii; acestea sunt miracolele. Pe de altă parte, a susţine că universul e stăpânit de o necesitate oarbă, înseamnă a afirma că lumea e lipsită de orice semnificaţie morală. Intr'o lume oarbă, unde totul se produce mecanic, unde d-zeu nu poate interveni, viaţa omenească nu mai are niciun sens. Viaţa se desfăşură între teamă şi speranţă, între bine şi rău, între durere şi bucurie, în acestea consistă sensul ei. Sunt argumente destul de puternice care ne pot constrânge să recunoaştem că d-zeu intervine în mersul lumii [2]). In lume totul se produce în ordine şi hazardului nu i se datoreşte nimic, căci aci nimic nu e inutil. Cum ar putea să-şi închipue un om inteligent că poziţia aştrilor, formele lor, numărul sferelor şi mişcările descrise de ele sunt opera hazardului? Toate acestea sunt necesare, însă necesare faţă de planul căruia aparţin şi la îndeplinirea căruia contribuesc. Ordinea din univers e imaginea unui plan. Planul acesta ne îndeamnă să credem că există o fiinţă superioară care l-a conceput şi care l-a voit, prin urmare o fiinţă dotată cu înţelepciune şi voinţă liberă. Tot odată trebue să mai recunoaştem, căci e implicat în natura planului, că această fiinţă poate reveni asupra planului şi produce modificări în corpul lui. Voinţa divină stă la temelia universului; ea e, spune Maimonide, *principium individuationis.*

Din aceleaşi fapte din care Aristot şi discipolii săi au scos principiul că lumea există din eternitate, Maimonide, convins că

1) *Führer*, II, cap. 19.
2) *Ibid.*, II, cap. 23.

e o cale mai logică, trage concluzia că lumea a fost creată. Aristot recunoaşte că lumea pământească e într'un anumit fel creată, însă susţine că lumea cerească, sferele superioare compuse din eter şi prevăzute cu inteligenţe separate, există din eternitate. Dela acest punct se desparte Maimonide de Aristot. Pentru el şi lumea cerească a fost creată şi se află sub influenţa voinţii divine. Voinţa divină e aceia care introduce în această lume o finalitate transcendentă. Finalitatea decurge din voinţa liberă a lui d-zeu şi se revarsă în univers pătrunzându-l şi organizându-l în cele mai mici amănunte. Cu cât finalitatea coboară mai adânc în lume, cu atât ea devine mai greoaie şi mai rigidă. In lumea pământească ea se anchilozează în aşa măsură încât devine o necesitate aparentă. Evenimentele din lumea noastră nu pot fi explicate complect prin cauzalitatea eficientă, analiza lor lasă totdeauna un „rest", un element ireductibil şi neînţeles. „Restul" acesta, care înfrânge necesitatea naturală, e semnul sigur că în lume e prezentă o acţiune divină. Maimonide nu lămureşte suficient această colaborare între cauzalitatea naturală şi finalitatea divină. El încearcă să separe domeniul fiecăreia, când spune : finalitatea guvermează în sferele cereşti, iar cauzalitatea în sfera pământească. In lumea cerească voinţa divină se exprimă direct, în timp ce în lumea pământească ea se exprimă indirect, căci, şi aici Maimonide rămâne în acord cu Aristot, lumea cerească e aceia care transmite acţiunea divină în lumea pământească. Legile naturale, fiind tot elemente din planul divin, au la baza lor tot voinţa divină. Când d-zeu vrea să producă o schimbare în lumea cerească o face prin acţiune directă, iar când produce modificări în lumea pământească, o face prin cauzele sau legile naturale. Aşa dar, lumea, în dispoziţia elementelor sale ca şi în mişcările care o brăzdează, stă suspendată de voinţa lui d-zeu [1].

Principiul creaţionist este oare un punct de credinţă ? Maimonide susţine că, oricât de amănunţit a examinat textele sfinte, n'a găsit nicio propoziţie care să afirme răspicat că lumea a fost

1) Peter Brunner, *Probleme der Teleologie bei Maimonides, Thomas von Aquin und Spinoza*, (Heidelberg 1928) ; dr. Arnold Grünfeld, *Die Lehre vom göttlichen Willen bei den Jüdischen Religionsphilosophie des Mittelalters von Saadja bis Maimûni*, (Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters, hg. v. C. Baeumker, b. XII, h. VI, Münster 1909).

creată. Pasagiile din Biblie unde se vorbeşte despre creaţia lumii pot avea aceiaşi semnificaţie ca şi acelea unde se vorbeşte despre corporalitatea lui d-zeu. Interpretarea acestor alegorii n'ar exclude concluzia eternităţii lumii. Dar, spune Maimonide, ipoteza eternităţii lumii crează atâtea dificultăţi şi lasă nesoluţionate atâtea probleme care se pun în legătură cu alcătuirea şi soarta universului. Din contră, adevărul că lumea a fost creată, simplifică lucrurile, soluţionează probleme importante şi ne ajută să vedem clar şi ordinea şi soarta lumii [1]. Ideia creaţionistă devine temelia credinţei tocmai pentrucă e conformă cu raţiunea şi pentrucă ne oferă o mai coherentă înţelegere a lumii. Se pare că Maimonide prezintă ideia creaţionistă ca o convingere raţională spre a atenua conflictul care se produce în acest punct între filosofie şi religie.

In legătură cu creaţia se mai pune o întrebare: oare lumea va dura în eternitate sau va pieri într'o zi? Pe tema acestei idei nu se poate naşte conflict între credinţă şi raţiune. Cel ce crede că lumea a fost creată nu are niciun motiv să creadă că ea e condamnată nimicirii. E adevărat că lucrurile care nasc sunt supuse distrugerii, dar acest principiu e valabil numai pentru lumea supusă legilor naturale. Voinţa divină nu ascultă de acest principiu. Din aceia că d-zeu a creat lumea printr'o voinţă absolut liberă, nu decurge că el o va distruge în mod necesar, poate decurge numai că el o poate nimici sau conserva. E posibil ca d-zeu să acorde lumii create de el o existenţă eternă după cum şi el e etern [2]. In scrierile sfinte unele pasagii suţin că lumea va dura în eternitate, altele că ea va fi nimicită printr'o intervenţie divină; acestea sunt simple alegorii. Creaţia e eternă ca şi creatorul ei, spune Maimonide, bucurându-se că e de acord cu Aristot.

O nouă serie de probleme se pun în legătură cu fiinţa omenească: ce este omul, ce loc ocupă în univers, în ce raport stă faţă de creator şi cum se poate apropia de el. Soluţia acestor întrebări decurge în bună parte din concepţia cosmologică. D-zeu a produs, printr'un proces de emanaţie, inteligenţele separate care, în acelaşi timp, au dat fiinţă şi au introdus ordinea

1) *Führer*, II, cap. 25.
2) *Ibid.*, II, cap. 27.

în univers. In lumea sublunară, cea în care se află omul, au pătruns numai fărâme din principiul spiritual revărsat din esenţa divină în existenţă. Factorul spiritual, de origine divină, reprezintă principiul vieţii. Viaţa ocupă trei regnuri: vegetal, animal şi uman. Omul se distinge prin aceia că posedă o raţiune, care e un fragment din inteligenţa pură. Raţiunea are două rosturi: acela de facultate pozitivă, prin care omul cunoaşte adevărul, şi acela de facultate practică, prin care omul îşi îndrumează viaţa. Soarta omului depinde astfel de folosirea raţiunii sale.

Teoria inteligenţii merită să fie desbătută în amănunte. Aristot distinge în sufletul omenesc un *noûs pathetikos* şi un *noûs poietikos*. Omul se naşte cu *nous pathetikos*, cu o inteligenţă pasivă, care e o simplă dispoziţie. Ideia are urmări însemnate şi în teoria cunoştinţii. Raţiunea nu posedă cunoştinţe înăscute, însă posedă puterea de a dobândi cunoştinţe. Atâta timp cât sufletul răsfrânge numai pasiv adevărul, el e *noûs pathetikos*, însă ieşind din pasivitate, împreunându-se cu esenţele lucrurilor şi integrându-le fiinţii sale, el devine *noûs poietikos* sau raţiune activă [1]). Inteligenţa trece din starea de dispoziţie în starea de actualitate plină, graţie asimilării *universalului inteligibil*. Maimonide afirmă că inteligenţa e numai o formă a corpului, e numai un principiu formal şi activ. Inteligenţa pasivă e o *inteligenţă hylică*, adică adaptată materiei; i se spune *hylică* din pricină că se aseamănă cu materia, că e legată de corp şi că e pieritoare ca şi el [2]). Această inteligenţă e numai punctul de plecare al vieţii sufleteşti, nu e cunoştinţă ci numai putere de cunoaştere; ea se realizează ca existenţă de sine stătătoare numai prin cunoştinţele sau adevărurile pe care le asimilează. Cunoaşterea coincide cu trecerea dela posibil la real. Pentru Maimonide, ca şi pentru filosofii care se încadrează doctrinii aristotelice, realitatea coincide cu actualitatea. Deaceia, inteligenţa pasivă e numai o existenţă posibilă, care devine reală şi plină numai prin activitatea pe care o desfăşură. Prin cunoştinţă inteligenţa se umple de realitate, i se adaugă două elemente, care se contopesc în fiinţa ei: gândirea şi adevărul gândit. Ideia gândită nu rămâne ceva eterogen inteligenţii, ci se contopeşte cu ea şi formează împre-

1) Aristot, *Traité de l'âme*.
2) *Führer*, I, cap. 32.

ună o realitate unitară. La d-zeu puterea de gândire, gândirea ca act şi adevărul gândit, sunt unul şi acelaşi lucru. La om inteligenţa se bucură de aceiaşi unitate [1]).

Participarea la esenţa divină are un rol considerabil pentru om, atât ca fiinţă cunoscătoare cât şi ca fiinţă morală. Prin inteligenţă omul cunoaşte esenţele, lucrurile, formele care reprezintă ordinea şi factorii activi care îndrumează lumea, cu alte cuvinte, prin inteligenţă intră el în posesia adevărului. Când am vorbit despre creaţia lumii, am spus că d-zeu a creat inteligenţe pure şi le-a împrăştiat în univers, spre a-l organiza şi comanda prin intermediul lor. Una din inteligenţele pure, având un destin mai vitreg, a ajuns în lumea sublunară, cea mai de jos dintre lumi. Această inteligenţă e agentul prin care d-zeu se revarsă în lumea materiei. Noi o simţim prezentă, odată în noi ca raţiune, prin care gândim şi cunoaştem, altădată o percepem în jurul nostru, întocmai ca o apă care are isvoarele pretutindeni şi care se revarsă în toate direcţiile, în formele din natură pe care le prindem ca idei [2]). A cunoaşte înseamnă a recunoaşte în natură intelectul universal şi a lămuri formele şi rosturile pe care acesta le impune materiei. Aşa se explică pentruce Maimonide spune că a cunoaşte înseamnă a intra în legătură cu d-zeu, a te apropia de el, a-l iubi şi a te supune intenţiilor sale. Omul nu cunoaşte continu, nu poate rămâne în permanentă comunicare cu intelectul universal, el reuşeşte s'o facă numai intermitent, deoarece numai d-zeu, conform esenţei sale, e o gândire neîntreruptă [3]). Aşa se explică pentruce gândirea e pentru om o sforţare şi o încordare obositoare. Totuşi, omul trebue să cunoască cât mai bine legile şi structura lumii, să facă sforţări de gândire şi să-şi îmbogăţească cunoştinţa, căci de progresul cunoştinţii atârnă soarta sa morală. Şi iată cum: cunoştinţele sau adevărurile pe care le dobândeşte sunt elemente care se adaugă esenţei sale, sunt părţi de lumină şi realitate pe care le smulge din intelectul universal

1) „Es ist also klar, dass, wenn das Denken, der Denkende und das Gedachte der Zahl nach Eines sind, dies nicht von Gott allein, sondern von jedem Vernunftwesen gilt, so dass auch in uns, wenn wir einen Intellekt der Wirsklichkeit nach haben, das Denken, das Denkende und das Gedachte nur Einesind". (*Führer*, I, cap. 68).

2) *Führer*, II, cap. 36.

3) *Ibid.*, I, cap. 28.

şi le integrează fiinţii sale. Inteligenţa hylică, cea hărăzită originar omului, absoarbe realitate din intelectul universal, dacă ne este permis să ne exprimăm astfel, şi se transformă în *intelect dobândit.* Aceasta e o actualitate, o formă implinită, o adevărată substanţă, care e nemuritoare [1]). Intelectul dobândit se află în corp dar e distinct de el, prin moarte îşi ia libertate şi îşi continuă viaţa proprie. Astfel, omul e muritor în starea de naştere însă devine nemuritor prin sforţări personale. Sensul vieţii sale e să cucerească nemurirea.

Această înobilare a omului se realizează în grade diferite dela om la om şi depinde îndeopotrivă măsură de sforţările personale şi de harul divin, care se strecoară în el prin intermediul intelectului universal. Aşa se explică superioritatea intelectuală a unor oameni faţă de alţii. Oamenii în care intelectul universal s'a revărsat mai abundent, capătă o superioritate spirituală evidentă, unii din ei se urcă până la profeţie, care e treapta cea mai înaltă de cunoştinţă omenească. Profeţii sunt oamenii aleşi de d-zeu cu intenţia de ale desvălui o parte mai însemnată din misterele lumii.

Intelectul universal fecundează sufletul omului în trei feluri: la unii oameni întăreşte şi înalţă numai raţiunea, la alţii numai imaginaţia, şi în sfârşit, la alţii îndeopotrivă măsură raţiunea şi imaginaţia. Din prima categorie fac parte învăţaţii, care simt o sete nepotolită să mediteze şi să conceapă, să cerceteze şi să dobândească cunoştinţe; din a doua fac parte conducătorii de state, legiuitorii, vizionarii şi idealiştii; iar din a treia fac parte profeţii, oamenii care au puterea să prindă adevărul în formă concretă şi care simt nevoia să-l propovăduească, îndrumând pe semenii lor pe calea perfecţiunii [2]). „Esenţa profeţiei şi sensul ei adevărat este emanaţia, care pornind dela d-zeu se răspândeşte prin intermediul intelectului activ, întâi asupra facultăţilor raţionale şi apoi asupra facultăţilor imaginative; aceasta e treapta cea mai înaltă a existenţii omeneşti şi perfecţiunea cea mai înaltă, la care pot aspira cei din specia sa" [3]). Imaginaţia spontană şi vie e ca-

1) „Denn die Seelen, die nach dem Tode fortbestehen, sind nicht die Seele, die im Menschen zugleich mit seinem Werden entsteht; dem diese letztere ist nur ein Vermogen, eine blosse Anlage; hingegen ist das Ding, das sich nach seinem Tode absondert, das zur Wirklichkeit gewordene Ding". (*Führer*, I. cap. 70).

2) *Führer*, II. 37.

3) *Ibid.*, II, cap. 36.

racteristica profetului. Exaltarea înțelegerii raționale poate duce la descoperirea celor mai mari adevăruri, însă nu se înalță până la profeție. Intre cunoașterea rațională și viziunea profetică nu e deosebire de grad ci de natură. Viziunea profetică se sprijină pe puterea de imaginație. Imaginația, datorită puterii ei de a conserva trăsăturile sensibile ale lucrurilor, de a le combina și de a reconstitui imaginile lor, prinde adevărul în stare concretă și prescurtată, înregistrează sensibil adevărurile cele mai abstracte, cele așa de abstracte încât rațiunea le caută îndelung cu experiențe și raționamente [1]. Iși desfășură puterea ei de cunoaștere mai cu seamă când simțurile se odihnesc. Atunci imaginația e cotropită de un fel de inspirație, de o stare în care visurile ei devin adevăruri. Intre vis și profeție e o deosebire de grad iar nu de natură. Ceia ce au întrevăzut și învățații, amintește Maimonide, când au spus că „visul e a șasezecia parte din profeție" [2]. Activitatea imaginației din timpul visului nu diferă de cea din starea de profeție decât prin aceia că e mai slabă și mai puțin matură. In profeție, ca și în vis, imaginația activează independent de simțuri [3].

Prin profeție d-zeu comunică oamenilor adevărul și intenția sa. E cea mai evidentă probă că d-zeu se ocupă de creația sa. D-zeu se îngrijește de univers, care e imens, și într'o proporție justă, și de om. Omul e o cantitate infimă față de univers. E un mare nesocotit cel care susține că universul a fost creat în vederea

1) „Trebue să știi că adevărații profeți au fără îndoială și viziuni speculative, ale căror cauze omul nu le poate cunoaște prin studiu. Și ei enunță lucrurile în așa fel că omul prin simpla presupunere și prin darul comun de combinație, nu le poate lămuri. Căci aceiași emanație, care se revarsă asupra facultății imaginative spre a o perfecționa — în așa măsură că acțiunea ei merge până la a prezice cele ce se vor întâmpla și a le percepe ca și cum ar fi lucruri cunoscute prin simțuri, care ar fi ajuns la imaginație prin simțuri — perfecționează deasemenea acțiunea facultății raționale în așa măsură că, prin aceiași acțiune, ajunge să cunoască ființa reală a lucrurilor și să le cunoască ca și cum le-ar cunoaște prin premize logice". (*Führer* II. cap. 38).

2) *Führer* II, cap. 36.

3) Maimonide susține că profeția e un mijloc de cunoaștere frecvent. Profeții au puterea de a prinde adevărul ca și savanții și filosofii; primii cunosc adevărul cu imaginația și îl exprimă alegoric, cei din urmă cunosc adevărul prin rațiune și îl exprimă logic. Insă pe Moise, care a primit pe Sinai legea sfântă, Maimonide îl scoate din rândul profeților obișnuiți. Moise reprezintă un caz unic, nu i se asemănă niciun alt profet; Moise a văzut pe d-zeu în stare de veghe, nu l-a ascultat cu imaginația ci cu rațiunea, iar d-zeu nu i-a transmis adevărul în somn, ci i l-a comunicat direct, ca de la egal la egal.

omului [1]. D-zeu ştie ce se petrece în lume. Am văzut că întreaga existenţă e inpânzită cu intelingenţe separate, adică intelingenţe independente, care formează un fel de conştiinţă divină a universului. Ştiinţa lui d-zeu nu se poate compara cu aceia a oamenilor. D-zeu ştie ce-a fost până acum, ştie ce este în prezent şi mai ştie ce se va intâmpla in viitor [2]. Soarta lumii depinde de înţelepciunea şi voinţă divină.

In cadrul acestor idei se lămuresc două teme, care au o mare însemnătate pentru fiinţa omenească : *libertatea de voinţă şi existenţa răului în lume*. Omul e capabil de acţiuni libere. Insă el îşi câştigă libertatea prin sforţări personale, aşa cum prin sforţări de gândire am văzut că poate să câştige nemurirea. Pentru voinţă, a fi liber însemnă a asculta numai de raţiune. Pe măsură ce raţiunea se separă şi îşi ia independenţa faţă de corp, ceia ce se întâmplă atunci când inteligenţa din *hylică* devine *dobândită*, când sufletul din muritor devine nemuritor, voinţa se sustrage influenţii corpului şi dobândeşte o libertate deplină [3]. D-zeu ştie ce face şi ce gândeşte fiecare om, cunoaşte lipsurile şi dorinţele lui, prevede rătăcirile şi păcatele lui, ar putea să intervină şi să-l călăuzească, însă n'o face, deoarece acţiunea lui în lume are un caracter universal şi nu individual, se îngrijeşte de omenire iar nu de fiecare om în parte [4]. Ajutorul divin asistă pe toţi îndeopotrivă măsură, nu alege pe cei buni de cei răi. Rămâne ca fiecare să folosească ajutorul divin prin sforţări proprii. D-zeu a lăsat omului libertatea de acţiune, spre a avea merite şi păcate, spre a purta întreaga răspundere a vieţii sale. Aceasta are un rost mare d-zeu lăsând omului răspunderea soartei sale, a dat lumii şi vieţii umane un sens moral.

Existenţa răului în lume pare să fie în contradicţie cu perfecţiunea lui d-zeu. Răul nu poate fi înlăturat, n'a fost introdus intenţionat de d-zeu, ci decurge din structura lumii. Nu ne e permis să presupunem că d-zeu a intenţionat răul, deoarece toate acţiunile sale „sunt binele pur, căci el face numai fiinţă

1) *Führer*, III. cap. 12.
2) *Ibid.*, III, cap. 19.
3) *Ibid.*, III, cap. 17.
4) *Ibid.*, III, cap. 20.

şi orice fiinţă e binele. Toate relele sunt privaţiuni" [1]). Astfel, suferinţa e lipsa plăcerii, moartea e lipsa vieţii, boala e lipsa sănătăţii, etc... aşa cum repaosul e lipsa mişcării. Privaţiunea, care e isvorul răului, nu e o însuşire a întregii existenţe, ci numai a lumii pământeşti. In lumile cereşti nu există privaţiuni, deci nu există nici rău. Isvorul privaţiunilor, pricina distrugerii şi a corupţiei, e materia. Materia singură, din întreaga creaţie, e isvor de lipsuri, căci ea e supusă prefacerii, primeşte o formă, o pierde şi îmbracă alta, fără să se oprească vreodată. Pentru creaţia materiei, lui d-zeu nu i se poate reproşa nimic, deoarece materia era necesară pentru economia universului [2]).

Acum ne apare limpede şi soarta omului. Fiinţa omenească face parte dintr'o lume care e străbătută de o adâncă aspiraţie către d-zeu. Lumea cerească, fiind mai aproape de d-zeu, simte mai puternic această năzuinţă. Pe măsură ce cobori spre lumea sublunară, slăbeşte atracţia divină. Din această pricină drama lumii materiale e de proporţii mai mari. Omul nu e atras în chip natural ci trebue să facă sforţări ca să se integreze acestei aspiraţii către creatorul lumii. Dealtfel, e singurul drum care îl sustrage relelor provenite din natura materiei şi care îi asigură nemurirea. Inobilarea vieţii se obţine pe trei căi: înfrânarea corpului, căci din el isvorăsc nemulţumirile şi suferinţele; cultivarea virtuţilor morale, căci prin ele se raţionalizează viaţa; dobândirea de virtuţi intelectuale, căci ele conduc pe calea adevărului. Purtarea morală şi înfrânarea corpului sunt numai conditii ajutătoare pentru înobilirea vieţii. O valoare aproape exclusivă are numai cunoştinţa. Orice merit e un merit de cunoştinţă. A studia universul şi a explica ordinea şi rostul său, a concepe şi înţelege esenţele pure şi eterne ale lucrurilor, cu alte cuvinte, a lămuri misterele lumii şi vieţi, înseamnă a cunoaşte pe d-zeu. Omul comunică cu d-zeu numai prin cunoştinţă. Şi îşi dă seama de natura divină numai prin iubirea care naşte în sufletul său. Iubirea de d-zeu se întăreşte în sufletul omului pe măsură ce el înaintează în cunoştinţă. Termenul ultim al existenţii e contemplarea lui d-zeu. „Singura perfecţiune care ar putea

1) *Führer*. III, cap. 12
2) *Ibid*., III, cap. 10.

să fie obiectul mândriei noastre şi a dorinţelor noastre, este cunoştinţa lui d-zeu, care este adevărata ştiinţă" [1]). Nefericirea consistă în ignorarea lui d-zeu, iar fericirea supremă consistă în contemplarea, în iubirea şi în participarea la gloria şi eternitatea lui d-zeu.

Maimonide conchide astfel: raţiunea şi credinţa nu se opun şi nu se contrazic, merg pe căi diferite, însă năzuesc spre aceiaşi ţintă, cunoaşterea lui d-zeu; filosofii şi profeţii caută şi izbutesc, mergând pe căi diferite, să descopere acelaşi adevăr, esenţa lui d-zeu; iar metafizica şi religia, deşi pornite din puncte diferite, se intâlnesc şi se contopesc în aceiaşi aspiraţie.

Mihai Uţă

---

1) *Führer*, III, cap. 51.

Insemnări privitoare la vieața și opera lui St. Zeletin

II. OPERA [1]

Insemnări Bibliografice.

Tipărituri și Manuscrise. — Impărțim bibliografia lui Zeletin în două grupe: scrieri imprimate și inedite. Prima categorie cuprinde: cărți, broșuri, studii, articole, recensii, cronici și efemeride. Inșirarea cronologică a celor mai multe din aceste scrieri, cu titluri și indicații bibliografice, cu mici analize însoțitoare și, pe alocurea cu unele citații caracteristice, culese dintr'însele, face obiectul unui studiu aparte, pur bibliografice. Este vorba de un sumar bilanț al activității publicistice a lui Zeletin, cu singura țintă de a sluji doar ca punct de plecare, ca primă orientare, cui vrea să înceapă un studiu asupra primului sociolog romîn, care s'a emancipat din definiții și teorii abstracte și a pătruns cutezător în însăș observarea realității istorice. Grupa a doua de scrieri, cuprinzînd manuscrisele, se poate și ea împărți în trei categorii: 1. total inedite, 2. publicate parțial, 3. ediții noi, mărite sau numai complectate.

Opera lui Zeletin trebuia să apară întreagă, în 12 volume, în decursul anului 1935. Prin boală și apoi prin moartea lui prematură, 3 din ele: *Un om*, *Filosofia Ritmului* și *Istoria socială* au rămas în drum. Ele sînt și acum în stare de proiect doar încercări și schițe, mai degrabă material brut. Celelalte însă, fiind în-

---

1) Fragment din: Ștefan Zeletin, *Insemnări privitoare la vieața și opera lui*, studiu ce va apare întreg în *Revista de Filosofie.*

Opera lui St. Zeletin

Lista I întocmită de autor în Martie 1931

	FILOSOFIE	LITERATURĂ	SOCIOLOGIE
Publicate:	Evanghelia naturii, I. (1915).	Insemnările din ţara m[ăgarilor], (1916) Retragerea (1926)	Burghezia R[omână], (1925) Naţionalizarea şcoalei, (1926)
De publicat:	Clipe de reverie (gata din 1911). Evanghelia n[aturii II] (gata din 1918). Esenţa firii.	Metafizica D[osului] (gata din 1918)	Neoliberalismul (gata din 1926)
	Filosofia Ritmului	Idee fixă Mijloc sau scop? Un om. Calvar—Nuvele de Răsboi.	Istoria socială (curs)

Notă: Nuvele de răsboi şi Calvar se suprimă: Calvar se va reduce la o prefaţă la „Esenţa firii"; Idee fixă se contopeşte cu „Mijloc sau scop".

III 1931

Vezi pag. 471

Lista II, întocmită de autor în anul 1933.

I. *Un om.* (Conținutul literar; circa 100 pagini).
II. De unde vine lumina. (Conținutul literar; circa 300 pagini).
III. Clipe de meditare. (Aforisme; circa 100 pagini).
IV. Evanghelia naturii. (Conținutl fiosofic; circa 300 pagini).
V. Esența firii. (Conținut filosofic; circa 300 pagini).
VI. *Filosofia ritmului.* (Conținut filosofic; circa 350 pagini).
VII. Retragerea. (Conținut literar; circa 150 pagini).
VIII. Burghezia romînă. (Conținut sociologic; circa 300 pagini).
IX. Neoliberalismul. (Conținut sociologic; circa 300 pagini).
X. Naționalizarea școalei. (Conținut pedagogic; circ 120 pagini).
XI. *Istoria socială* (Conținut social - filosofic; circa 300 pagini).
XII. Un program. (Conținut social-politic; circa 120 pagini).

NOTĂ — Volumele subliniate sunt în lucru și *vor fi gata mai tîrziu.* Celelalte au nevoe numai de revederi parțiale; unele din ele pot intra sub tipar chiar în cursul anului.

chegate, sînt bune de tipărit. Reproducem mai jos lista întreagă a operelor sale, așa cum a fost întocmită de autor în două rînduri: la sfîrșitul anului 1926 și în martie 1931.

Tabloul întîi.

Tabloul al doilea.

Soarta operei. — Dacă privim coloanele tablourilor de mai sus, băgăm de seamă că filosofia este ramura cea mai nedreptățită. *Evanghelia Naturii*, începînd să apară încă din 1915, a rămas pînă astăzi nepublicată în întregime; partea a doua așteaptă în manuscris din 1918. *Clipele de Reverie* n'au văzut tiparul decît parțial: un mic volum de 77 pagini, apărut în 1928 sub titlul simbolic *Nirvana*. Lipsește total *Filosofia Ritmului*. Din coloana literară: *De unde vine lumina* nu s'a publicat decît fragmentar însemnări *Din țara măgarilor*, 88 pag., format mic, publicat în 1916. Lipsește *Un om*, care nu s'a scris, împărtășind soarta scrierilor: *Idee fixă*, *Mijloc sau scop?* și *Calvar*, nuvele de răsboi. Din coloana sociologică: *Istoria socială* nu avem decît începutul și oarecare material neredactat. Celelalte trei: *Burghezia romînă* tipărită la 1925; *Neoliberalismul* la 1926, și *Naționalizarea școalei* la 1928, există și în manuscris, puțin mărite sau puse la punct în vederea unei noi ediții. Aceeași situație pentru *Retragerea*, tipărită în 1927 și proiectată pentru o nouă ediție crescută.

O nedesmințită paralelă. — Aceasta fiind soarta scrisului său, tristă în ce privește scrierile de conținut filosofic, este locul să ne punem întrebarea: care a fost soarta cugetării lui Zeletin? Vrem să spunem: de care déstin social s'a împărtășit gînditorul? Care a fost în mijlocul societății romînești, soarta concepției filosofice a lui, consemnată în cele cîteva sute de pagini, dar nu mai puțin, pagini de manuscris? Și mai întîi, care-i caracterul primordial al concepției sale? A fost Zeletin un idealist hegelian sau, cum s'a spus de atîtea ori, un materialist marxist? Ori a fost de amîndouă? Cum se leagă adevăratul său conținut de gîndire cu ce s'a desprins din scrierile care au avut norocul tiparului? Cu toate că nu este menirea unui biograf să intre în astfel de cercetări, totuș, întru cît lucrurile se amestecă adesea inextricabil, și întrucît la Zeletin problema scrisului nu

numai că nu stă departe de vieață, dar constitue unul din elementele tragicului ei, nu-i nepotrivit pentru noi să facem aici o apropiere. Dacă ținem seamă că operele care i-au stat mai aproape de inimă—am numit pe cele cu caracter filosofic—n'au văzut nici pînă azi lumina publicității și că au așteptat 20 de ani evenimentul, încă înainte ca autorul să fi plecat dintre noi; dacă știm că nici măcar conturul cugetării sale filosofice nu este bine cunoscut; dacă de altă parte cunoaște cineva sbuciumul carierii lui științifice: că a fost un mare prigonit, purtat cu făgădueli lipsite de sinceritate, între Cluj, Cernăuți și București; dacă se adaugă nota deosebită a unui caracter demn, incapabil să ceară sau să dobîndească ceva prin umilințe sau platitudini; dacă în sfîrșit aruncăm privirile către latura mai adînc omenească și luăm cunoștință de tragicul sfîrșit al omului, sfîrșit care a avut loc, putem spune, în ajun de a încheia seria operelor ce pregătea spre publicare... dar fără să fi atins acest scop, avem înainte, cred icoana reală și, în acelaș timp, o nedesmințită paralelă între soarta omului și a operei. Sentimentul acestui destin nu i-a lipsit autorului. De cum s'a întors în țară, de cum a cunoscut atmosfera morală a straturilor de sus, și-a dat seama în ce contradicție cu sine însuş va avea de trăit.

„Și așa, zice el, de trei ori nenorociții, pe care o soartă vitregă i-a făcut să se nască în „țara măgarilor" și natura nemiloasă li-a pus pe umere povara talentului — mai apăsătoare aici decît oricare alta. Ei se văd osîndiți să poarte deapururea pe frunte un îndoit stigmat al impotenței intelectuale: au de luptat deopotrivă cu neîncrederea străinilor ca și cu neîncrederea țării lor proprii. Și în acest sbucium sterp și tragic, se istovesc mai mult decît în truda sacră a creației. Că știe Sfîntul dacă ajung vreodată să învingă îndoiala altor neamuri, dar e nesdruncinat ca firmamentul, că îndoiala celor de un sînge n'o pot răpune cu totul, în veci de veci. Nu, măgarii nu iartă niciodată crima de a te urca mai sus decît dînșii și a fi ceva mai mult ca un măgar. Cadavru să fii și-ți isbesc mormîntul cu copita, de-ți sfarmă sicriul în bucăți; cenușe să fii, și-ți sdrobesc cinic urna mortuară, de-ți împrăștie praful oaselor în cele patru vînturi ale cerului. Căci ei n'au liniște în suflet pînă nu se conving, că sub pretinsul talent s'a ascuns tot un măgar ca dînșii, și pentru aceasta

nu se sfiesc să turbure nici liniştea solemnă a mormintelor". [1]).

Determinismul în gândirea lui Zeletin. — Cîte odată din necunoaştere, de multe ori cu rea credinţă i s'au aruncat lui Zeletin ceracterizări neexacte, calificări nepotrivite. Cele ce-l atacau personal, de obicei îl lăsau rece. Intr'o singură direcţie atacul îl turbura: cînd i se atribueau credinţe străine. Nu odată i s'a spus lui Zeletin că are convingeri materialiste, şi nu numai în economie unde primise înrîurirea metodei, dar şi în sociologie şi chiar în filosofie. „Sînt cîţiva ani, zice el în 1925, de cînd mi s'a pus pe frunte stigmatul de gînditor materialist. S'au scris chiar copioase studii, împotriva materialismului în genere, ca şi a materialismului economic în deosebi, crezîndu-se că prin aceasta se ruinează temeliile gîndirii şi mai ales ale detestatei mele metode. N'aş spune adevărul, dacă aş pretinde că o asemenea legendă, întreţinută cu vădită intenţie de discreditare, nu mi-a pricinuit unele momente de nervozitate. Dar am lăsat lucrurile să-şi urmeze cursul, ştiind că odată legenda se va distruge singură". Odată... în zădar vom întreba destinul: cînd? Omul acum a trecut de hotarul vieţii iar sorocul dispariţiei — pentru legendă — n'a sosit încă! Iar el, cu conştiinţa învăluită în această legendă ca în atîtea altele a trecut astfel de la noi. Şi a rămas de-acu în sarcina posterităţii, a celor iubitori de adevăr, s'o împrăştie. Este adevărat că nu ne putem lega în conştiinţă cu această sarcină înainte de apariţia operei întregi; dar nu ne vom abţine de la o elementară citare a cîtorva date ce ne stau la îndemînă. Astfel este o întîmplare, care a avut darul «să-i deslege limba în mod prematur» pentru a ne face una din cele mai preţioase mărturisiri de credinţă; căreia dînsul, cînd o făcea, socotea că nu-i sosise timpul. Ţinuse odată în Bucureşti conferinţa intitulată *Originea şi formaţia Burgheziei romîne.* Dînd crezare cronicarului săptămînii — dl. Nae Ionescu — şedinţa fusese sărbătorească. Zeletin făcuse dovada că este un gînditor de rassă şi de o suverană stăpînire a literaturii subiectului. Un expunător de precizie şi claritate cu excepţională îndemînare în mînuirea metodei. Şi, fapt nou, cu o cuceritoare vervă interioară, care nu isvora din debitul verbal, ci din dialectica gîndirii. Pu-

1) *Ţara Măgarilor*, 67 sq.

blicul „îngrămădit ciucure" a întovărăşit cu încordată atenţie pe vorbitor şi a trăit la unison „contagioasa voluptate a generalizării", de care conferenţiarul era stăpînit...

— Am ascultat cea mai desăvîrşită metafizică materialistă a culturii noastre observă dl. C. Rădulescu-Motru, la terminarea expunerii.

Afirmaţia, se 'nţelege, căzu greu şi Zeletin fu silit să-şi înmoaie pana în cerneală. „Materialismul meu, îşi zise dînsul, proclamat astfel din chiar cercul în care se grupează întreaga noastră mişcare filosofică, multă—puţină cîtă o avem, riscă să primească o consacrare. Trebue să vorbesc".

Şi s'a rostit astfel.

Spovedania unui gînditor spiritualist romantic.— „Am fost şi sînt în filosofie un incorigibil romantic. Un romantic din temperament nu din capriciile lecturii. Din harul naturii nu din acela al cărţilor... Natura mi se prezintă ca rezultat al unei serii continui de evoluţie spirituală, ce palpită în infinite unde, fiecare din acestea la locul şi la timpul ei, jucînd un rol necesar. Pentru mine existenţă întîmplătoare, izolată, este simplă absurditate. Orice făptură din univers, are, în modesta ei sferă de activitate, un rol, necesar de împlinit, fără care însăş existenţa totului ar fi ştirbită. In cadrul acestui marxism spiritual al universului, deteminismul social, pe care îl aplic, este o simplă parte întregitoare".

Zeletin şi marxismul. — Desigur Zeletin n'a fost un marxist în exacta concepţie a marelui economist. Se poate susţine însă că nu este nici-o legătură între concepţia istoriei sociale, pe care autorul nostru o aplică în scrierile publicate şi marxism? Şi aici preferim a-l lăsa pe dînsul să vorbească. „Am intrat în panteonul idealismului romantic pe portiţa materialismului marxist, clădit el însuş pe miezul sufletesc romantic al evoluţiei continui. Dar cînd din templul romantic mi-am aruncat privirile îndărăt, spre portiţa materialistă, care mă condusese înăuntru, a trebuit să mă'nfior la aparenţa ei sbîrlită. Fapt este că marxismul sub raport filosofic se clădeşte pe cea mai mai grosolănie, pe care o cunosc în istoria filosofiei. El a luat materia ca substanţă a lucrurilor, însă i-a dat o lege de origine şi natură sufletească, aceea a evoluţiei seriale romantice, sub forma ultimă dată de Hegel. Această stranie împerechere a unei legi spirituale cu un

substrat material, este o concesie făcută atmosferei materialiste a timpului. De la asemenea ciudăţenie n'a avut marxismul decît daune; şi cea mai mare e aceea că şi-a închis pentru totdeauna intrarea în templul moralei şi al religiei, acolo, unde sufletul omenesc îşi găseşte liniştea reală şi — ultimă. Mi-am zis: acum e marea problemă de a desmaterializa marxismul, a-l readuce la origine, prinzîndu-l în cadrul unei concepţii spiritualiste a lumii. Teoretic, această problemă este de mult rezolvată pentru mine şi doarme în foile manuscriselor..." Aceste cuvinte au fost scrise în 1925, pe cînd preocupările lui mergeau total către istoria socială. Cinci ani sacrificaţi pentru problema desvoltării civilizaţiei noastre moderne, i-au fost deajuns şi sub raportul subiectiv. „Eu m'am împăcat sufleteşte cu această ţară", scrie el la aceiaşi dată. Dar orice clipă îi trecea pe dinainte, întîrziindu-l în asemenea cercetări, o considera ca un adevărat furt asupra operei de gîndire, care îl aştepta, „despre care n'am pierdut încrederea că se va naşte, că va nimeri calea către suflete şi va restabili adevărul. Pînă atunci însă, iată-mă ajuns în publicistica noastră, din gînditor spiritualist romantic, economist marxist, ba chiar şi un grosolan filosof materialist. Cînd mă gîndesc bine, mi se pare că n'am meritat această soartă.

Incă o privire asupra vieţii înainte de încheere.

Văzută exterior, viaţa lui Zeletin a curs în afară de lume, a curs fără sgomot şi, desigur, fără nici o strălucire. Pentru un temperament ca al lui, deprins în askesă, lucrul n'a fost şi n'a părut decît firesc. Dar cît de mult cîştigă o astfel de vieaţă, cînd ne dăm osteneala s'o privim cît de puţin şi în interior: în voinţa, intensitatea şi suferinţa ei! O viaţă desfăşurată între zidurile înguste ale unei locuinţe modeste, pe catedră şi în gînd — mai ales în gînd; o viaţă picurată lingă „masa de tortură" din vîrful unei peniţe; o viaţă lipsită de ori ce este vrajă a pămîntului, cu toate bunurile lui, lipsită de ori-ce ambiţie şi vanitate, de orice este satisfacere pătrunsă în interior pe calea simţurilor: o astfel de vieaţă nu e desigur ce poate visa mai seducător un om. Dar, mare Doamne, să desbatem o clipă în noi înşine şi goliciunea cu care se înfăţişază atîtea vieţi ale „fericiţilor" lumei aceste, să contemplăm sbuciumul ce se risipeşte în dar între cele două banchete ale unei zile şi să punem în cumpănă: din care rămîne mai mult?

C. Papacostea

Vitamine şi avitaminoze

Din numeroasele experienţe făcute asupra animalelor hrănite cu alimente cuprinzând albumine, grăsimi, hidraţi de carbon, săruri minerale, şi apă, cu un cuvânt toate principiile alimentare s'a văzut că ele nu se desvoltă în condiţiuni satisfăcătoare deoarece le lipseşte principiul indispensabil creşterii, organizării economice organismului şi chiar necesar reproducerii speciei. Acel principiu a primit în anul 1911 numele de vitamină, nume dat de chimistul biolog polonez C. Funk. In anul următor filosoful englez F. Gowland Hopkins face următoarea experienţă în institutul său din Cambridge, pentru a studia chestiunea alimentaţiei artificiale. 12 şobolani tineri sunt împărţiţi în 2 grupe: şase din ei sunt hrăniţi cu lapte natural, ceilalţi şase cu lapte sintetic. Cei hrăniţi cu lapte natural erau sănătoşi, creşteau şi se desvoltau în mod normal, pe când ceilalţi şase erau slabi şi somnoroşi, creşterea li se oprea, corpul începea să piardă din greutate şi după interval de timp muriau. Dacă acestora îmbolnăviţi li se adăoga la raţia alimentară zilnic câte 2 cm^3 de lapte natural ei îşi reveniau în scurt timp şi se desvoltau în mod normal. Experienţe de felul acesta s'au mai făcut şi de alţi cercetători, dar adevărata eră a vitaminelor începe în anul 1919, după încetarea răsboiului. In laboratoarale de fiziologie ale tuturor statelor se caută cu perseverenţă şi sârguinţă după principiul complectării alimentelor şi pe măsură ce se cercetează diferite alimente ca untura de peşte, drojdia, unt, gălbenuş, embrionul de grâu şi orez, seminţe de in, varză, salată, spanac, morcovi, roşii etc. se ajunge la convingerea că aveau de a face nu cu o materie simplă, ci cu o serie întreagă de combinaţii organice complicate şi cu

totul diferit alcătuite. Toate încercările de a le stabili constituţia chimică rămânâd lungă vreme infructuoase s'a ajuns la formula să fie notate cu literile A, B, C, D, E, etc. La început sunt produse vitaminele de către plante şi ele îndeplinesc în corpul lor probabil aceleaşi funcţiuni ca şi hormonii în corpul omului şi al animalelor; chiar la plante sunt turburări produse de vitaminoze. Botanistul Burgeff a constat că seminţele Orchideelor piereau regulat dacă n'aveau posibilitatea să scoată în timpul desvoltării lor vitamina B din anumite ciuperci cu cari trăesc în simbioză. Vitaminele sunt neapărat trebuincioase pentru organismul oamenilor şi al animalelor superioare şi după toate probabilităţile şi al celor inferioare, căci constată îmbolnăviri provocate de avitaminoze la insecte de ex.: la şvabii de bucătărie, albine şi larvele gândacilor. Preocupările ştiinţei sunt îndreptate asupra rolului şi mecanismului vitaminelor în metabolismul celulei, ele influenţând asupra formei şi constituţiei celulei, asupra creşterii celulei şi des-asimilaţiei şi în fine asupra înmulţirii şi reînoirii celulei. Influenţând asupra tensiunii superficiale ale celulelor ele regulează permeabilitatea pereţilor celulari ceea ce este de o importanţă capitală pentru fenomenele de absorbţie de ex.: în epiteliul intestinal. In acelaş timp vitaminele coordonează respiraţia celulelor şi îngrijesc totodată, ca transformatoare de energie de procesele de ardere ale substanţelor alimentare în acid carbonic şi apă, degajându-se urme de metale grele, ca fier. cupru mangan etc. Demn de reţinut este faptul că cercul de activitate al fiecărei vitamine se referă la acele celule sau ţesuturi cari aparţin din punct de vedere evolutiv la o anumită foiţă germinativă. Vitamina A de ex. apără epiteliile care aparţin ectodermului, influenţa vitaminei C. se resfrânge mai ales asupra organelor cari îşi au originea în mesoderm. Astfel trebuie să credem că fiecare foaie germinativă a primit din cele mai vechi timpuri în desvoltarea vieţii un lichid ocrotitor şi îndrumător. In fine efectele vitaminelor sunt atât de asemănătoare cu ale hormonilor încât anumite avitaminoze nu se pot distinge de turburările glandelor cu secreţiune internă. De prezenţa vitaminelor în organism depinde buna stare a proceselor vitale ca: funcţiunile de creştere, apărarea organismului împotriva bolilor infectuoase şi a hemolizei,

rat foarte multe cazuri de scorbut printre copiii țărilor blocate și mai ales printre copii sugaci, așa numita boală a lui Möller-Barlow din cauza alimentării lor cu lapte excesiv de sterilizat, ca și cu preparate de lapte, paste făinoase etc. Ea se manifestă prin dureri de oase, umflarea articulațiilor, sângerarea gingiilor precum și teama copiilor la simpla atingere. Vindecarea se obține prin alimentarea cu spanac și morcovi și în legătură cu aceasta amintește Dr. G. Venzmer despre obiceiul locuitorilor dela noi de a li se adăoga morcovi în lapte copiilor cari nu pot fi alăptați de mamă ci sunt hrăniți cu lapte de vacă. Descoperirea vitaminei C se datorește prof. ungur Szent Györgyi care lucrând în institutul olandez de fiziologie din Groningen pentru a pătrunde în tainele respirației plantelor, dă peste o substanță chimică pe care spre uimirea lui o descoperă în Institutul de chimie biologică din Cambridge în capsulele suprarenale la diferite animale. Una și aceeași combinație chimică în plante și în capsulele suprarenale, lucru curios; în același timp acest profesor fiind chemat la clinica din Rochesester în Statele Unite, având la dispoziție suficiente cantități de capsule suprarenale, reușește să extragă din ele 20 gr. de cristale alcătuite dintr'un acid ușor solubil în apă și alcool diluat. Tratând cu $^1/_2$ miime de gram din aceste cristale șoareci ținuți la o severă dietă scorbutică ei sunt feriți de îmbolnăvire. Cristalele s'au putut obține și din portocale, varză și lămâi și acest acid având proprietăți antiscorbutice a primit numele de acid ascorbic. El se mai află în cireașa ovreiului, în mere, gutui în frunzele coniferelor chiar foarte abundent. In Martie 1933 s'a clarificat până în cele mai mici amănunte constituția chimică a acidului ascorbic de chimistul Fr. Micheel în Göttingen. Sinteza vitaminei C au făcut-o pe cale artificială cercetători elvețieni și englezi. Szent Györgyi analizând ardei găsește că acidul ascorbic se află în ei de 4 ori mai mult decât în lămâi încât din 2000 kgr. de ardei a reușit să obține $^1/_2$ Kg. vitamină C pură.

Rolul acestei vitamine e important în tratamentul hemoragiilor prin faptul că înlesnește coagularea sângelui, căci la un bolnav care avea nevoie de 70 minute pentru ca să coaguleze sângele, prin administrarea vitaminei C procesul de coagulare avusese loc după 5 minute și hemoragiile la nivelul articulațiunilor

încetaseră complet. Trebuie de menţionat că încorporarea vitaminei se face direct prin vasele cu sânge, căci luând-o prin stomac sau intestine există posibilitatea să fie distrusă înainte de a fi resorbită. S'a făcut constatarea că această vitamină poate fi atacată de bacteriile intestinale (ex: Bacterium coli), nu însă toate speciile din genul colibacililor au această proprietate. In ultimele luni a constatat profesorul Dr. W. Stepp că vitamina C administrată oamenilor sănătoşi în cantităţi mai mari (300 miligrame) se elimină în cea mai mare parte prin urină, pe când la bolnavii cari au febră, la diabetici şi bolnavi de cancer ea dispare şi nu se elimină prin urină. Vitamina C aflându-se în cantităţi mari în capsulele suprarenale s'a putut stabili o corelaţie cu adrenalina secretată de ele în vederea regulării presiunii sanguine şi în formarea pigmenţilor. Acidul ascorbic ocroteşte adrenalina de oxidarea prea repede, aceasta dovedindu-se prin experienţă făcută tratând adrenalina cu acid ascorbic şi expunându-le la lumină: colorarea în roşu a adrenalinei nu se mai face lucru care se petrece cu siguranţă şi în organism. Pigmentarea anormală a pielii ce se observă la cei suferinzi de insuficienţa capsulelor suprarenale se poate înlătura prin inoculare cu acid ascorbic în circuitul sanguin. Vitamina C obţinută în stare curată a permis lărgirea cunoştinţelor proceselor vitale şi a dat în mâna medicinei un mijloc nou şi preţios de vindecare.

Vitamina A (antixeroftalmică). In timpul răsboiului se observase un fenomen curios printre prizonieri din lagăre cari în timpul amurgului nu mai vedeau de loc lovindu-se unii de alţii. Odată cu schimbarea alimentaţiei constând din orez, fasole şi supă de cartofi, cu alimente proaspete s'au ajuns la constatarea că ei suferiau de lipsa vitaminei A a cărei prezenţă e necesară pentru refacerea purpurului retinian, stratul cu baştonaşe din retină decolorându-se în timpul luminii, refăcându-se la întuneric. Procesul acesta s'a putut observa în următorul mod: vitele cari au stat peste noapte în grajd fiind tăiate la abator înainte de a vedea lumina zilei, prin aplicarea unei legătoare neagră peste ochi au o retină de culoare purpurie închisă. Dacă însă înfluenţează lumina soarelui asupra ochilor purpurul retinei se distruge chiar după 10 minute, retina având un aspect cu totul deschis. Vitamina această aflându-se în unt, ouă, în stratele adipoase,

ficat etc. odată ce suferinzii consumă din ele se vindecă de această orbire din amurg. O experienţă interesantă s'a făcut cu şobolanii albi, cari la lumina zilei au o retină aproape incolară, lăsându-i la întunerec retina se colorează în câteva ore prin formarea purpurului retinian. Dacă însă şobolanii sunt hrăniţi cu alimente lipsite de vitamina A retina nu se mai colorează. Absenţa vitaminei A produce turburări caracterizate prin căderea genelor, oedemul pleoapelor, opacificarea şi ulcerarea corneei (xeroftalmie) ducând la completa pierdere a vederii. Experienţe făcute asupra cânilor arată că după un tratament de 10 zile cu vitamina A simptomele boalei dispar. Vitamina A este indispensabilă pentru echilibrul nutritiv al celulelor epiteliale, de aceea toate ţesuturile acoperite cu asemenea celule suferă. Uneori se adună cristale în jurul celulelor epiteliale eliminate din mucoasele căilor urinare şi biliare, cari mărindu-se pot aduce la petrificare dând piatra la rinichi, calculi urinari şi biliari. Una din cele mai grave urmări a acestei avitaminoze este slăbirea puterii de rezistenţă a pielii împotriva pătrunderii microbilor, epiteliul nu se mai poate regenera, păturile dela suprafaţă şi mai ales mucoasele nu opun nici o rezistenţă pătrunderii microbilor şi deci organismul este expus tuturor bolilor infecţioase de unde vitamina A a primit şi numele de vitamina anti-infecţioasă. Substanţa necesară pentru producerea vitaminei A este o provitamină şi anume carotenul inactiv în morcov, patlagele roşii, spanac, salade, varză etc. care apoi se transformă în organism în vitamina propriu zisă. In plante carotenul joacă un rol important în creştere, căci cantitatea lui e mare în mazăre, grâu şi ovăs numai până când aceste plante înfloresc, şi după facerea fructetelor carotenul scade simţitor. Cristalele de caroten din morcov devin atât de bogate în vitamina A încât ajung 3-5 milionimi de gram pentru a împiedeca turburări în creştere şi îmbolnăvirea ochilor la şobolani hrăniţi cu alimente lipsite complect de această substanţă. Cercetându-se untura de peşte dela macrele, camla, etc. s'a găsit că e foarte bogată în vitamina A ceea ce i-a permis în anul 1932 prof. P. Karrer din Zürich să-i determine compoziţia chimică, stabilind şi următoarele proprietăţi: e solubilă în grăsimi şi se distruge prin încălzire îndelungată ca şi prin razele ultra-violete. Animalele ierbivore ca şi omul transformă

carotenul cu ajutorul ficatului în vitamina A și o înmagazinează chiar în ficat sau și în alte organe și țesuturi de ex: în țesutul adipos împreună cu vitamina A gata luată din unt, lapte, gălbenuș, brânză etc.

Vitamina D. (antirachitică).

E lucru cunoscut că de multă vreme se întrebuințează untura de pește din specia Gadus morhua dovedindu-se a fi un medicament de primul rang pentru desvoltarea și fortificarea copiilor. Cuprinzând grăsimi ce's ușor luate de stomac și intestin în acelaș timp fiind de o mare valoare nutritivă și totodată digerându-se foarte lesne, untura de pește joacă însă un rol de căpetenie prin vitamina ce o cuprinde regulând fixarea sărurilor de calciu și fosfor în schelet, combătând astfel rachitismul. Vitamina antirachitică derivă dintr'o provitamină care a primit numele de ergosterină și care sub acțiunea razelor solare dobândește proprietăți antirachitice. Ergosterina se află mai cu seamă în plantele inferioare ca ciuperei, drojdia de bere, cornul secarei, alge unicelulare. Mările abundă în alge și provitamina aflătoare în ele se transformă în vitamina D mai ales în acele regiuni unde efectul razelor solare este mărit și de reflecția suprafeței mării, de ghiață și zăpadă precum și de aerul lipsit complect de praf. Astfel de împrejurări există în mările polare unde în timpul primăverii algele marine se înmulțesc foarte mult, ergosterina din ele transformându-se în vitamina D servind ca hrană animalelor inferioare, peștilor mici cari la rândul lor sunt mâncați de peștele Gadus morhua, în al cărui ficat se înmagazinează vitamina trecând în mrai cantități în untura ce se extrage din el. Ficații se adună în butoaie sunt duși la centrele de extragerea unturii de pește care e topită și purificată.

In timpul răsboiului țările blocate ne-putând importa din Norvegia untura de pește, s'a întins în mod înspăimântător rachitismul în cartierele cu mai puțin soare din orașele mari, copiii prezentau oasele moi și îndoite, coloana vertebrală curbă, coastele proeminente burta eșită în afară. anemia și turburările intestinale însoțite de dureri complectau jalnícul tablou. In aceste împrejurări îi trecu prin minte unui doctor german Huldschinsky în anul 1919 să expună micii săi pacienți rachitici razelor ultraviolete emise de lampa cu cvarț și după un tratament de 2 luni

copiii deveniră sănătoşi oasele întărindu-se. Experienţele făcute asupra diferitelor animale demonstrează că e suficientă iradiarea substanţelor hrănitoare lipsite de vitamine pentru a le feri de rachitism. Dacă li se dă copiilor untură de peşte, dacă sunt expuşi razelor ultraviolete sau dacă sunt hrăniţi cu alimente iradiate, efectul este acelaşi. Fără îndoială că trebuie să existe un factor în pielea oamenilor şi animalelor care prin acţiunea luminei ultraviolete dobândeşte aceleaşi însuşiri cari sunt proprii unturii de peşte şi care conferă organismului proprietatea să fixeze sărurile calcaroase în oase. O serie întreagă de cercetări migăloase au pornit în numeroase clinici şi laboratoare pentru descoperirea acelui factor ajungându-se la descoperirea că una dintre sterine-substanţe ce se găsesc în grăsimile animale şi vegetale şi anume cholesterina care se găseşte mai mult în grăsimile de origine animală, dobândeşte prin acţiunea razelor ultraviolete proprietăţi antirachitice specifice vitaminei D. Părerea aceasta s'a dovedit a fi greşită căci s'a demonstrat că cholesterina devine activă cuprinzând urme de ergosterină, deci aceasta se transformă în vitamina D.

Profesorul A. Windaus şi fizicianul Pohl din Gottingen reuşesc să îndepărteze toate urmele de ergosterină din cholesterină aceasta dovedindu-se astfel de a fi incapabilă de a deveni activă prin acţiunea razelor ultraviolete. Sunt suficiente 0,15 milionimi de gram de ergostină iradiată pentru a preveni rachitismul şobolanilor supuşi la un regim rachitigen. Profesorul Windaus a reuşit să prepare din drojdie vitamina D care este solubilă în grăsimi cristalizând în prisme frumoase, resistă la aer şi căldură, pierzând efectul după o încălzire îndelungată şi puternică. Ergotina iradiată s'a pus în vânzare de industriile chimice sub formă de preparate medicale cunoscute sub numele de: «Wigantol», «Acterol», «Radiostol», etc. In natură vitamina D se găseşte în untura de peşte, lapte, unt, ouă, scrumbii, în ciuperci (champignoni). In corpul omului şi al multor animale se crede că sunt bogate în cholesterină glandele sebacee în cari activează vitamina D prin acţiunea razelor solare.

E. Rekling a supus unui regim rahitigen şobolani tineri, o parte din ei fiind raşi alţii nu; din când în când toţi sunt supuşi acţiunii razelor ultra-violete, rezultatul fiind îmbolnăvirea şobo-

lanilor cu blana intactă; pe când cei rași rămân sănătoși. Se îmbolnăvesc deci numai acele animale ale căror piele nu e expusă direct acțiunii razelor solare. In timpul acestor experiențe autorul a observat un obicei curios al șobolanilor de a-și mânca propriile secreții dermice. Rezultă că secrețiile dermice cuprinde o cantitate relativ mare de ergosterină pe care animalele o introduc pe cale bucală pentru a fi apărate în contra rachitismului, căci Rekling făcând un dispozitiv prin care șobolanii erau împiedecați de ași mânca secrețiile a constatat că rachitismul le apare mai ușor. Razele ultra-violete acționând prin epidermă activează ergostina din straturile mai adânci ale tegumentului, astfel că băile de soare au mare importanță prin bogățile în radiațiunile ultraviolete. După Otto Stiner cobaii hrăniți cu alimente lipsite complecte de vitamine capătă inflamații cari uneori trec în formațiuni canceroase. Lipsa factorului A precum și a altor vitamine poate provoca deranjări de creștere având drept urmare apariția celulelor canceroase.

Vitamine E. In afară de cele 4 vitamine mari A, B, C, și D s'a crezut că trebuie să mai existe și altele pentru descoperirea cărora au pornit o serie de cercetători, culminând cu descoperirea făcută de Evans, Bishop și Sure din California cari supunând șobolanii tuturor felurilor de regim au constatat că lipsa unor substanțe hrănitoare, influențează în mod dăunător puterea de reproducere și conservarea speciei acestor rozătoare. Această vitamină, care în ordinea alfabetică și-a primit numele de vitamina E sau vitamina antisterilității căci lipsa ei provoacă la bărbați oprirea timpurie a spermatogenezei, joacă un rol important în fenomenele de încrucișare precum și în boalele familiare și ereditare după cum probează experiențele d-lui prof. Constantinescu. Avitaminoza E se manifestă într'un mod cu totul specific asupra ambelor sexe la șobolani. La sexul bărbătesc se desfigurează țesutul glandelor germinative și spermatogeneza încetează, animalul devenind steril, la femeiușcă dacă e însărcinată avitaminoza E produce moartea embrionului și nici când nu mai nasc pui vii. Dacă însă li se dă acestor mame vitamina E atunci viitoarele sarcini își iau mersul normal puii născându-se vii și sănătoși. De notat e faptul că femeiuștele ne-fecundate nu sufăr nimic de pe urma avitaminozei E și tocmai aceasta denotă efectul specific a vitaminei E asupra fenomenelor de reproducere.

Vitamina E joacă un rol imporlant în formarea și secreția laptelui mamar, ceea ce s'a putut demonstra alimentând cu un regim lipsit de vitamina E mamele care își alăptau puii, cari astfel rămâneau în urmă ca greutate și desvoltare puilor alăptați de mamele hrănite cu un regim, cuprinzând vitamina E. Rezultă de aici că și aceastâ vitamină ca și cele mai multe trece odată cu laptele mamei asupra puilor și e indispensabilă pentru buna lor desvoltare. Se crede că și la animalele inferioare joacă un rol însemnat această vitamină căci albinele își hrănesc regina, a căre• fecunditate e cunoscută, cu substanțe foarte bogate în vitamina Ei

Natura ne oferă în cantități suficiente vitamina E care e solubilă în grăsimi și una din cele mai rezistente vitamine, aflându-se în grâu, ovăs, lucernă și podbal; organismul animal procedând la fel ca și cu prepararea vitaminei A din carotenul plantelor, provitamina vitaminei E fiind probabil pigmentul vegetal de culoare galbenă (xantofila). Infrucât vitamina se află ca rezervă abundentă și în organismele animale pe lângă originea ei din regnul vegetal frunze și semințe, putem s'o aflăm și în carnea mamiferelor, în organele glandulare, în lapte și unt, în cea mai mare cantitate se află însă în uleiul embrionului anumitor cereale mai ales în uleiul germenului de grâu. Experiențele făcute asupra femeilor cu nașteri pre-mature, oferindu-li-se zilnic ulei din germenul de grâu au demonstrat eficacitatea dând naștere la copii desvoltați și sănătoși. La fel s'a dovedit rezultatul binefăcător a acestui ulei în cazuri de insuficiență sexuală la bărbați.

Experiențele d-rului I. Davidson din Winnipeg ne demonstrează legătura dintre cancer și vitamina E. In anumite condiții gudronul aplicat pe piele dă naștere la tumori canceroase. Davidson a făcut o serie de experiențe cu mai multe grupuri de șobolani cari au fost supuși tratamentului cu gudron. Unul dintre grupuri hrănit cu alimente bogate în vitamina E s'a arătat cu totul refractar cancerului; un alt grup alimentat obicinuit a pierit în întregime. D-rul Davidson își continuă experiențele introducând în regimul de alimentare al șobolanilor și alte vitamine, mai cu seamă vitamina D, cu speranța de a găsi principiul unei diete anti-canceroase.

Alte vitame. Profesorul Dr. Euler din Stockholm a aflat că în lămâi și coacăzele negre vitamina C e însoțită de o vitamină

Denumirea vitaminei	Principalele isvoare ale ale vitaminei in alimente.	Insuşirile practice importante ale vitaminei.	Aplicarea vitaminei in medicină.
Vitamina A. (antixeroflalmică) Provitamina : Caroten	Fructe verzi, roşii şi roşi-gălbui (mai ales caise). Pătlăgele roşii portocale, legume (mai ales spanac, saladă, varză verde) morcovi, ficat, grăsime, lapte, unt, gălbenuş, brânză, untură de peşte, peşte.	Compoziţie solubilă in grăsimi care se distruge prin incălzire indelungată ca şi prin rasele ultraviolete.	Favorizează in tinereţe starea de nutriţie, creşterea corpului şi intăreşte puterea de rezistenţă împotriva bolilor contagioase La imbolnăviri catarice ale căilor respiratorii ale copiilor, in unele forme ale boalei lui Basedow, la anumite boli ale ochilor şi in cazuri de orbire in timpul amurgului. Mijloc general de fortificare şi pentru susţinerea reconvalescenţei.
Vitamina B. (B_1 şi B_2) antiberiberică şi 'antipelagroasă.	Grăunte de cereale făină integrală, pâine integrală B_1, Drojdie B_1 şi B_2. Carne proaspătă. Ficat B_2. Zarzavaturi proaspete (mai ales varză verde) păstăioase. poame, bulbi şi rădăcini Lapte şi ouă.	Compoziţie solubilă in apa care prin scurtă fierbere nu este influenţată, la o temperatură de 120^0 mai indelungată şi prin razele ultra violete devine in parte inactivă.	Beri-beri B_1, Pelagra B_2, diaree tropicală, Cocliak (boală abdominală tropicală. Favorizează secreţia laptelui. Pentru desvoltarea poftei de mâncare in perioada de creştere a copiilor, împotriva turburărilor de creştere şi desvoltare. In anumite forme de anemie ca şi la boala lui Basedow.
Vitamina C. (antiscorbutică)	Fructe, mai ales portocale şi lămâi, ardei, pătlăgele roşii, varză, cartofi sfecle şi frunze dela plante.	Compoziţie hidrosolubilă, f puţin rezistentă şi sensibilă in contact cu oxigenul. Se distruge prin fierbere, uscare depozitare şi mai ales prin conservare	Scorbut, scorbut latent, scorbutul copiilor, hemoragia pielii şi a gingiile; hemofilie. Pentru susţinerea tratamentului difteriei, tuberculozei şi ulcerelor stomacale.

Vitamina D. (anti-rachitică) Provitamina : Eryosterina.	Lapte, brânză, unt, gălbenuş, ficat, untura de peşte, ciuperci, peşte alimente iradiate.	Vitamina D. se formează din provitamină prin acţiunea razelor ultra-violete. E solubilă în grăsimi rezistă la fierbere şi e puţin sensibilă la acţiunea oxigenului.	Toate formele de rachitism şi pentru protecţia viitoarei mame împotriva pierderilor prea mari de săruri calcaroase. Pentru ameliorarea formării dinţilor şi înlesnirea ieşirii lor. La scrofuloză, tuberculoză osoasă fistule tuberculoase osoase. Vindecarea fracturelor oaselor. Prevenirea şi tratarea rachitismului în dispensarele de sugaci şi în grădinele de copii.
Vitamina E. (antisterilităţii)	Frunzele plantelor şi seminţe, grâu, ovăs lucernă, podbal carne, organe glandulare, în mici cantităţi în lapte şi unt.	Solubilă în grăsimi, extrem de rezistenţă şi stabilă	La înclinarea spre naşteri premature, pentru menţinerea sarcinei, produce, secretia laptelui. In cazuri de insuficienţi sexuali şi impotenţă la bărbaţi.

care se bucură de proprietatea de a combate agenții pneumoniei, factorul acesta fiind cunoscut sub numele de vitamina I. De altfel medicina populară întrebuințează de vreme sucul cald de lămâie în tratamentul aprinderilor de plămâni.

La capitolul vitamina B am amintit că aceasta cuprinde o serie întreagă de factori dintre cari factorul B_1 și B_2 sunt cunoscuți din cele expuse. Vitamina B_3 descoperită în 1927 de Williams și Waterman cunoscută numai din turburările produse în lipsa ei asupra paserilor (porumbei și găini), provocând turburări cardiace și stagnare în greutatea corpului. Factorul B_4 descoperit în 1929 de Reader s'a dovedit a fi necesar numai pentru creșterea șobolanilor nu și paseri. Factorul B_5 descoperit în 1930 de cercetători Carter Kinnersley și Peters este necesar pentru menținerea greutății paserilor, lipsa lui provocând stagnarea în creștere. Pentru a încheia seria lor urmează vitaminele cunoscute din metabolismul șobolanilor, păstrăvilor etc. și anume: vitaminele F, H, R, Y ale căror absențe provoacă turburări de nutriție și oprírea creșterii precum și secreția abundentă a glandelor sebacee (seborhee) și descuamare.

Se poate alcătui un tabel al principalelor vitamine.

Din cele expuse vedem că natura ni le pune la dispoziție vitaminele, surse de energie superioară, în cantități suficiente: rămâne să știm cum și când să profităm de ele pentru buna stare, înflorirea și vigoarea tineretului, puterea vitală și desvoltarea unui popor sprijinindu-se pe temelia sănătății mamelor și a copiilor viguroși.

S. Iliuț
Profesor Cernăuți

BIBLIOGRAFIE:

Gerhard Venzmer: *Lebensstoff unserer Nahrung. (Stuttgart 1935).*
E. Macovski: *Vitamina D.*, Revista șt. Adamachi.
Dr. W. Stepp: *Heihoirkungen des Vitamins C.*, Rev. „Umschau" 1935.

Eminescu: Scrisoarea III

Infăţişările sub care poate să apară opera unui scriitor, cu toată istoria lui felurită în preocupări culturale şi cu întreaga expresie a fiinţei sale, care uneori se îmbracă în şcoli şi mode literare, adesea înşeală privirea celor mai experimentaţi critici când vor să-i fixeze esenţa. Fiindcă în manifestările spiritului creator, pe de oparte, vorbeşte trecutul cu desfăşurările timpului consumat şi închis acolo, iar pe de alta, presentul cu aspiraţiile imediate ale fiecărui scriitor, prin momentul de creaţie.

Dintr'un asemenea complex de gândire şi simţire, trebue să se deosebiască principalul, de secundarul artistic.

Şi scriitorul, de cele mai mult ori, a vrut să spună în cutare operă literară, ceeace interiorul sufletesc al criticului a putut descoperi în propria-i fiinţă, ca ceva care să-l intereseze prin intermediul operei. Tot din causă că operele literare vorbesc lumii prin ceea ce pot ele interesa mintea şi sufletul omenesc în anumite împrejurări, se întâmplă ca unele să placă numai unor vârste şi chiar numai unor epoci. Nici criticii nu sînt de acord întotdeauna, deoarece, sclavi ai sistemelor critice îmbrăţişate, discută prea mult în numele mentalităţii lor încadrată în principii abstracte şi nu trec peste acele norme, greşit stabilite ca salvatoare interpretărilor literare. Sînt puţin critici care să nu transforme normele întâmplătoare şi variabile, în idealuri critice. Ar fi deajuns, să ne oprim numai asupra celor ce scrie I. Gherea despre Scrisoarea III, pentru a ne convinge [1]).

Adevărata înţelegere critică, trebue să învingă sistemul ce represintă şi să se ridice deasupra incidentalului în ceea ce pri-

1) Cfr. *Gherea,* Studii Critice, Viaţa Romînească, Vol. I pag. 108-110 şi 112.

veşte gustul; să fie adică, stăpânită de virtutea unui gust estetic, care în mod natural să-şi desvăluiască un caracter de valoare universală, aşa după cum, ceea ce s'a născut din imaginaţia artistului, s'a impus tuturor cu firească măsură şi necontestată realitate.

Cu toate acestea, recomandaţiunile teoretice nu ajută prea mult, întrucât, unitate în interpretări critice nu găseşti decât rar, tocmai din variabila calitate a gustului estetic, cum şi din relativa pricepere cu care criticul poate să se apropie de ceea ce scriitorii au mai intim şi mai evocator în arta lor. Mai repede, interpretările ce se dau continuu, au în ele tendinţa de a găsi în artă o substanţă etică, pentrucă vorbeşte mai direct gândirei pragmatice.

Este şi natural. Interesul neaplicabil în rosturile vieţei sociale, lacomă după soluţii şi resolviri imediate şi palpabile, e greu şi de găsit, dar şi de susţinut.

De aceea unii harnici literaţi, deşi se extenuează cu drag în studii literare, par'că plictisiţi de atâtea fantasme artistice în al căror sens nu recunosc satisfacţia ce ţi-o dau noţiunile cu viaţă istorică, documentată într'o realitate trăită, se văd siliţi să găsească artei un substrat mai raţional şi să spună, că în definitiv din cutare scriitor ne alegem cu ceva morală, de la altul ne rămâne în minte ceva istorie sau ceva religie, etc. restul fiind presupus interesant, dar imperceptibil.

Constatări ca atâtea altele pe care le formulează criticii, fără să micşorăm prestigiul artei, fiindcă ea poate să satisfacă şi asemenea cerinţe,—dacă se mărginesc numai la culegerea diferitelor elemente judecate în mod analitic şi mai ales de calitatea celor de mai sus,—duc la resultate inutile. Duc mai cu seamă, la susţinerea sistemelor critice.

Dar în artă ne interesează acea formă spirituală în care orice caracter al vieţei trăeşte şi se desvoltă edificând elementele sale de autoconştiinţă cu idealurile ce guvernează şi generează perpetuu această realitate, în care ne sbatem şi spre a cărei semnificaţie ne îndreptăm să ne regăsim ca în moleculele de închegare ale existenţei noastre primitive. De aci ar isvorî necesitatea acestei vieţii absorbită de infinitele ei aspiraţiuni.

Şi fără să găsesc artei un scop în afară de cel estetic,

voiu afirmà, că prin judecarea critică a unei lumi pur fantastice, dacă are turnat în ea adevărul substanţial al unei existenţe reale, se ajunge la un cuprins raţional, la o formă primitivă ce a precedat opera, la elemente constitutive ce corespund unor cunoştinţe general omeneşti şi fac parte din cultura aceasta a tuturor. Dar numai prin descoperirea acestor lucruri, critica încă nu şi-a îndeplinit menirea.

Cercetând Scrisoarea III, putem spune că cine simte ecourile adânci ale naturei, ale vieţei omeneşti care se agită în gândirea eminesciană, va înţelege că prin visiunea acestei poeme, se tinde la o reconstruire de concepţii dârze şi de înaltă purificare morală. Că arta nu e numai un joc superior de imaginaţie, nici numai o feerică putere distractivă, ci o sguduitoare reliefare a fiinţei umane care printr'o luptă consfinţită de ultima sforţare a dreptului de a vieţui, îşi defineşte o atitudine a sa caracteristică şi necunoscută de nimeni încă.

Se întrupează aci, o misiune de profunde transformări spirituale, de înţelepte distingeri a ceeace este demn moral şi ideal în viaţa aceasta cuprinsă şi înnăbuşită mereu de uniformizarea şi degenerarea naturii sale.

Dintr'un asemenea proces de conştiinţă se desprinde cu fondul patriarhal al trecutului nostru istoric, figura lui Mircea cel Bătrân, ca reîntronat peste nevoile şi măreţia veacurilor. Le predomină pe toate, cu liniştea aceea singulară pe care o au numai forţele naturale care ştiu că se pot deslănţui oricând, sigur şi necesar. De aci, se mai *desprinde* un gest de mustrare pentru societatea decadentă din vremea poetului, care îşi exprimă satiric, indignarea sa neţărmurită.

Şi acea trăinicie a vieţei străbune este minunat iconizată, când vezi că de ea se sdrobeşte fala istoriei timpului, concentrată în persoana lui Baiazid, cel cu puteri făurite din magia basmelor.

Observăm altă dată atmosfera de basm [1]) ce învălue unele dintre poesiile lui Eminescu. Din această caracteristică se conturează proporţiile epice ale Scrisoarei a III-a.

Sultanul îşi simte forţa nelimitată în conţinutul fantastic al

1) Scrisoarea I, în Convorbiri Lit. din Mai 1934.

visului, din care uşor i-se încheagă stăpânirea sceptrului. Mircea îşi trăeşte mândria şi nevoile unei vieţi împăcate, satisfăcută de abundenţa naturală a puterii sale.

Este interesant, cum voevodul nostru devine proeminent prin deducţie, povestindu-ni-se doar cuceririle lui Baiazid, simbolizate într'un copac uriaş ce „creşte într'o clipă ca în veacuri" şi cuprinde întreg pământul sub umbra sa.

Tema abstractă a poemei e cunoscută şi mai cunoscut e dialogul dintre Baiazid şi Mircea, însă aci nu ne interesează banala recitare cu care urechea noastră e obişnuită din primii ani de şcoală! Atenţia ni-se îndreaptă asupra modului cum stăpânirea otomană se întinde odată cu puterea visului, cum sub acel arbore al închipuirei mişună popoarele supuse, dându-ne un plan unic al perspectivei mărețe ce se lăţeşte la infinit, legând ţară de ţară, întâlnind şi trecând peste râuri, mări şi munţi dela depărtări nemăsurate, până se opreşte la Dunăre. Presimţi ecoul acestei forţe care îşi va descărca toată furia când se va întâlni cu stavila.

Lângă imaginea uriaşului copac al stăpânirei ce-şi pierde ramurile în spaţii neatinse nici de vulturii viforoşi, se mai adaugă documentarea istorică a isbândelor repurtate de Baiazid împotriva Occidentului creştin. Se va zice că intervenţia motivului istoric prosaisează; nu discutăm acest lucru aci, pentru că acestea sunt aluziuni şi elemente de cadru întâmplător denumite spre o localizare.

Toată floarea cea vestită a întregului Apus,
Tot ce stă în umbra crucii, împăraţi şi regi s'adună
Să dea piept cu uraganul ridicat de semilună.

Vezi cum se pornesc mulţimile şi se îndreaptă spre Nicopole, cum spune istoria. Puterea de evocare a poetului cheamă istoria alături de fantastic, le asociază cu natura, pentru a ne concentra gândirea cu interes variat şi cât mai concret. Adevărul artistic e născocit de închipuire şi motivat de raţiunea celor întâmplate cândva. Vin oştile:

Ori din codri răscolite, ori stârnite din pustiuri;
Sguduind din pace—adâncă, ale lumii începuturi,
Innegrind tot orizontul cu a lor zeci de mii de scuturi,

pe care o mână Mircea şi care vine, vine, vine:" [1]). Deaceea avem impresia „unei trânte mari zgomotoase, făcută pentru petrecere". Zice că idealizarea exagerată a trecutului a făcut totul, blând şi armonios. Neînţelegerea care-l duce la alta mai dureroasă, crezând că poetul „ne arată pe Români, omorându-se foarte poetic cu Turcii pe marginea Dunărei", spre a fi de exemplu oamenilor de azi, care dacă vor să fie cântaţi de rapsozi „ar trebui să iasă la Dunăre, să se apuce la spintecat cu Turcii ori cu alţi străini" [2]).

Amintesc acestea nu pentru a da naştere unei discuţiuni critice în jurul presupunerilor prea străine de causă, ci pentru a se vedea cum poate să alunece în greşeli, chiar un om pătrunzător, dacă se lasă orbit de anume teorii neestetice care s'au impus şi răspândit mai mult prin măestria expunerei lui Taine, de cât prin formularea vreunui adevăr durabil în artă.

Asemenea procedee întemeiate pe note explicativ—istorice dau naştere la comentarii inutile, fiindcă întruchiparea bătăliei din poeme, nu tinde să dea imaginea luptei obişnuit istorice, reale, cu întâmplări reconstituibile într'un trecut cunoscut. Concretul artistic de aci, după cerinţelele criticului amintit, trebue să-şi aibă reazem în adevărul existenţelor istorice. Nu observă, că artistul colorează şi schimbă valoarea elementelor de cadru istoric tocmai spre a transforma totul într'o *lume ideală.*

Esenţialul reprezentării artistice de aci, e realizarea fantastică a unui episod sbuciumat şi glorios din viaţa neamului nostru, din a cărei strălucire să se coboare la constatarea plină de revoltă şi satiră, a unui present umilit şi decadent până la desgustarea.

Insă, cine vrea să se convingă de sensul istoric al unor asemenea ciocniri răsboinice, cu sânge şi schingiuiri, cu capete tăiate şi mâini rupte, n'are de cât să deschidă istoria reală întâmplată în carne şi oase.

In poema noastră, expresia artei a devenit aşa de vibrantă, încât visualul intrat în obiceiul tuturor mânuitorilor de culori, nu-l mai satisface pe poet. I-se pare mai nimerit să recheme sufletul trecutului, viaţa patriarhală de înfrăţire a omului cu na-

1) Ibid. pag. 122.
2) Ibid. pag. 108.

tura, în fața primejdiei, pe cale auditivă. De aceea te îngrozește „Ropotul de grindeni", roiul de săgeți și suliți ce văjie ca vijelia.

„Urlă câmpul și de tropot și de strigăt de bătaie", în timp ce împăratul răcnește ca un leu turbat, când oastea i-se clatină în umbra morții și se rostogolesc Arabii cu cai cu tot.

In acest nimicitor potop, când stolurile de săgeți șueră de pare că dârdâe cerul, numai figura lui Mircea se mai distinge, dar nu blândă ca în timpul convorbirei cu Sultanul, ci semeață și îndârjită ca urgia îngrozitoare a tunetelor și fulgerelor.

„Mircea însuși mână'n luptă vijelia'ngrozitoare".

Domnitorul apare ca un glas răzbunător al pământului, al naturei.

Nu cad indivizi pentru a retrăi durerea omenească în mod izolat, ci se prăvălesc ziduri înalte de suliți, oști întregi, ca niște păduri seculare ce sânt învârtejite de marea înfuriată. Peste această pustiire de vieți bate crivățul și gerul care pare să accentueze și mai mult impresia lipsei de viață. Poetul dă imagini complexe ; aspect de lumi ce se sfarmă și se încleștează în unde furioase de răsbunare. Nu se oprește la amănunte, ci vrea să cuprindă generalul tuturor agitațiilor atins de viața omenească în furtună. Aci stă marea sa măestrie.

Desfășurarea luptei, ritmul ei asurzitor, îți dă adevărata viață care strigă de spaima morții. Glasul năvalei fără speranță este minunat închipuit prin vibrarea întregului orizont care a și început să se înegrească de nourii de săgeți și suliți.

Pentu a ne redà intensitatea impresiilor legate de sufletul omenesc, poetul ne fixează atenția asupra elementelor și fenomenelor naturei, care deodată dau ochiului dimensiuni mărite, iar simțirei, fantasma sublimului care te înfiorează. Codrii lui Eminescu clocotesc și se îngrozesc de ceea ce văd în viața intunecată a oamenilor ; popoarele creștine ca născute din pustiuri, curg în râuri, se revarsă de pretutindeni : „se mișcau îngrozitoare ca păduri de lănci și săbii". Marea tremura înspăimântată de mulțimea corăbiilor ce se îndreptau spre locul bătăliei, la Nicopole. Sînt mijloace admirabile de a pune în mișcare tot universul străbătut de aceleași impresii ale oamenilor, numai că devin mai puternice ; răsunetul lor devine tunet ce sgudue laturile văzduhului.

Nici unul dintre poeţii noştri, n'a intrat în tainele naturei spre a-i descoperi viaţa ei, mută pentru marea mulţime de oameni şi a i-o înţelege în adâncimile ei, colorate de fantasie şi mister.

Lui Eminescu îi plăcea să se piardă în imensitatea propriei sale vieţi şi natura sa preferată, sînt cerul, marea orizontul fără margini; chiar pământul acesta măsurat de pasul fiecăruia vrea să fie nesfârşit. Pentru aceea şi-l reprezintă ca pe o câmpie ce devine o mare verde. Ii plac câmpiile peste care se leagănă valuri verzi de grâne, spre a-i da imaginea marină. Peste aceste vaste suprafeţe de gând, necuprinse încă de nimeni, el îşi proectează curcubee de noapte, corăbii negre, păduri umbroase, pentru a fi mai aproape de mister. Şi toate sânt fermecate de lună, de liniştea ei meditativă, pentru a surprinde muzica izvoarelor, a valurilor şi păsărilor.

Viaţa sufletească e o serie de colocvii cu natura, prelungite în meditaţii şi extas. Subtilitatea nuanţelor neobservabile ale naturei le-a transformat în reliefuri luminoase, iar freamătul ei vag şi mugetul ei mâniat, l-a îmblânzit în graiuri şi acorduri duioase sau l-a înăsprit cum avântul sufletului i-a cerut, cu tonalităţi de revoltă.

S'a spus că Eminescu fiind blând şi bun din fire, potriveşte poesiilor sale, un cadru de natură liniştită, contemplativă; lucru adevărat numai în parte, fiindcă o cercetare ce s'ar opri numai la Scrisoarea III, ar găsi că vibraţiile sufletului său aşa de variate şi infinite, se pot ridica la tot felul de sonorităţi muzicale.

Tablourile naturei sânt zugrăvite felurit şi potrivit istoriei sufletului pe care poetul şi-o lămureşte prin tonul şi culoarea sa.

Planurile de stăpânire ale Sultanului încolţesc în momente de vis, când natura te încântă cu „o muzică de şoapte", cu luna şi pulberea de diamante, cu cerul şi curcubeele de noapte. Nici un alt ideal nu turbură atmosfera aceasta de armonie, creiată anume, spre a înlesni coborîrea lunei de pe cer şi transformarea ei, în frumoasa Malcatun! Figurile omeneşti ce apar în acest început de poemă, sânt fermecate de acelaş simţământ de satisfacţie aromitoare. Dar când ţesătura poemei atinge împletirea dramatică spre a rezolvi *catarsul poetic*, auzi răscoala din pustiuri, turburarea codrilor şi sgomotele asurzitoare ce se rup din planul uriaş al naturei, glăsuind în ritmul înspăimântat al bătăliei, pentruca sfârşitul crisei, în care s'a mistuit atâta putere omenească,

să-i închee cu peisagiul stins al unui apus de soare.

Ropotului sălbatec al pădurei de călăreţi în luptă, îi urmează liniştea desăvârşită cu care înnoptarea soarbe lumina zilei. Biruinţa îmbrăţişează şi înseninează, iar ziua se stinge, „voind creştetele 'nalte ale ţării să 'ncunune cu un nimb de biruinţă".

Tabloul nopţii e definit: „isvorăsc din veacuri stele una câte una" şi momentele de visare continuă prin răsăritul lunei „Doamna mărilor ş-a nopţii". Pacea se adânceşte şi mai mult prin răsărirea stelelor din depărtări abia zărite şi pe care poetul cu neîntrecut farmec, le numeşte veacuri; fiindcă din depărtări de veacuri, izvorăsc făcliile nopţii.

„Pân'ce izvorăsc din veacuri stele una câte una".

Redarea depărtărilor imense prin deşteptarea în mintea noastră a ideii de timp, mai mult decât de spaţiu, este un sugestiv procedeu eminescian prin care a isbutit să dea scurgerea infinită şi dispariţia vieţei din *La steaua*, care totuşi, veşnic ne vin.

Din contemplaţia aceasta pierdută în orizonturile afunde ale cerului, se destramă amintiri şi gânduri intime ale unei vieţi care se reculege ca după o furtună, în desmerdările iubirei.

„Lângă cortu-i, unul dintre fiii falnicului Domn,
„Stă zâmbind de-o amintire, pe genunchi scriind o carte
„S'o trimită dragei sale, dela Argeş mai departe :

Frumuseţile nopţii varsă uitare pretutindeni:

Feciorul de Domn, scoborît în dulci amintiri, scrie Domniţei sale; îi grăeşte din carte şi-o roagă să-i trimită „ce-i mai mândru'n valea" Sa.

„Codru cu poenile,
„Ochii cu sprâncenele,
„Că şi eu trimite-voiu
„Ce-i mai mândru pe la noi
„Oastea mea cu flamurile,
„Codrul şi cu ramurile.

Episodul bătăliei în care omul se înfrăţi cu natura. era firesc să fie încheiat de poet, cu mentalitatea şi simţirea ce se răsfrânge din graiul şi versul nostru poporan.

De altfel partea primă a Scrisorii III, ce se termină cu acest răvaş de dragoste, spre deosebire de ultima parte care cuprinde cunoscuta satiră adresată contemporanilor, se desvoltă într'o atmssferă de patriarhial şi primitiv.

Ai simplitatea şi comunicarea directă cu viaţa naturei, cu respiraţia ei ce dă resistenţă neînduplecată oştilor voevodului patriarh. Insuşi Mircea afirmă conveţuirea aceasta cu natura, când spune că râul, ramul şi toată suflarea ţărei sale îi e prietenă. Eminescu zugrăvindu-ni-l aşa simplu, după vorbă, după port, după expresia cuvântului popular, cu atitudinea determinată de înţelegerea justă a lucrurilor în mijlocul cărora vieţueşte şi cu care formează un tot unic la nevoie şi bucurie, ne recheamă în minte, aspecte din literatura poporană, care se sprijină în viaţă pe anumite cuvinte scoase din observaţiile naturei, din obiceiurile, din puterea tradiţiei şi experienţei.

Toate acestea luminează în adâncime, prin timp şi cultură, tainele marelui suflet de poet, atât de legat de manifestările şi specificul pământului său.

Incântarea cu care Eminescu sărbătoreşte în imagini măreţia şi energia trecutului, biruinţa dreptăţei şi demnităţei, duce parcă la o cercetare de sine, şi poetul scoborând în prezentul său şi al contemporanilor săi, găseşte un constrast de aspiraţii dureros şi revoltător.

El, cântăreţul lucrurile măreţe şi nobile, nu poate să mai întâmpine cu aceiaş liră pe cei ce nu sînt acum, decât nişte urmaşi nedemni de părinţii lor. Numai cronicarii şi rapsozii au avut norocul să cânte şi să idealizeze.

Spiritul satiric, blând şi reţinut, uneori iertător când erà vorba de durerea sa personală, acum, când se discută de patrie, de virtute, devine îndârjit.

Când lumea sa poetică e formată din ideile vitale ale neamului, a cărui soartă stă în cumpănă, ca o revoltă străbună ce vrea să răstoarne aşezămintele ce i-au urmat, se ridică dojenitor şi ameninţător în faţa presentelui. La adresa lui, găseşte cuvinte pline de dispreţ amar, de condamnări dure şi aluziuni usturătoare.

Din originea mândră a trecutului nostru istoric a rămas o pleavă socială ; din ea curge ruina unui întreg popor.

Trăeşte constatarea gravă a unui desnodământ ce mistuie aspiraţiile înalte ale vieţii de altă dată şi atitudinea poetului nu poate decât să culmineze în frase dogorite de focul sufletului său sfâşiat.

Eminescu realizează satira cea mai puternică şi Scrisoarea III, îi încadrează agitaţiile conştiinţei sale zdruncinate.

Gloriile străzilor, stâlpii de cafenea, canaliile de uliţi cu tot veninul unei vieţi hidoase, „Quintensenţă de mizerii dela creştet până'n talpă" sînt reprezentanţii acestui prezent degenerat şi împestriţat cu tot ce scursura Fanarului a avut mai perfid şi lacom.

In indignarea ce l-a cuprins, recunoşti pe omul întreg, statuar, viguros, coborît din atmosfera ideală a veacurilor, în lumea asta „unde spumegă desfrâul în mişcări şi în cuvinte". Durerea lui a atins marginile ; isbeşte fără cruţare. Mocirla societăţei contemporane ce a infectat aerul cu miasmele sale, nu merită nici în genunchi să se prosterneze în faţa patriei, virtuţei. Societatea aceasta pângărăşte tot ceeace concepuseră oamenii trecutului.

„Şi această ciumă'n lume şi aceste creaturi
„Nici ruşine n'au să ieie în smintitele lor guri,
„Gloria neamului nostru spre-a o face de ocară,
„Indrăznesc ca să rostească pân'şi numele tău Ţară !....

Curăţenia sufletească a poetului, spiritul său ce construià cu severitate un ideal moral, o conştiinţă naţională ca ultimă recunoştinţă pentru acest neam, a cărui nume îl înfrigurează de respect, este jignit de toţi diformii vieţii. Ei, diformii societăţii, pătată de insuficienţa unor aspiraţii de consumaţie animalică, de tarabă, vin cu ifose de conducere, când nu sînt buni decât de zidirea sfintei Golii, în cămaşa de forţă. Dar în faţa acestui putregai înveninat, al pociţilor din natură sau de viaţa tâmpită ce au făcut şi fac, poetul nu se opreşte numai spre a constata plebeismul ce trece drept civilizaţie, ci se ridică pe altarul propriei conştiinţe, construită de-o forţă morală aşa de dramatic trăită, încât îi dă dreptul să devină judecătorul vremilor şi să ceară la răspundere şi să condamne lumea aceasta, adunătura desrădăcinaţilor neamului de atunci, de acum şi de totdeauna.

„La Paris în lupanare de cinisme şi de lene,
„Cu femeile-i pierdute şi'n orgiile-i obscene,
„Acolo v'aţi pus averea, tinereţele la *stos*...
„Ce a scos din voi Apusul, când nimic nu e de scos ?

„Ne-aţi venit apoi, drept minte o sticluţă de pomadă,
„Cu monoclu 'n ochi, drept armă beţişor de promenadă,„

. . . .

Degenerarea, nemernicia şi vânătoarea de câştiguri fără muncă, sânt singurele caracterizări ce se pot da; sintese de ironie amară care pot consola poetic, dar nu pot satisface şi nici nu-i pot da speranţa unui stimulent de viaţă mai înaltă. De aceia, poetul aleargă ca la ultimă instanţă, la judecata teribilă a lui Ţepeş Vodă; numai el l-ar putea mulţumi cu prefacerea în cenuşe a acestei vieţi de mişei şi stârpituri.

Gherea crede că Scrisoarea III pierde în realizare, fiindcă poetul vrea s'o desăvârşească, punând în contrast, trecutul luat ca ideal pentru zilele noastre, cu presentul, decadent şi satirizat. Spune că „dacă am fi puşi în trista dilemă, să alegem între vremea noastră şi între a spintecărilor cu Turcii, a tăerilor de capete, a buzduganului şi a ţepei, apoi tot am alege mai bine vremea noastră". (Ibid. pag. 110).

Deducţiile critice de aci, deşi criticul vrea să se scuze când recunoaşte că totuşi nu aceasta a voit să arate poetul, sânt consecinţa vechilor principii de critică naturalist-istorică ale lui Taine, adoptate de Gherea cu convingerea că este iniţiatorul criticei moderne în România, spre a contrasta cu cea judecătorească a lui Maiorescu, cum o socotea.

Comentarii în jurul acestor metode critice nu-şi mai au rost; s'au făcut şi numai sînt de actualitate [1]).

Vom mai aminti numai, cum Gherea se supără pe Eminescu, fiindcă îşi alege material de inspiraţie din trecutul istoric şi din propria fantasie; lucru ce îi desvoltă în minte imaginea celui ce îşi mănâncă singur trupul până la moartea prin inaniţie. (cfr. pag. 106—107).

Criticul nostru e convins că trecutul „e un izvor prea puţin trainic şi creaţiile scoase din el nu pot să fie decât lipsit de putere şi trăinicie, deci tot moarte". Apoi publicul, neavând cunoştinţe istorice suficiente—nu va prinde sensul adevărat al tablourilor poetului. (cfr. pag. 102).

Toate aceste afirmaţii mărturisesc desorientarea în care se

1) Vezi *Mihail Dragomirescu*, Critica ştiinţifică şi Eminescu, Bucureşti, 1925.

sbate criticul, cum şi greşita misiune ce se pretinde să aibă arta în cultura omenească. Ai impresia că vitalitatea creaţiilor poetice, în parte, e garantată de natura materialului de ispiraţie, ca şi când arta ar fi imitaţia naturei. Cât despre publicul nepreparat încă pentru a înţelege şi simţi arta, e neserios să se discute, fiindcă scriitorul care scrie dintr'o nevoie internă, iar nu pentru glorii de tarabă sau socoteli de tiraj, nu trebue să se coboare la nivelul mulţimei şi să renunţe la idealul artistic. Cine vrea să guste arta, trebue să se ridice la ea, nu s'o coboare la înţelelegerea banală a celor mulţi.

Gherea se mai sperie şi de efectul educativ a artei eminesciene, întrucât după dânsul, prin poetizarea numai a trecutului, ar stingheri încrederea în propăşirea omenirei.

Grija vine de acolo, că arta, trebuind să fie reală ca însăşi viaţa aceasta comună, fantasticul i-se pare că n'o realizează aşa, ci într'un mod searbăd, deaoarece imaginaţia artistică a devenit scop, material, n'a rămas mijloc.

Se defîneşte un sistem critic învechit, în care diversele convingeri critice n'au ca ideal recunoaşterea şi exemplificarea estetică, ci reconstituirea istorică prin relaţii cu mediul înconjurător şi fixarea de raporturi culturale, sociale, deposedând arta de caracterisica sa de transfigurare şi idealizare a vieţii într'o lume nejustificată în interesele noastre cerute de practic şi constructiv.

Notăm observaţiile acestea, fiindcă şi astăzi în critica noastră se strecoară mult din spiritul anecdotic şi din ceeace sufletele setoase de curiozităţi cinematografice caută să scoată din istorioare şi incidente de cronică inerente vieţei scriitorilor şi manifestărilor lor.

Cu excepţii, aproape neluate în seamă, critica de astăzi are prea mult din caracterul de foileton şi ca atare, de popularizare. Şi totuşi, critica oricât şi-ar avea rostul să vorbească pe înţelesul mai multora, nu trebue să devină nici gazetărie, nici scriere romanţată.

In felul acesta pierde din autoritatea şi severitate judecăţilor estetice, fără să poată aduce vre un folos real în presupusa educaţie artistică a poporului. Fiindcă publicul cel numeros va rămâne tot grăbit şi dornic de distracţia paginelor sgomotoase, care nu costă nici pe scriitor nici pe cetitor.

Leon Diculescu

Orientarea socialistă a lui I. Heliade Rădulescu

1. Prieteni sau duşmani, scriitorii romîni din jurul lui Heliade erau, astfel, unii mai mult, alţii mai puţin, porniţi să cocheteze cu ideile comuniste [1]). Vom înţelege în cazul acesta pentru ce el se străduește atît de mult să aibă o documentare cît mai bogată despre „ştiinţa cea nouă", ştiinţa socialistă, asupra căreia ţine să lămurească şi pe alţi revoluţionari romîni [2]).

---

1) Mai este nevoie să insistăm asupra deosebirii de sens pe care terminul *comunism* îl avea, în anumite cazuri, pentru epocă? Un exemplu mai mult spre a ne da seama de faptul că el nu adăpostea nimic din fantasmele de care este înconjurat astăzi: George Sand, în articolul *M. de Lamartine utopiste*, apărut în *Revue indépendante*, I (1841), p. 505-509, arată că marele poet se inspira uneori din fapte uşoare: un bilet dulce, un fluture, o distincţie socială, „une jeune Moldave passera par la tête du poète mobile et impressionabile, et nous aurons ses stances à la belle Moldave"; alte ori însă el abordează teme grele. Astfel poezia *Toast entre les Gallois et les Bretons* este un „hymne humanitaire magnifique"; autorul „a traversé le saint-simonisme, Fourier, les chartistes, voire les idées communistes de ces derniers temps". Alături de această poezie, alta de o egală importanţă: *Utopie*. Teme sociale, care fac pe scriitoare să se întrebe dacă nu cumva „le poète prophète ne va-t-il pas écrire le nouveau Contrat social du dix-neuvième siècle?" Ea îi urează: „Puisse-t-il pousser un peu—Le pas réglé du genre humain"; şi se extaziază: „nous voulions citer seulement ces vers communistes dont quelques uns eussent peut-être envoyé leur auteur à Sainte Pélagie, s'il les eût signés d'un autre nom". „A Sainte Pélagie" ca pe Enfantin: George Sand ar fi voit să-l vadă pe el, nu pe tînăra Moldoveancă, figurînd în versurile lui Lamartine.

2) Vezi lista de cărţi trimise Romînilor din Brussa, în scrisoarea dela Malta din 15/27 Iulie 1851, în Ion Heliade Rădulescu, *Scrisori din exil cu note de N. B. Lăcusteanu*, Bucureşti, 1891, p. 128, sau lista, asupra căreia vom reveni,

Grefîndu-se pe un fond umanitarist de nuanță creștină, știința cea nouă a lui Heliade avea toate șansele să ajungă la o formulă particulară. O mărturie ulterioară ne arată pe scriitorul romîn peregrinînd din carte în carte cu scopul de a se lămuri asupra

---

cuprinsă în scrisoarea adresată lui Zossima la 3/15 Martie 1852, din Chios (*ibid.*, p. 164).—Terminul „stiința cea nouă" putea fi o reminiscență vichiană în vocabularul lui Heliade, deoarece, după cum am arătat aiurea (*Ideologia literară a lui I. Heliade Rădulescu*, p. 245-262) scriitorul romîn avea cunoștință de opera lui Vico. Terminul a circulat însă și în publicistica saint-simoniană, influențată la rîndul ei de ideile filozofului napolitan și bine cunoscută lui Heliade. Prosper Charles Roux adresează saint-simonienilor, cărora le contestă dreptul de a se numi astfel, o broșură—scrisoare sub titlul sugestiv: *Science nouvelle. Lettre d'un disciple de la science nouvelle aux religionnaires prétendus saint-simoniens, de l'Organisateur et du Globe, par P. C. R...*, Paris, imprim. de Goetschy, 1831, in 8⁰. Notăm faptul că autorul mărturisește, la p. 79 nota 1, că el a fost preocupat să studieze evoluția spiritului omenesc substituind ritmului saint-simonian, alcătuit din epoci organice și epoci critice, ideea sau, cu terminul întrebuințat de el, „l'institution des séries".—Sîntem ispitiți să apropiem de această lucrare noțiunea de „serie", al cărei rol în desfășurarea istoriei a fost urmărit de Xenopol și care constitue unul din elementele principale ce se găsesc la baza operei sale de filozofia istoriei (v. cap. XI: *Les séries historiques* din lucrarea sa *La théorie de l'histoire. Des principes fondamentaux de l'histoire.* Deuxième édition, Paris, E. Leroux, 1908). Apropierea aceasta, pe care o dăm cu titlul de simplă ipoteză, n'a ispitit pînă acum pe cercetătorii operei filozofice a lui Xenopol (nici în lucrările de căpetenie: Ion S. Floru, *Constituirea istoriei ca știință. Studiu asupra operei d-lui A. D. Xenopol: „Principiile fundamentale ale istoriei: Extras din „Convorbiri literare"*, București, Socec, 1905 — și Octav Botez, *Alexandru Xenopol, teoretician și filozof al istoriei* (*Studiu critic)*, București, Casa Școalelor, 1928, care închină capitolul V, p. 151-171, „seriilor istorice"). In sprijinul acestei ipoteze se poate invoca faptul că Xenopol nu ignora mișcarea saint-simoniană, după cum se vede din articolul lui *Sociologia și socialismul*, București, 1910 (*Memoriile Academiei romîne, s. II, t. XXXII, mem. sect. ist.*), p. 4, unde menționează, printre întemeietorii socialismului, pe Saint-Simon și pe Enfantin, citind din operele celui dintîi: *Lettres à un habitant de Genève* (1803) și *Le nouveau christianisme* (1825). Este drept că același articol ar putea servi și contraargumentul, prin următorul pasaj, ce figurează pe pagina 8: „Apoi cărui sistem de socialism ar trebui oare ca sociologia să slujească drept razim? Fi-va oare federația comunelor a lui Proudhon, care nu este decît reînvierea falansterelor lui Enfantin, dar cu păstrarea familiei? Sau poate va fi socialismul noului Creștinism al lui Saint-Simon, sau"...—Ca să vorbească cineva de „falansterele lui Enfantin", este ca și cum ar vorbi de Coranul alcătuit de Hristos. Xenopol face, de data aceasta, una dintre cele mai regretabile confuzii, confuzie ce se perpetuiază pînă în unele publicații recente.

Faptul acesta nu poate surprinde pentru știința romînă: aceeași confuzie

acestei probleme[1]). Ca totdeauna în împrejurări similare, el caută să prindă sensul noțiunii bazîndu-se pe explicarea etimologică a cuvîntului ce o denumește. Pentru aceasta pornește de la terminul *soț* și atunci *social, societate, socialism* sînt, pentru Heliade, noțiuni construite pe ideea de *însoțire*, de *asociație*. Cu această accepțiune, știința socialismului deriva din economia politică și „tatăl ei, ca să zic așa, a fost Carol Fourier, ale cărui opere le citisem și le studiasem încă de la 1832. Acesta fu maestrul socialismului, însă pe nicăiri el nu dete dectrinelor sale un asemenea nume"[2]). Teoretician al asociației agricole-industriale, Fourier putea fi văzut cu toată dreptatea la baza socialismului lui Heliade. Dar dacă faptul acesta era ușor de înțeles pentru spiritele neinteresate, cu totul altfel stau lucrurile cu cei interesați. Cum Heliade nu poate admite că socialismul contimporan lui ar avea și alte izvoare, el ajunge la concluzia că Fourier a fost rău înțeles sau interpretat cu rea voință. In primul rînd Francezii: se știe că, în mod general, ei văd lucrurile foarte superficial și cunosc foarte rău pe oameni; de aceea au cunoscut pe Fourier mai puțin de cît alte națiuni, de aceea l-au priceput numai pe jumătate sau mai de loc; l-au pus însă la contribuție, căutînd, în anumite cazuri, să ajungă, sprijiniți pe el, pînă la tron sau la prezidenția republicii, devenită în acest scop socială. „Plagiarii aceștia, se revoltă scriitorul romîn, furînd pe Fourier, îl parodiară mai rău decît teocapilii pe Crist; nici Apostolii nu și-ar mai cunoaște doctrinele, văzînd pe teocapili, nici Fourier nu și-ar mai cunoaște pe ale sale de ar mai veni odată pe lume". Un geniu, Fourier; un geniu pe care adepții lui

---

ne-o înfățișează și cea franceză; dovadă lucrarea lui P. Gautier, *Un prophète: Edgar Quinet. Edition nouvelle de ses articles sur l'Allemagne, d'après les textes originaux, avec commentaire*, Paris, 1917, care menționează, la p. 53, pe cei ce voiau să înlocuiască, în jurul anului 1840, cultul patriei prin religia umanității: „saint-simoniens, phalanstériens, fouriéristes, owénistes, socialites, communistes, unionistes, égalitaires".

1) *Issachar*, p. 156-157.

2) Asupra datei, vezi cele spuse de noi în *Ideologia literară a lui I. Heliade*, p. 206.—Observația lui Heliade că Fourier nu vorbește nicăeri despre „socialism" este întemeiată; cel care lansează vocabula este Pierre Leroux, în articolul *De l'individualisme et du socialisme*, apărut în *Revue encyclopédique* din 1834; v. Gaston Isambert, *Le idées socialistes en France...*, p. 209.

nu l-au înţeles, pe care adversarii nu ştiau de ce îl combăteau. In felul acesta «bieţii Francesi» erau cel mai puţin indicaţi să lămurească pe scriitorul romîn asupra socialismului [1].

Tot atît de puţin îl înţelesese pe Fourier şi bunul prieten al lui Heliade, Russo. Acestuia îi scria el din Chios: „Văd că-mi vorbeşti de Fourier mai mult decît cele ce ţi-am fost comunicat eu, şi este semnul că sau îi posezi operile şi ai citit mai mult, sau că ţi-a mai vorbit cineva dspre cuprinsul lor. De l-ai citit nu l-ai înţeles de ajuns; mai citeşte-l. De ţi-a vorbit altul, acela l-a criticat rău". Şi iată-l pe Heliade explicînd opera lui Fourier. Această operă nu coprinde „o utopie ci o invenţie", pe care scriitorul francez o transformă în „ştiinţă"; ca atare ea este construită pe adevăr şi adevărul impune oricărui om, fie el „absolutist, aristocrat, constituţional, republican, democrat, socialist, comunist," el se impune în orice timp şi în orice loc. Fourier nu este nici filozof, de cît „dacă filosof va să zică raţionator, amator de înţelepciune, de adevăr, de ştiinţă;" cu această condiţie însă „Fouirer este cel mai mare, filosof din lume". „Iată dar ce să cerem de la acest om, dacă profesează o ştiinţă iar nu o utopie sau sistemă: 1⁰. Poate ştiinţa lui a se profesa ca matematicele şi în Franţa, şi în Turcia şi însuşi în Rusia şi a se pune şi în lucrare? De nu se poate, atunci nu e o ştiinţă exactă, şi de cuprinde ceva adevăruri, nu sunt decît relative. Iar de se poate profesa pretutindeni şi oricînd, atunci ce e de amestec între ea şi între regi, regalişti, creştini sau Ebrei, decît a-i întruni şi convinge atîta ca toate ştiinţele exacte? 2⁰ Poate-se cele coprinse într'însa, sau mai bine poate falansterul lui începe şi prospera, mai încet sau mai iute, şi cu avuţii şi cu săracii? Este nevoie neapărată ca începătorii să fie mai numeroşi şi avuţi? Se pune condiţia că fără fonduri mari nu se poate începe? De ne va pune condiţii ca Louis Blanc şi alţii că au nevoie de milioane şi detronări de regi, şi după detronare de a le da lor şi sceptrul şi cîrma, atunci minte; căci adevărul n'are condiţia aceasta, şi unul şi mai mulţi îl poate spune şi practica, şi avuţii şi proletarii îl pot recunoaşte şi pune în lucrare... Fourier nu se dă de adulator al regilor, ci de convertitor

---

1) *Issachar*, p. 157.

sau convingător al lor ca al tot omului. Va să convertească toată lumea şi mai virtos pe regii actuali, iar regii şi suveranii Armoniei sau Falansterianii, aceia au o suveranitate ce cu adevărat vine de sus din dreptul divin, pe care nu le-o poate contesta nimeni". Inţelegător pentru acest fel de suveranitate, Heliade o face să stea alături de suveranitatea artistului de geniu: Homer, Virgiliu, Rafael, Michel-Angelo, Rossini, etc. Şi urmărind un scop nemărturisit, el se completează: «Astfel sunt suveranii armonieni, cu onorile lor, cu veniturile lor adevărat suveranemente legali. Toată ştiinţa, tot talentul, toată capacitatea, toată arta are un sceptru pe care nu-l poate purta de cît cel ce de sus a venit spre a fi ducele şi suveranul respectiv». Şi insistînd asupra unei noţiuni pe care o iubea mai presus de orice, Heliade ne arată că prin puterea cu care pătrunde realitatea Fourier este un adevărat profet [1]. Ca toate lucrurile bune de pe faţa pămîntului, Heliade crede că organizarea fourieristă a muncii a fost realizată, la un moment dat, în ţările romîne: claca, spune el „c'est une fête... tout le village travaille ensemble: l'amant près de sa belle, la fiancée à côté de son fiancé, les nouveaux mariés devant leurs parents réunis; les adolscents rendent le travail riant par leur concours folâtre; le maître musicien du village récite des ballades, accompagné de son violon; la *claca* c'est le travail en groupes tant rêvé par Fourier dans son Phalanstère. Puis, après la claca, on se réjouit, on chante, on danse" [2].

1). *Scrisori din exil..*, p. 239—242; scrisoare adresată lui Russo, din Chios la 14/26 Octomvrie 1852.

2). *Le Protectorat du Czar ou la Roumanie et la Russie. Nouveaux documents sur la situation européenne, par J. R., témoin oculaire des événements qui se sont passés en Valachie de 1828 à 1849*, Paris, Comon, 1850, p. 13. Asupra cunoştinţelor fourieriste ale lui Heliade, G. Oprescu, *loc. cit.*, p. 91, 101, face unele rezerve întemeiate.—In ceea ce priveşte felul particular cum scriitorul romîn ar fi înţeles teoriile reformatorului francez, v. D. Bolintineanu, *L'Autriche, la Turquie et les Moldo-Valaques par M. B.*, Paris, impr. Bailly, Divry et co, 1856, p. 93: „Il (Heliade) a l'esprit très susceptible de tomber dans la confusion des théories, et ces théories sont de celles qui lui sont propes à lui seul. Nous en donnons un exemple. — Fourier prétend, dit-il, que les eaux de la mer deviendront douces lorsque son système sera mis en pratique. Héliade trouve que Fourier a raison, et voici comment il explique la chose: il est connu de tout le monde, dit-il, que par la culture d'un terrain marécageux on parvient à faire de ce terrain un jardin délicieux; cela prouve qu'en cultivant les côtes des

2. Dacă astfel era F o u r i e r și dacă «plagiarii» puneau în circulație o marfă ce n'avea nimic comun cu fourierismul, H e l i a d e se văzu nevoit să se orienteze asupra sensului ce se atribuia în mod curent socialismului. Faptul nu era ușor. O mărturisire prețioasă, făcută de Heliade, ne arată odiseea capricioasă a noțiunii: «Incepui a căuta cărți, care tracta de socialism și pe atunci de acestea era foarte multe. — Cea dintîi ce cumpărai, tracta de bucătărie, arătînd cum trebue a se asocia objetele din care se fac bucatele, spre exemplu, lăptucele cu oțetul, cu oliul, cu ouă coapte, cu raci, cu sardele, cu puiu rece fript, cu sfecle, etc. acolo se zicea că este un socialism bine

---

mers on aurait pour résultat que les eaux de la mer seront adoucies, que cela est très facile, mai qu'il est une question plus grave, à laquelle Fourier n'a jamais pensé : que deviendra le poisson de la mer habitué à vivre dans l'eau salée ? Héliade a trouvé un moyen : mais il ne veut pas le dire encore ; il garde son invention pour les jours où les eaux de la mer s'adouciront, afin de consoler les marchands et les amateurs de turbot". Pentru o epocă mai tîrzie vezi și *Issachar*, p. 346, unde Fourier este socotit printre „martirii redemțiunii comerciului—paria", alături de P r o u d h o n. Ei „au putut să aibă toate aberațiunile, inherante la toate începuturile, neapărate la fuga geniurilor cărora li se dă luptă din toate părțile; tot însă ce este adevăr la aceste două mari geniuri aparține astăzi la știința pozitivă a comerciului". Faptul că H e l i a d e pătrundea atît de greu în cugetarea lui F o u r i e r trebue raportat nu numai la împrejurarea că majoritatea spiritelor în Franța erau refractare aventurii în ordine socială, ci și funcțiunii corozive a teatrelor de bulevard, a căror preocupare nu era, de bună seamă, de a pune în lumina adevărată problemele socialiste. Pentru V a s i l e A l e c s a n d r i, faptul a fost remarcat de C h. D r o u h e t, *Vasile Alecsandri și scriitorii francezi*, București, Cultura națională, 1924, p. 227, care înregistrează vodevilurile : *La propriété c'est le vol* de C l a i r v i l l e și C o r d i e r; *A bas la famille* de L a b i c h e și L e f r a n c; *Les Partageux* de C l a i r v i l l e și C o r d i e r. La acestea vom adăuga, spre a arăta pe ce plan erau derivate ideile ce preocupau, în momentul acela, atîta lume : C l a i r v i l l e și S i r a u d i n, *L'Âne à Baptiste, ou le berceau du socialisme, grande folie lyrique en 4 actes et 12 tableaux*, Paris, Vaudeville, 15 mai 1849 ; L. D u b r u e l, *Un socialiste en province, vaudeville en un acte*, Paris, Gymnase dramatique, 5 juillet 1849 ; G u é n é e et T a n d o u, *Un voyage en Icarie, à-propos en 1 acte, mêlé de couplets*, Paris, Théâtre des délassements comiques, 26 août 1848 ; C h. G a b e t, *Le socialisme, à-propos burlesque mêlé de couplets*, Paris, 24 décembre 1848 ; J o a n n y A u g i e r, *Départ pour l'Icarie, ou Lyon en 1848. Revue-vaudeville en un acte*, Lyon, Théâtre des Célestins, 3 janvier 1849 ; C o g n i a r d frères, *L'île de Tohu-bohu, galimatias en trois actes, mêlé de couplets, de conspirations, danses, évolutions militaires, changements à vue . . . de gouvernement*, Paris, Vaudeville, 31 octobre 1848.

sau rău combinat» [1]. A doua lucrare pe care o consultă avu tot atît de puţin darul de a-l introduce în «ştiinţa socialismului»; ea îl făcu însă să vadă că mai erau unii oameni care aveau aceleaşi vederi ca şi el. Această lucrare este *Le socialisme universel* de Henri Lecouturier, care avea să influenţeze unele lucrări de mai tîrziu ale lui Heliade. Ea figura printre cărţile trimise exilaţilor romîni de la Brussa, cărora le este recomandată cu toată căldura. Dintr'însa, Heliade putu afla păreri originale despre «molecule cum s'au însoţit şi au format globurile sau astrele; cum acestea în insoţire formă sistemele solare sau planetare; vorbea despre crearea lumii, despre geologie, despre diluviu, despre istoria naturală, despre fisică, despre chimie, despre astronomie, despre societăţi şi guverne şi alte asemenea» [2]. Lucrurile acestea Heliade le înţelegea foarte bine; era însă ceva ce depăşea puterea lui de pricepere: de ce o carte de felul acesteia se întitula *Socialisme universel*? «Acesta este secretul autorilor; îmi zise într'o zi un Franţez, spre a li se trece cărţile. Titlul unei cărţi este ca şi eticheta pe sticlele cu vin, pe borcanele cu pomadă, ca eticheta pe toate marfele... Acum e la modă vorba *socialism*, toate cărţile şi însuşi cele de bucătărie se zic socialiste. Dumneata însuşi nu cumpărai atîtea cărţi, dacă n'avea tilul de *soţialism*» [3].

Mai mult decît în oricare altă împrejurare, Francezul lui Heliade era îndreptăţit să vorbească astfel despre cartea lui Lecouturier. Autorul porneşte de la convingerea că dacă poporul este preparat pentru suveranitate, el este tot aşa de preparat şi pentru ştiinţă. A sosit timpul să fie smuls din lumea de basme, de romane, de cîntece; toate copilăriile acestea trebuesc înlocuite «par quelque chose de viril, par des objets plus conformes à sa nouvelle position». Şi acel «quelque chose de viril» îl putea afla în *La science du socialisme universel*, lucrare în care autorul condensase şi îmbrăcase într'o formă accesibilă poporului adevărurile pe care, pentru savanţi şi eruditi, le expunea în a sa *Cosmosophie* [4]. Ca şi Heliade, autorul

1) *Issachar...*, p. 156.
2) *Ibid.*
3) *Ibid.*
4). *La science du socialisme universel par Henri Lecouturier*, Paris, 1850, p. 2.

face constatarea că toată lumea vorbeşte de socialism, dar că prea puţini ştiu ce se ascunde dedesubt. Omul este dominat de dorinţa de progres, de îmbunătăţire. Definiţia socialismului este pusă în legătură cu această dorinţă : «Tous ceux qui ont éprouvé ce besoin d'amélioration et, par suite, ce besoin de progrès, se disent *socialistes*, en principe ; et ils ont raison. — Tous ceux qui admettent la possibilité d'un état meilleur et la nécessité de réformes dans la société sont, qu'ils le veuillent ou non, des socialistes, de vrais socialistes.... Tous ceux qui sont socialistes par principes, le sont par le but ; et leur but à tous est le même : la recherche d'un état dans lequel l'humanité jouisse d'une plus grande somme de bien - être». Asupra punctului de plecare şi scopului urmărit de socialism nu este nici o discuţiune ; neînţelegerea începe însă în momentul în care se caută să se stabilească drumurile ce duc dela principiu la scop. După diferitele mijloace de a realiza îmbunătăţirile sociale, au luat naştere diferitele şcoale sociale : «Chaque école n'est donc qu'une route particulière tracée entre le principe et le but» [1]). Pe de altă parte, întru cît *principiu* şi *scop* însemnează *început* şi *sfîrşit*, iar *mijloc - moyen* - însemnează *mijloc - milieu*, - socialismul este în acelaşi timp ştiinţa începutului, a mijlocului şi a sfîrşitului, deci socialismul este o ştiinţă universală sau, mai exact, ştiinţa universală, «la science universelle». «Pour nous,

---

Heliade a fost în relaţiuni cu Lecouturier. Un exemplar din *La science du socialisme*, astăzi în posesiunea profesorului D. Caracostea de la Universitatea din Bucureşti, este dedicat de autor lui Heliade.

Pentru cine voia să pătrundă mai adînc în problemele ce preocupau pe scriitor, acesta reproducea, la începutul broşurei, tabla de materii a celeilalte lucrări, *La Cosmosophie* (Paris, 1850) ; dintr'însa vedem că întreaga expunere cuprindea, după fixarea situaţiei (*Situation*) următoarele părţi : I, *Période analytique* ; II, *Période syntethique* ; III, *Apocalypse*. Cu titlul de exemplu, reproducem aici cuprinsul unui articol (*Période analytique*, chap. II. *Des infinis)* : Le chaos, c'est la matière incréée : — Idée de l'infini. — Le fini constitue l'infini — Le fini ne peut precevoir l'infini. — Le temps infini et l'espace infini. — Un être est infini en tout ou n'est infini en rien. — Deux vides nécessitent deux pleins.—La matière ne peut combler à la fois l'espace et le temps. — L'esprit corrélatif du temps ; la matière, corrélatif de l'espace. — L'existence de deux corrélatifs est indissolublement liée. — Deux infinis ne se limitent pas.

1). *La science du socialisme universel*, p. 7.

zice autorul, le socialisme, c'est la science des principes avec lesquels l'univers est constitué ; c'est ensuite la synthèse de ces mêmes principes pour arriver à la synthèse universelle ; c'est enfin la science matérielle et morale de l'univers, que quelques savants ont rêvée sous le nom de science du *Cosmos*, et que nous avons etablie dans un autre ouvrage, sous le nom de *Cosmosophie.*

Nous avons divisé la *Science du socialisme universel* en quatre parties :

I. *Le socialisme des iniinis*, c'est l'étude des principes, l'analyse des éléments qui constituent tout ce qui existe.

II. *Le socialisme des mondes*, c'est l'étude de la formation des sphères et de tout ce qu'elles renferment.

III. *Le socialime des hommes*, c'est l'étude de l'homme matériel et moral pris comme individu.

IV. *Le socialisme des sociétés*, c'est l'étude de l'homme matériel et moral pris dans ses rapports avec les autres hommes" [1]).

3, Infăţişat astfel, socialismul lui Lecouturier era într'adevăr foarte universal, dar foarte puţin în nota zilei. Heliade îşi dădu seama de faptul acesta şi de aceea căută să se documenteze în altă parte. Ca de obicei, el evită să ne dea informaţii bibliografice mai bogate, ceea ce ne obligă să recurgem la comparaţii de texte pentru identificarea lucrării. De data aceasta însă, mişcarea ne este mult uşurată prin faptul că Heliade ne dă nu numai unele indicaţiuni asupra cuprinsului, ci şi titlul operei: *Le vrai socialisme.* De bună seamă, este vorba de *Le vrai socialisme par J. P. Gérome, extransporté de Juin et ancien notaire*, lucrare apărută în 1851 [2]). Lucrarea este precedată de *Quelques mots préliminaires*, în care autorul ne dă unele in-

1). *La science du socialisme..*, ; p. 9. — Asupra influenţei ideilor lui Lecouturier în opera lui Heliade, v. şi G. Oprescu *loc. cit.*, p. 105—108.

2) Paris, chez l'auteur, rue d'Argenteuil no. 54, et chez tous les libraires, in 18 ; p. 180. Exemplarul consultat de noi, acela dela Biblioteca Naţională din Paris, cota 8⁰ Lb⁵⁵, 2125, este precedat de un aviz al autorului, datat din 1865, în care se spune că lucrarea apăruse in Iunie 1851 şi că intenţia scriitorului era „à vulgariser la science sociale, toutes les connaissances nécessaires pour améliorer le sort de tous physiquement, intellectuellement et moralement". Ea corespundea prin urmare preocupărilor din acea epocă ale lui Heliade.

formaţii de ordin biografic. In timpul revoluţiei din 1830 era în satul lui, un sat mic din Sceice-et-Oise. Acolo a dus lupta pentru democraţie. In 1838 este notar la May, în Maine-et-Loire, unde nu mai face politică, dar cercetează starea de mizerie a poporului şi studiază proiectele de reformă socială. Revoluţia din 1848 face dintr'însul un deportat la Belle-Isle-en-Mer. Autorul simte o plăcere deosebită să dea amănunte asupra vieţii deţinuţilor: „Détails généraux sur les transportés de Juin 1848: leurs souffrances, leur résignation, leur dévouement à la république. Conférences. Pacte fraternel et adoption d'un programme d'organisation sociale pour régler l'ordre des discussions. Les transportés avaient admirablement organisé l'enseignemement parmi eux. Cours scientifiques ; bibliotheque ; journaux ; concerts ; théâtre Observations sur la transportation. Amnistie générale" [1]) Lucrarea, pe care Heliade o trimetea Romînilor internaţi la Brussa, putea astfel servi acestora un program de activitate în timpul captivităţii lor [2]).

Trecînd însă peste notele acestea cu caracter personal, lucrarea lui Gérome îşi propune să evite discuţia oricărei doctrine iritante sau inoportune şi să nu se ocupe decît cu reforma politică şi îmbunătăţirea socială, cerute de popor şi realizabile imediat. Scriitorul se revoltă împotriva celor ce cred că mizeria şi abuzurile vor dăinui totdeauna, din pricină că ele au existat totdeauna. Acestea sînt nişte „étranges et monstrueux paradoxes", care dovedesc în acelaşi timp descurajare şi ignoranţă din partea celor ce sufăr, rea credinţă şi depravare din partea ce speculează mizeria şi ignoranţa poporului [3]). Sărăcia trebue onorată,

1) *Le vrai socialisme*, p, 8-15.

2) *Scrisori din exil..*, p. 164; scrisoarea către Zossima, din Chios, de la 3 | 15 Martie 1852. Iată cărţile pe care i le trimitea atunci: *Istoria universală* în 7 volume: *Martirii* lui Esquiros; *Science du socialisme universel; Appel aux honnêtes gens*; *Manual republican*; *Le vrai socialisme*; *Poesii* de Vaillant; 10 exemplare din *Protectorat*; 10 exmplare din *Istoria regeneraţiei*; 10 exemplare din *Suveniri şi impresii*; 10 exmplare din *Epistole şi acte*. Ceva mai inainte îi trimisese şi *Evangeliile* lui Lamennais. Fără să-şi fi organizat munca în felul celor exilaţi la Belle-Isle-en-Mer, deţinuţii de la Brussa se instruesc în timpul exilului lor; astfel Locusteanu mărturiseşte că el a învăţat franţuzeşte cu P. Cernătescu, iar matematica (avea să fie inginer), cu N. Magheru, internaţi, ca şi el, la Brussa (v). Locstueanu, *Amintiri din trecut*, Craiova, 1896, p. 107.

3) *Le vrai socialisme*, p. 17,

crede mai departe autorul. Și el derivă această prescripție din ideologia proudhoniană: „si la pauvreté n'est pas une vertu, elle est au moins la preuve que celui qui l'a toujours pratiquée n'a rien volé. Une honnête pauvreté est donc un titre de confiance" [1]). Pornind însă dela formule de calitatea aceasta, „extransportatul" G é r o m e este foarte prudent în definiția pe care o dă socialismului: „Le principe régénérateur des sociétés se traduit en ces mots: faire et vouloir pour tous ce que l'on fait et ce que l'on veut pour soi. Le principe éternel, d'amour et de justice, fut longtemps enseveli sous l'étouffante enveloppe de la compression monarchique; mais, sorti victorieux par les barricades de Février, il est devenu le Verbe nouveau! la foi sociale des peuples! c'est le socialisme. Le socialisme, le vrai socialisme, n'est pas l'oppression du riche par le pauvre, mais l'exercice, dans l'intérêt de tous. de la souveraineté du peuple; l'élévation pour le bien-être de tous, du niveau de l'humanité; l'amélioration physique, intellectuelle et morale de ceux qui souffrent; en améliorant le sort des uns sans abaisser les autres, en assurant la subsistance aux pauvres sans appauvrir les riches". Mai departe ni se spune că socialismul este armonia dreptului și a datoriei; înlocuirea politicei prin instituții sociale întemeiate pe principiile divine: iubire, datorie, dreptate; el este „l'élément pacificateur et régénérateur qui humanisera les lois en les harmonisant avec la loi de Dieu; il est le pivot sur lequel reposeront les institutions à venir". Din punctul acesta de vedere, autorul înțelege să facă o distincție precisă între vechea politică și socialism: politica a avut totdeauna drept scop să fixeze raporturile între popor și guvern sau între guverne; să guverneze pe indivizi în masă, exploatîndu-i în folosul unei mici minorități, în timp ce socialismul, mult mai cuprinzător și mult mai moral, are drept țintă să reguleze raporturile între popoare, între indivizi, ocupîndu-se de fiecare în parte și de toți fără distincție; să asigure exercițiul dreptului social și celui mai sărac, apărîndu-l împotriva atacurilor nedrepte din partea celor puternici [2]). In mod general, revoluțiile și-au ratat idealul; oamenii ce s'au ridicat prin ele au practicat cu toții sistemul: „ôte-toi que m'y mette", sau „cha-

1) *Le vrai socialisme*, p. 30
2) *Ibid.*, p, 35-36.

cun chez soi, chacun pour soi"; ei au practicat toți sistemul ,,qui fait des gouvernés la pâture des guvernants" și care a dat naștere aristocrației, monarhiei și spiritului de dominare [1]. In aceste condițiuni, faimoasa deviză: libertate, egalitate, fraternitate, nu este decît „une insultante ironie", deoarece se știe ,,que celui qui est sans pain n'est pas libre. Que l'égalité et la fraternité sont de vains mots lorsqu'un grand nombre d'individus meurent de faim ou de froid"[2].

Tot atît de timorat este socialismul lui Gérome și în altă ordine de idei. El proclamă: „Les droits naturels de l'homme sont imprescriptibles, inaliénables, antérieurs et supérieurs aux lois positives: la première conséquence qui en découle, c'est le gouvernement direct du peuple" [3]. Socialist, el înțelege să respecte familia pe care Hristos a așezat-o pe baze temeinice și care este unul din elementele fundamentale ale societății moderne [4]. Paralel cu respectarea familiei, societatea trebuia să asigure individului și exercițiul dreptului de proprietate, care decurgea în mod firesc din dreptul și datoria de a munci, inerente omului [5]. Pentru funcționarea ideală a sistemului, s'ar fi cuvenit ca societatea să fie singurul bancher [6]. Ori care ar fi însă situația, ceea ce trebue să aibă cineva în vedere în primul rînd este faptul că existența familiei nu se poate baza decît pe muncă: din muncă derivă proprietatea și tot ea condiționează libertatea [7]. Și nu numai libertatea: «La propriété est la garantie de l'individu, de la famille et de la société; ele est la cause, le but et le fruit du travail» [8]. Oricît de necesară pentru societate, ea poate fi totuși atacată în anumite cazuri: «la force sociale a dû reconnaître la nécessité absolue d'intervenir pour équilibrer l'infirme, le faible et le fort. Car, avant de donner á chacun selon ses oeuvres, il faut auparavant que tous les hommes indistinctement, les forts,

1) *Le vrai socialisme*, p. 37-38.
2) *Ibid.* p. 38
3) *Ibid.* p. 39
4) *Ibid.* p. 45
5) *Ibid.* p. 49-50
6) *Ibid.* p. 51
7) *Ibid*: p. 48
8) *Ibid.* p. 110

les faibles et les infirmes soient affranchis de toutes les nécessités morales et matérielles: le salut de tous est la loi suprême»[1]).

La lumina acestor considerațiuni răsare toată absurditatea acuzației aduse socialiștilor, care ar fi urmărit în același timp abolirea proprietății și împărțirea ei. Cu totul dimpotrivă, socialiștii nu vor decît să asigure celui slab dreptul și mijloacele de a ajunge proprietar[2]).

Gérome cere însă umanizarea penalităților: desființarea pedepsei cu moartea, a pedepselor infamante, a ocnei și închisorilor celulare. El cere ca deținuții să fie supuși unui sistem de educație, să fie organizați în colonii industriale și agricole. In felul acesta ei ar fi supuși unui regim bazat pe umanitarism, dar și societatea ar fi păzită de primejdia recidivelor[3]).

In aceeași ordine, autorul propune reforma sistemului bancar: ar trebui să se înființeze o bancă socială care să dea posibilitatea realizării creditului universal. Concluzia imediată ar fi dispariția uzurei și a prostituției[4]). Lupta împotriva abuzului capitalului îmbracă însă forme diferite: autorul înțelege să ceară chiar aplicarea schimbului în natură și înlocuirea monedei de aur prin hîrtia monedă[5]). Reforma financiară trebuia să fie completată de cea industrială: Statul trebuia să-și însușească toate marile întreprinderi industriale[6]). Paralel cu acestea, autorul propune și o reformă administrativă și judiciară, ceea ce îi dă din nou prilejul să-și arate simpatia pentru cei mici, pentru micii salariați[7]) și încheie cu reforma budgetului, în care prevede taxe pe toate beneficiile. Și natural, taxe progresive, pentrucă

1) *Le vrai socialisme*, p. 112.

2) *Ibid.*, p. 113-114.

3) *Ibid.*, p. 99-109. Faptul nu va ft fără urmări pentru scrierile unora din emigrații cărora le era adresată cartea lui Gérome. Dovadă Russo Locusteanul, care în studiul său *Romînia și Turcia*, publicat în *Conservatorul*, secția I, no. 1, p. 148-149 susține cu aceleași argumente necesitatea acelorași reforme pentru Romînia.

4) *Ibid.*, p. 115-121.

5) *Ibid.*, p. 122-124.

6) *Ibid.*, p. 125-126.

7) *Ibid.*, p. 142-156.

numai în felul acesta bogăţia putea fi pusă la contribuţia largă ce trebuia, odată, s'o epuizeze [1]).

Le vrai socialisme punea astfel la dispoziţia lui Heliade anumite elemente socialiste, pe care scriitorul romîn avea să le întîlnească însă şi în altă parte, în lucrări a căror circulaţie în ţările romîne s'a făcut pe o scară cu mult mai largă.

4. Idei asemănătoare erau expuse şi într'o altă lucrare, pe care Heliade o recomanda refugiaţilor romîni dela Brussa, în *Manuel républicain de l'homme et du citoyen* al lui Charles Renouvier. *Manualul*, a cărui prezenţă a fost semnalată şi în opera din exil a lui Nicolae Bălcescu [2]), este una dintre lucrările de tinereţe ale filozofului francez. El a fost alcătuit scurt timp după isbucnirea revoluţiei din 1848 şi exprimă vederile guvernului, sau, mai exact, pe cele ale ministrului instrucţiunii publice, Hippolyte Carnot [3]). Deşi *Manualul* era, în prima lui ediţie, moderat în idei şi prudent în expresie, el stîrni totuşi o coaliţie parlamentară împotriva ministrului Instrucţiunii şi acesta fu nevoit să demisioneze. In urma acestui fapt, Renouvier făcu să apară, la sfîrşitul anului 1848, a doua ediţie a lucrării sale. Nemai fiind ţinut să exprime gîndirea oficială, autorul nu-şi mai impune nicio rezervă de ton sau de atitudine, ceea ce făcu ca ediţia a doua să fie cu mult mai îndrăzneaţă

1) *Le vrai socialisme*, p. 166-176.

2) O parte din *Manuel républicain de l'homme et du citoyen* a fost tradusă în romîneşte de N. Bălcescu şi publicată de P. V. Haneş apoi: *Din ineditele lui Nicolae Bălcescu. Manualul bunului Romîn, cu o introducere de...*, Bucureşti, tip. „Munca", 1903. Din cele 12 capitole ale lucrării lui Renouvier, scriitorul romîn traduce primele cinci: I, *Menirea Omului* (*Fin morale de l'homme*); *Despre menirea societăţii (Fin morale de la société)*; III, *Despre popor şi stăpînire* (*De la république et de l'autorité dans une république)*; IV, *Datoriile omului şi ale cetăţeanului* (*Devoirs de l'homme et du citoyen*); V, *Drepturile omului şi ale cetăţeanului* (*Droits de l'homme et du citoyen*). Isvorul *Manualului* lui Bălcescu este indicat tot de P. V. Haneş, în articolul *Originalul „Manualului bunului Romîn" de Bălcescu*, *Viaţa nouă*, II (1906) no. 3, p. 61-63. Asupra aceleiaşi chestiuni v. şi P. P. Panaitescu, *Contribuţii la o biografie a lui N. Bălcescu*, Bucureşti, tip. „Convorbiri literare", 1924, p. 125-127; G. Zane, *Marx şi Bălcescu*, *Viaţa Romînească*, vol. LXX (1927) no. 4, p. 51.

3) Titlul complet al primei ediţiuni: *Manuel républicain de l'homme et du citoyen, par Ch. Renouvier, ancien élève de l'Ecole polytechnique. Publié sous les auspices du ministre proviroire de l'instruction publique*, Paris, Pagnere, 1848, in 18⁰.

decît cea dintîi. Textul revizuit al ultimei ediţii a fost reprodus în ediţia dată, în 1904, de Jules Thomas [1]).

Hippolyte Carnot este un reprezentant de marcă al mişcării saint-simoniene [2]). Numit ministru al Instrucţiunii publice în guvernul provizoriu, una dintre primele sale preocupări fu să numească o comisie ştiinţifică şi literară, însărcinată cu studiul, problemelor de învăţămînt. Ea fu pusă sub prezidenţia lui Jean Reynaud, prieten al lui Carnot, ale cărui simpatii saint-simoniene le împărtăşea. Renouvier era secretar, iar dintre membri făceau parte vechi saint-simonieni,cum erau Transon şi Béranger. Intre Carnot, Jean Réynaud, Transon şi Béranger, Renouvier plutea în plină atmosferă saint-simoniană. In aceste condiţiuni luă naştere, sub indicaţiile lui Carnot, *Manualul republican*, a cărui misiune era să iniţieze poporul la cunoaşterea drepturilor sale şi a problemelor politice [3]).

---

1). *Manuel républicain de l'homme et du citoyen. Nouvelle édition publiée avec une Notice sur Charles Renouvier, un Commentaire et des Extraits de ses oeuvres, par Jules Thomas*, Paris, Armand Colin, 1904. — Prima ediţie apăruse în Martie 1848, a doua în Noemvrie acelaşi an; deci ediţia dată de Thomas — şi la care se referă citatele noastre — este cea de a treia. Extrasele cu care comentatorul întovărăşeşte textul *Manualului* sînt alese în aşa fel încît să pună în lumină evoluţia gîndirii socialiste a scriitorului.

2). El este cel care redactează cea mai mare parte din opera de expunere a doctrinei saint-simoniene, *Exposition de la doctrine*.-V. asupra acestui fap- lucrarea lui Sébastièn Charléty, *Histoire du saint - simonisme*,p. 48-49. Impret ună cu Pierre Leroux, Carnot conduce publicaţia *Revue encyclopédique*; colaborează de asemenea la ziarele saint - simioniene *le Producteur, le Globe* şi *l'Organisateur*, precum şi la *Encyclopédie nouvelle*, condusă de Pierre Leroux şi Jean Reynaud; v. *Notice sur Charles Renouvier et le Manuel républicain de* J. Thomas, în ed. cit. din *Manuel.*, p. 39-40.

3). Introducerea lui Jules Thomas la ediţia citată din *Manuel*.., p 40—41. Printre membrii comisiei figurau şi Edgar Quinet şi Jules Michelet. Faptul este semnificativ pentru orientarea intelectuală a lui Bălcescu: Michelet, care deţine un loc important în formaţiunea scriitorului romîn, putea să mijlocească acestuia, alături de Proudhon şi de Renouvier, cunoştinţa unora dintre ideile înaintate ale epocii. Prezenţa acestor idei în opera istoricului romîn este just remarcată de G. Zane în studiul citat, precum şi în articolul *Nicolae Bălcescu, Viaţa Romînească*, LXXII, p. 239—246. In ceea ce priveşte ideea de progres în concepţia lui Bălcescu, pe care d-sa o raportează cu toată dreptatea la mişcarea saint-simoniană, am fi ispitiţi s'o desprindem din personalităţi intermediare, Michelet sau Renouvier. Acesta din urmă se exprimă în felul ur-

In forma ei cea mai înaintată, lucrarea lui Renouvier nu îndreptăţeşte violenţa atacului parlamentar dat împotriva lui Carnot. Autorul însuşi remarcă, în *Precuvîntarea* scrisă la ediţia a doua, concepţia moderată a *Manualului*: oricît de egalitare erau doctrinele expuse în acea operă, „elles respectent cependant le principe de la propriété personnelle et de l'hérédité, pour n'attaquer que la rente et l'usure et le régime du salaire" [1]. Şi dacă ne-am raporta la capitolul final al lucrării, intitulat *Déclation des droits et des devoirs de l'homme et du citoyen* [2], în care autorul concentrează ideile desbătute în cartea sa, am vedea că

---

mător (*Manuel..*, éd. Thomas, p. 115): „Mais sur cette terre même où nous sommes, les hommes deviendront tous les jours meilleurs, tous les jours plus sages et plus dévoués, plus justes et plus disposés à se sacrifier pour leurs frères. Avec le temps la terre sera un lieu béni". După cum am văzut, meritul de a fi stabilit izvorul *Manualului* lui Bălcescu revine în întregime lui P. V. Haneş. D-sa nu se arată preocupat însă să stabilească şi să explice diferenţele de amănunt, adeseori atît de semnificative, dintre textul francez şi cel romîn. Şi totuş operaţia aceasta l-ar fi dus la constatarea că Bălcescu, a cărui filosofie a istoriei se bazează pe ideia de progres, a ajuns să elimine în traducerea sa pasajul reprodus din Renouvier. Dar cum ideia este frecventă în opera lui Bălcescu, eliminarea pasajului indicat este semnul unei meditări îndelungate asupra ei La Renouvier trebue să se raporteze de asemenea ideia şi expresia de „aristocraţie a banilor", ce ne întîmpină în opera lui Bălcescu. Filozoful francez insistase asupra ideii în prefaţa *Manualului* (ed. Thomas, p. 67): „la concurrence illimitée du commerce et de l'industrie, cause universelle de ruine, de fraude et de chômage, aboutit finalement à la constitution d'une aristocratie d'argent". In aceeaşi ordine, G. Zane raportează ideile lui Bălcescu despre lupta de clasă la *Manifestul comunist* al lui Marx şi Engels, apărut în 1848 şi tradus îndată în franţuzeşte. Afirmaţia, oricît de îndrăzneaţă s'ar părea, se poate motiva puternic prin aviditatea particulară cu care emigraţii romîni urmăreau publicaţiile de natura aceasta. In cazul lui Bălcescu însă ea trebue acceptată numai cu titlul de ipoteză: scriitorul romîn era un democrat sincer, dar după cum am văzut din cele spuse asupralui Rosetti, un adversar hotărît al comunismului. Pasajul respectiv s'ar putea raporta cu tot atît de multă dreptate la socialismul francez, în primul rînd la Proudhon şi Louis Blanc, bine cunoscuţi lui Bălcescu. Asupra luptei de clasă insistă Louis Blanc într'una din lucrările sale ce s'au bucurat de o circulaţie largă printre Romîni, *Catéchisme des socialistes*, asupra căreia vom stărui mai departe. In societatea burgheză, crede scriitorul francez, se dă o luptă de exterminare între cel ce posedă un milion de franci şi cel ce posedă o sută de mii de franci, între cel din urmă şi cel ce nu are nimic. Rezultatul, fireşte, nu poate fi decît oprimarea şi distrugerea clasei sărace.

1) Ed. Thomas, p. 55.

2) *Ibid.*, p. 301—314.

elementele fundamentale ale organizației burgheze a societății erau cu mult mai puțin atacate decît în alte lucrări de aceeași natură. Astfel în capilolul VII: *De la propriété*, ni se spune că proprietatea" est le fruit du travail de l'homme, et notamment ce fruit capitalisé par l'épargne au moyen de l'échange et du signe monétaire. — Tout citoyen jouit librement de sa propriété et en dispose dans les limites que la loi détermine. — Le droit de donner, le droit de tester et l'hérédité en ligne directc sont reconnus, sauf les droits de mutation que la République peut se réserver. — L'appropriation de la terre est admise comme une extension naturelle de la propriété dans l'état actuel des sociétés humaines,—Toutefois le régime du fermage, du salaire et de l'usure sous l'empire duquel a lieu maintenant l'exploitation de la propriété, doit être aboli graduellement par l'application des principes d'égalité et de fraternité. — La propriété immobiliaire est limitée par le droit d'expropriation pour cause d'utilité publique, droit que la République peut exercer moyennant une juste et préalable indemnité" [1]). Libertatea acordată individului de a dispune de proprietatea sa este, în concepția autorului, unul din mijloacele de luptă împotriva comunismului, pentru care el n'avea o înclinare prea mare [2]). Ori cît de însemnate ar fi fost concesiile făcute în sensul acesta; socializarea uzinei industriale [3]) și agricole [4]), divizarea marei proprietăți agricole [5]), asociația micilor proprietari pentru exploatarea în comun a pămîntului [6]), socializarea comerțului, socializarea industriei transporturilor [7]), — Renouvier constată totuși că „ceux qui voudraient à présent soumettre les Français à ce régime d'une entière communauté mettraient la France au pillage" [8]). Dacă la

1) *Manuel* p. 307-308

2) *Ibid.* p. 168-169

3) *Ibid.* p. 173; și mai cu seamă p. 197: „Telle association ou communauté qu'il serait impie ou déraisonnable d'imposer à tous les citoyens et de consacrer par décret de la République pourra tenir sa place parmi les autres, si la volonté d'un assez grand nombre de travailleurs la réalise".

4) *Ibid.* 173

5) *Ibid.* p. 177-179

6) *Ibid.* p. 185

7) *Ibid*, p. 200-201

8) *Ibid.* p. 188

datele acestea adăogăm recomandarea respectului față de instituția căsătoriei [1]) și față de autoritatea de stat [2]), avem demarcate limpede limitele socialismului lui Renouvier. Ceeace trebue să se sublinieze cu energie în această lucrare, este nota temperată a reformelor propuse. Calității acesteia se datorește, de bună seamă, faptul că *Manualul* a putut ispiti nu numai pe Heliade, ci și pe Bălcescu, a cărui concepție sincer democrată și al cărui spirit clar-văzător repudia violent extremele.

5. Cea din urmă dintre lucrările care ne preocupă este *Appel aux honnêtes gens*, pe care Heliade o trimitea, împreună cu cele analizate mai sus, Romînilor de la Brussa. Ca de obicei, scriitorul romîn omite să ne dea informațiuni mai ample asupra ei, în așa fel încît și de data aceasta obligația de a o identifica, în mulțimea de cărți cu cuprins socialist apărute în vremea aceea, revine în întregime cercetătorului. *Appel aux honnêtes gens* este datorită lui Louis Blanc [3]), unul dintre scriitorii socialiști ce se impun atenției lui Heliade în primele timpuri ale exilului acestuia. Scriitorul francez, teoretician al socialismului de stat, ne-a dat într'însa o lucrare explicativă a conduitei sale în timpul revoluției dela 1848, iar prezența ei printre cărțile recomandate de Heliade constitue un răspuns indirect la acuzația de comunism ce se adresa fostului locotenent [4]).

1) *Ibid.* p. 131-132.

2) *Ibid.* p. 120.

3) *Appel aux honnêtes gens. — Quelques pages d'histoire contemporaine, par Louis Blanc, représentant du peuple*, Paris, au Bureau central, 1849 ; in 12⁰, p. 168.

4) Anticipînd asupra celor ce vom spune în volumul al doilea din studiul închinat ideologiei literare romîne,—în care vom urmări, atît în opera lui cît și în aceea a contimporanilor și urmașilor, acțiunea și reacțiunea ideilor literare ale lui Heliade,—vom spori aci indicațiunile asupra raporturilor dintre el și Negulici, indicațiuni pe care le-am schițat în primul volum și pe care le vom completa în cel de al doilea. Acuzația de comunism figura, de bună seamă, in scrisoarea prin care Negulici cerea lui Heliade să-și explice conduita din timpul exilului. Scrisoarea a fost publicată în *Romînul* din 1860, no. 22 și face parte din seria de articole și de piese documentare cu care Rosetti căuta să distrugă pe Heliade, întors din exil cu gust de politică, articole care, în *Țînțarul* din 1859 în deosebi în no. 10-14, 16-17), ajungeau la batjocuri grosiere : „chiatipul-cavas al lui Omer-Pașa", „cavas-bei-Eliad", „Isahar-Impărat". Dar în toate aceste articole, Rosetti evită orice aluzie la simpatiile socialiste ale lui Heliade, iar în scrisoarea lui Negulici, în forma publicată de dînsul, nu găsim formulată învinu-

Pentru L o u i s B l a n c, definiția socialismului este foarte elementară: socialismul nu este decît desvoltarea naturală și logică a formulei revoluționare: libertate, egalitate, fraternitate[1]).

---

irea de comunism. Este probabil că ea a fost omisă de R o s e t t i, mult mai înaintat decît Heliade în idei sociale. A crezut el că faptul acesta, în loc să scadă pe adversar, l-ar fi mărit? De altfel comunitatea aceasta de vederi a lui Rosetti cu Heliade, care impune celui dintîi adaptări de adevăruri și retușeri de documente, a fost observată încă de multă vreme de N. B. L o c u s t e a n u l, care în *Dupe exil*, I, p. 160-161, spune cu bună dreptate că ambii revoluționari aveau în fond același ideal politic: republica, pe care Heliade o numea „demarhie", iar Rosetti „republică democratică socială".—Din *Romînul*, scrisoarea a fost reprodusă, în forma pe care o avea acolo, de A r i c e s c u în *Corespondența secretă și acte inedite ale capilor revoluțiunii romîne dela 1848 ș'ale administrațiunii dela Balta Liman*, III, București, 1874, p. 13-28.--Această acuzație trebue să fi fost totuși formulată în mod explicit, pentrucă Heliade, rezumînd în șase puncte incriminările aduse de Negulici și expunîndu-le în ordine excedentă, ne spune, într'o scrisoare către Romînii din Brussa, publicată în *Scrisori din exil*, p. 72—73: „6. Un vis roșu sau pestriț ce zice că aș fi visat și de care eu n'am nici-o știre, afară dacă cumva va fi visat altcineva în locul meu". Și același lucru și în răspunsul dat lui N e g u l i c i, *Scrisori din exil*, p. 97—98: „Apoi eu îți spun în credință că de cînd sunt, n'am visat vreo dănănae așa de roșie sau așa de pestriță, și dacă n'am visat cată să fiu nebun să vorbesc astfel de nimicuri la vrîsta mea". Vezi și p. 82.—Epistola lui Negulici coprindea multă pornire și multă nedreptate. Vorbind despre ea, Aricescu spune, în *Capii revoluției romîne dela 1848 judecați prin propriile lor acte*, București, 1866, p. 3: „epistola sa contra D. Eliad"; deci „contra", nu „către". Iar A l. C h r i s t o f i, prieten al lui Negulici, în articolul *O amintire duioasă din exilul nostru dela 48*, publicat în *Voința națională*, 1892. no. 2345, vede în această scrisoare numai „critica ce a făcut lui Eliade Rădulescu", pe care, natural, o socoate „un cap d'operă". Articolul, insultător pentru memoria lui Heliade, și-a avut răspunsul în *O rectificare*, făcută de N. B. L o c u s t e a n u l și publicată în *Dupe exil*, II, p. 329-334.

Negulici nu era singurul. Alături de dânsul, T e l l, nemulțumit de felul în care H e l i a d e îl făcea să figureze în a sa *Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine ou sur les événements de 1848, accomplis en Valachie* (Paris, 1851), încondeia pe bunul său amic în aceleași culori: „Cînd a văzut dl. T e l l pe rudele mele în Smirna, spune acesta în *Scrisori din exil*, p. 69, dela prima visită treaba cea dintîi i-a fost să zică... că-mi înod cordela roșie și n'o mai las dela haine".

In aceste condițiuni, *Apelul* lui Louis Blanc, putea să pledeze și cauza lui Heliade, pe lângă „oamenii cinstiți" cărora revoluționarul romîn li-l punea la îndemînă.

Fapt pe care-l recunoaște Heliade însuși, ceva mai tîrziu, în *Issachar*..., p. 244.

1) *Appel aux honnêtes gens.*, p. 80. Este discursul ținut în Adunarea deputaților la 25 August 1848. In lucrarea citată ocupă paginile 74—129.

Este drept că pentru el esenţialul nu este să se acorde omului dreptul de a se bucura de ele, ci puterea să le realizeze[1]), ceea ce, după mentalitatea socialistă, nu era posibil decît prin asociaţie[2]). In altă ordine de idei însă, Louis Blanc se îndrumează pe căi ce ne vor duce la un crez opus celui anterior: el nu cere împărţirea pămîntului, ci exploatarea în mare, singura care ar fi putut însuti produsele[3]). Faptul acesta, pe care scriitorul evită să-l analizeze în consecinţele sale, era totuşi de natură să îndrumeze spiritele în sensul de a cere reforma sistemului de proprietate, urmărindu-se constituirea proprietăţii celei mari, a proprietăţii colective. Dacă cele spuse în legătură cu proprietatea poate da naştere la interpretări, cu totul alta este atitudinea lui faţă de familie. El se ridică energic împotriva celor care acuzau pe socialişti că urmăresc desfiinţarea ei: învinuirea era nu numai nedreaptă, ci de-a-dreptul monstruoasă, dat fiind faptul că scopul urmărit de socialism era tocmai de a modela organizarea statului după aceea a familiei, „qui est, en effet, admirable, parce que dans la famille il y a commandement désintéressé de la part du père, obéissance volontaire de la part des enfants et surcroît de sollicitude, surcroît de tendresse pour l'être infirme ou malade. Ce qui domine dans la constitution de la famille, c'est la solidarité profonde, la solidarité intime de tous les intérêts. Le socialisme n'est pas autre chose que cette solidarité étendue à tous les membres de la famille humaine" [4]).

Se ştie că, pentru soluţionarea problemei şomajului, revoluţionarii fusese nevoiţi să organizeze atelierele naţionale. In vederea organizării lor se constituise o comisiune care lucra la Luxembourg, dar rezultatele realizate erau departe de cele urmărite. Louis Blanc, care făcea parte şi din guvernul provizoriu şi din acea comisiune, este acuzat de insuccesul operaţiunei: „Vous, spune Proudhon, citoyens Albert et Louis Blanc, vous êtes un hiéroglyphe qui attend un Champollion" [5]). „Un hié-

1) *Appel aux honnêtes gens, d.*, p. 81. Distincţiunea, după cum vom vedea vom întîlni-o şi la Heliade, în lucrări ce trebuesc raportate la Louis Blanc.

2) *Ibid.*, p. 82.

3) *Ibid.*, p. 83—84.

4) *Ibid.*, p. 84.

5) *Solution du problème social*, în *Oeuvres complètes de P. J. Proudhon*. Tome VI. *Solution du problème social, Nouvelle édition.* Paris, Librairie internationale, 1868, p. 32.

roglyphe" dedesubtul căruia se ascundea o concepţie pe care mulţi n'o puteau împărtăşi. Căutînd să pătrundă misterul ideologic din *Organisation du travail* a lui Louis Blanc, Proudhon aruncă formula ce caracterizează după părerea sa, textura acestei lucrări: „c'est une forme de communisme"[1]. Şi cum Proudhon nu era singurul care să creadă şi să spună lucrurile acestea, Louis Blanc simţi trebuinţa unei explicaţiuni publice. Deşi fusese delegat în comisia dela Luxembourg, spune dînsul, nu el, ci colegul său Marie organizase atelierele naţionale[2], aşa că răspunderea trebuia să cadă asupra aceluia. Iar împotriva acuzaţiei că ar fi comunist, Louis Blane luptă, luptînd pentru reabilitarea drapelului roşu: s'a văzut într'însul amintirea unei epoci furtunoase, s'a văzut într'însul stindardul martirilor, în timp ce drapelul roşu nu era decît simbolul republicii, al unităţii naţionale şi al luptei pentru libertate. El era drapelul sub care Galii luptase împotriva Romei, sub care Jeanne d'Arc luptase împotriva Englezilor[3]. Dar, revine el, drapelul tricolor era, pentru Francezi, drapelul gloriei trecute; de aceea, respectînd sentimentele pe care el le stîrnea în sufletul poporului, guvernul provizoriu luă hotărîrea ca el să fie păstrat. In acelaşi timp se decise însă ca fiecare membru al guvernului provizoriu să poarte la butonieră o rozetă roşie, indiciu al idealului de unitate naţională şi simbol al luptei pentru libertate[4].

D. Popovici

---

1) *Banque d'échange op. cit.*, p. 170.

2) *Appel aux honnêtes gens..*, p. 20—27.

3) *Ibid.*, p. 10.

4) *Ibid.*, p. 10—11; as. acestora v. şi Gaston Isambert, *loc. cit.* p. 388—389.

Liceele militare

Câteva rezultate

Manifestările tineretului în cursul anului şcolar trecut au prilejuit elogioase aprecieri la adresa elevilor din liceele militare. Concursul „Gazetei Matematice", concursul „Tinerimei Române", Zece Mai, precum şi sărbătorirea „Restauraţiei" pot fi considerate, pe bună dreptate, ca momente cu adevărat victorioase pentru învăţământul şi educaţia din liceele militare.

Concursul „Gazetei Matematice" a avut loc în zilele de 2, 3 şi 4 Mai a. c. s'au prezentat 101 concurenţi, dintre cari 70 de la liceele militare şi 31 dela liceele şi gimnaziile civile. Probele scrise fiind eliminatorii, au fost admişi să se prezinte la examenul oral numai 28 concurenţi: 25 dela liceele militare şi 3 dela liceele civile. Din cele 8 premii instituite de „Gazeta Matematică", 7 au fost luate de elevii dela liceele militare şi numai 1 premiu (al II-lea) de unul din concurenţii dela liceele civile. Un rezultat, dar, strălucit, mai cu seamă dacă îl raportăm la proporţia dintre numărul liceelor militare (6) şi cel al liceelor şi gimnaziilor civile (143) din întreaga ţară.

Alături de evidenţa cifrelor de mai sus, este demn de menţionat atât atmosfera de înaltă ţinută ştiinţifică şi morală dela banchetul oferit concurenţilor, precum şi călduroasele omagii aduse armatei, reprezentată prin elevii, profesorii şi ofiţeri dela liceele militare şi ofiţerii membri ai Gazetei Matematice. Stâlpii Gazetei, rând pe rând, şi-au spus cuvântul ponderat, plin de măgulitoare aprecieri pentru corpul ofiţeresc actual precum şi pentru cel în devenire—elevii concurenţi. Dl. A. Ioachimescu, decanul Gazetei Matematice, a îndreptat primul cuvânt „către Acel ce veghează pentru binele Ţării: **Majestatea Sa Regele Carol II**"[1].

1) „Gazeta Matematică", No. 10, Iunie 1935.

Dl. I. Ionescu evidenţiază „caracterul militar al concursului din anul trecut, caracter militar mai accentuat în acest an"; menţionând că matematica este necesară ofiţerilor, închină pentru Armata Română". Dl. General G. Buicliu, cel mai vechiu dintre ofiţerii prezenţi, răspunzând elogiilor aduse Armatei, arată că „nu numai armata constitue osatura ţării, ci şi inginerii şi profesorii, armată care construeşte zi de zi. Concursul a avut un caracter militar, spune d-sa, dar se cunoaşte teorema militară: nu e suficient să cucereşti poziţia, ci trebue să o şi stăpâneşti; adresându-se elevilor le spune: „Şi vă urez să o stăpâniţi"[1]).

Niciodată nu am asistat la o mai sinceră armonizare între lumea civilă şi lumea militară, după cum iarăşi putem mărturisi că este pentru prima dată în viaţă când am putut simţi şi înţelege o perfectă sinteză între preocupările ştiinţifice şi cele moral-naţionale. Această sinteză plutea în atmosfera banchetului. Se simţia nevoia să fie precizată concretizată prin glasul cuiva. Şi acel cineva a fost Dl. G. Ţiţeica, maestru nu numai în cele mai subtile resorturi ale disciplinei matematice, dar şi în acele ale disciplinei morale şi, mai ales, maestru în armonizarea si sintetizarea amândurora. D-sa vorbeşte despre „Disciplină", pornind dela două exemple : Primul, de acum 40 ani — din 1895 — pe când era profesor la şcoala de Artilerie şi Geniu : „Am intrat în sala de cursuri, spune d-sa. O linişte desăvârşită m'a întâmpinat, şeful clasei a comandat „drepţi". Toţi elevii s'au ridicat ca unul". Al doilea exemplu: scene din scufundarea marelui transatlantic Lusitania; «bărbaţi şi femei cari, după ce au dat ajutor de salvare copiilor şi femeilor, au aşteptat moartea în cântece religioase. Era o ordine desăvârşită a acestei mulţimi în clipa morţii». «Nouă, spune dl. Ţiţeica, ne lipseşte ordinea chiar în ceremoniiie restrânse. Pentru a o dobândi să începem cu partea formală. Aceasta se transformă cu încetul în ordine de gândire, de simţire, a timpului, a respectului cuvântului. Dumneavoastră, cari v'aţi prezentat pentru concurs, aţi pus ordine în minte. Pentru disciplinare, matematica este cea mai bună şi merge mână în mână cu armata. Să tindeţi la disciplina cea mai înaltă, la disciplina morală pusă în slujba ţării. Să trăiţi, Dumneavoastră, tineri cărora vă revine această sarcină». [1]) Cuvinte-

---

1 „Gazeta Matematică" No. 10, Iunie 1935.

le sobre, convingătoare, ale matematicianului şi moralistului au dinamizat sala, declanşând o serie de răspunsuri 'pe acelaş ton de caldă însufleţire.

In această atmosferă sufletească au fost îmbrăţişaţi elevii liceelor militare. Intrebarea însă firească, pentru mulţi, ar fi aceasta : Cărui fapt se datoreşte succesul elevilor dela aceste şcoli ? Răspunsul imediat nu-l dăm noi, ci îl dă însuşi dl. Ţiţeica — delegatul pentru rapoarte al «Gazetei Matematice». D-sa, după ce arată rezultatul, spune : „Merită să fie menţionat faptul că matematica este cu deosebire cultivată în liceele militare, unde se mai păstrează spiritul de altă dată al secţiilor din organizarea Haret. Nu pierdem speranţa că şi în liceele civile, acum cu bifurcarea ultimelor două clase, să reînceapă o activitate matematică temeinică" [1]).

La rîndul nostru precizăm, că încă din anul 1928, dată de la care s'a redus simţitor învăţământul ştiinţelor pozitive în liceele civile, — liceele militare au menţinut aproape, în întregime, programa Haret, atit la matematici cît şi la ştiinţele fizico-chimice. Că a fost o greşală atunci, din partea legiuitorului, restrângând învăţământul realist, se vede astăzi : rezultatele slabe obţinute de liceele civile şi, ca o reacţiune, revenirea, pentru ultimile două clase de liceu — VII şi VIII — la secţiile : literară şi ştiinţifică.

Concursul „Tinerimei Române" s'a ţinut în zilele de 8 - 12 Mai a. c. Rezultatele au fost tot atât de strălucite pentru elevii liceelor militare. S'au prezentat 2730 de concurenţi dela toate şcolile secundare de băeţi, şi 125 dela liceele militare, din întreaga ţară. Din totalul de : 7 premii I, 28 premii II, 34 premii III, şi 93 menţiuni, elevii liceelor militare au luat : 6 premii I, 9 premii II, 11 premii III şi 12 menţiuni.

Societatea «Tinerimea Română», — prin preşedintele ei, Dl. Nae Dumitrescu, — are aprecieri mai mult decât măgulitoare pertrue levii acestor şcoli. Prin adresa No. 369 din 11 | IX 1935, către Domnul Ministru al Apărării Naţionale, între altele, spune :

«După o observaţie de câţiva ani la şir, le veţi permite, Domnule Ministru, să vă aducem la cunoştinţă satisfacţia deosebită pe care o simţim când privim felul de prezentare al elevilor de la liceele militare din ţară. Deja în 1933 profesorul

1) Gazeta Matematică, No. 10, Iunie 1935.

D. Murăraşu, însărcinat de noi să facă un raport asupra lucrărilor elevilor de curs secundar, a ajuns la următoarea concluzie: „Dacă ne este permis să facem o constatare asupra felului cum se prezintă elevii dela diferite şcoale, vom mărturisi că în ce priveşte cunoştiinţele generale, elevii de liceu şi de seminarii sunt la înălţime, fără să aibă însă şi echilibrarea şi spiritul de organizare a materialului, de care dau dovadă elevii liceelor militare» [1]).

An cu an rezultatul a fost din ce în ce mai strălucit. In anul 1933, numeric, au fost premiaţi dela liceele militare: premiul I: 2, premiul II: 3, premiul III: 7, menţiuni: 9. In anul 1934: premiul II: 1, premiul III: 8, menţiuni: 8. Anul 1935 reprezintă pentru liceele militare un adevărat triumf: premiul I: 6, premiul II: 9, premiul III: 11, menţiuni: 12".

„Vă mărturisim că un rezultat atât de strălucit ne umple de nespusă bucurie. Ştiu că din liceele militare se recrutează, în bună parte, ofiţerii care vor avea în sarcina lor nu numai pregătirea ostaşilor în timp de pace, dar şi conducerea lor în timp de războiu. O armată încadrată cu ofiţeri de elită, bine pregătiţi din punct de vedere intelectual şi însufleţiţi depe băncile şcoalei de sentimente de cald patriotism, e cel mai temeinic sprijin pe care-l putem dori în actualele împrejurări politice".

„Vom aminti spiritul ordonat de care au dat dovadă aceşti elevi în cursul excursiei şi tuturor manifestărilor societăţii. E o plăcere să vezi spiritul lor de solidaritate şi ţinută demnă şi impunătoare în timpul vizitării diferitelor instituţii ori defilărilor pe care e nevoie să le facem, în trecerea noastră prin regiunile româneşti pe care vrem să le cunoaştem. Strălucitul fel de prezentare al acestor elevi dela liceele militare din ţară la concursurile şi manifestările Tinerimei, e pentru noi un prilej nu numai de a ne mărturisi bucuria că facem să iasă în relief aceeace este forţă vie în tineretul nostru, dar şi de a ne îndeplini o datorie, aducând mulţumiri şi felicitări organelor superioare, comandanţilor de licee, profesorilor şi instructorilor, cari, în nobila lor misiune, depun o râvnă isvorâtă, suntem siguri, din iubirea ce o au pentru neam şi ţară". [1]).

1) Adresa No. 369 din 11/IX/1935 a Tinerimei Române, către Dl. Ministru al Apărării Naţionale.

Zece Mai şi *8 Iunie* — Ziua Restauraţiei şi a Tineretului— au fost noui ocazii de laude unanime pentru elevii liceelor militare, a căror ţinută, vigoare şi ordine au atras atenţia tuturor: dela Şeful Suprem al Statului şi până la cel din urmă spectator.

* * *

Acestea sunt câteva din rezultatele învăţământului şi educaţiei din liceele militare, rezultate recunoscute de personalităţi, după cum am arătat mai sus, din afara acestor şcoli.

Liceele militare au câştigat victoria pe terenul pregătirii intelectuale ; li se impune să păstreze şi să desăvârşească această victorie. Celor cari activăm în cadrul acestor şcoli, ne revine acum datoria, să obţinem şi victoria,—cea mai importantă,—pe terenul moral-naţional. Technica didactică trebue dublată de o credinţă puternică morală şi naţională. Şi, sub acest raport, putem afirma că suntem pe o cale sănătoasă, deoarece atît scopul cît şi structura sufletească şi etnică a acestor şcoli, — răspândite în 6 din cele mai importante regiuni ale ţării: Basarabia (Chişinău) Bucovina (Cernăuţi), Ardeal (Tr. Mureş), Oltenia (Craiova), Muntenia (Mânăstirea Dealu), şi Moldova (Iaşi),—răspund de minune crezului moral şi naţional de care neamul nostru are atâta nevoe.

Maior P. Jugănaru

Probleme de învățământ

Pubertatea

(Continuare din No. 3)

Aspectul de criză a pubertăței apare și mai evident dacă o privim sub latura ei psihică. Mulțimea stărilor și funcțiunilor psihice care încep, se transformă sau se desvoltă brusc în pubertate, fac ca viața sufletească a puberului să apară, atât în perspectiva ei internă cât și în manifestarea ei în afară, ca un tot haotic, ca un complex de frământări, în care observația de sine, cenzura rațiunei, controlul de sine vor stabili oare care ordine și armonie abea la intrarea în postpubertate. Criza pubertăței se oglindește în toate funcțiunile sufletești, dela cele mai simple până la cele mai superioare, de la simțuri până la organizarea vieții sufletești pe noi baze: caracterul, personalitatea. Din capul locului însă trebue să remarcăm că depe fondul numeroaselor prefaceri și frământări sufletești ale pubertăței se desprind anumite fapte dominante: sentimentele, aspirațiile și, mai ales, pornirea sexuală încadrată de sentimentul amorului. Aspirațiile sunt imboldul formărei personalităței; pornirea sexuală, încadrată de sentimentul amorului, desăvîrșește, treptat factorul reproducător; sentimentele sunt baza firească a afirmărei puberului în ambele direcții în evoluția lui ulterioară...

Simțurile se resimt în criza pubertăței prin scăderea acuităţii dar și prin sporirea extensiunei lor calitative. Fac excepție simțul olfactiv și, întrucîtva, simțul echilibrului care abia acum ajung la maximul desvoltărei lor în ce privește acuitatea. Vom lua în considerație simțurile mai importante, adică acele simțuri pe calea cărora vine cea mai mare parte din materialul brut al cunoașterei: simțul vizual, auditiv și muscular.

Odată cu pubertatea apare impresionabilitatea afectivă față de culori; se accentuiază discernământul pentru o mare varietate de nuanțe; crește senzibilitatea estetică pentru efectul de umbră și lumină, pentru diferitele combinații de culori și nuanțe.

Dispare complet atracția pentru zgomot sau indiferentiz-

mul faţă de ton şi zgomot. Nu numai pentru acei dotaţi cu simţ muzical dar chiar şi pentru acei la cari acest simţ este la nivelul normal, sgomotul începe a fi simţit ca o piedică în desfăşurarea preocupărilor interne. Se accentuează simţul pentru melodie, transpunerea afectivă în cuprinsul melodiei, plăcerea pentru armonizarea tonurilor. E timpul celei mai adânc simţite participări la coruri, orchestre, fanfare..,

Scade diversitatea mişcărilor inutile, se potoleşte neastâmpărul fără scop. Mişcările încep aşi avea rostul prin subordonarea lor la un scop.

Apare simţul pentru graţia mişcărilor precum şi pentru adaptarea acestora la stările sufleteşti. E timpul învăţărei dansului. Mişcările nu mai sunt simple descărcări de energie, în ordine sau fără ordine, întovărăşite de plăcere, ci devin una din căile de afirmare a individualităţei. E timpul sporturilor în care există, dominant, întrecerea, distingerea personală.

Puterea observaţiei scade ca întindere; se intensifică dar şi se falşifică de multe ori, prin intervenţia unui sentiment. Totodată apare şi observaţia internă. Vorbirea creşte ca vocabular; sporeşte utilizarea, se clarifică senzul şi se prind termenii în legătură cu sentimentele şi nuanţele lor, cu voinţa şi cu afirmarea individualităţii.

Atenţia scade ca putere de concentrare; devine mai mult împrăştiată.

Imprăştierea atenţiei însă nu mai este determinată de cauze externe, excitările din afară, ci de cauze interne, asociaţia ideilor determinată de diferite sentimente. Această împrăştiere a atenţiei, în criza pubertăţei are mai mult caracterul insubordonării la o regulă impusă din afară sau din lăuntru.

Memoria în general slăbeşte; creşte memoria feţelor, a peisagiilor, a melodiilor, a mişcărilor în măsura în care acestea sunt sprijinite de vreun sentiment. In criza pubertăţii, deseori, apare fenomenul memoriei rebele, adică atunci când vrei să-ţi aminteşti un fapt îţi vine în minte un alt fapt pentruca, mai târziu, vrând să-ţi aminteşti un alt fapt îţi vine cu îndărătnicie în minte faptul căutat înainte dar de care nu mai ai nevoie acuma.

Imaginaţia se purifică de fantazie; In structura ei începe a se conforma din ce în ce mai mult realităţei. Se aprinde însă uşor, de multe ori exagerat, prin sentimentul-pornire sexuală, sentimentul personalităţei, avânturile religioase, estetice, morale... din cauza slabei cenzure logice.

Raţiunea slăbeşte ca ascuţime şi pătrundere, de multe ori logica principiilor gândirii e înăbuşită de logica sentimentelor. Criza pubertăţii e puţin favorabilă matematicei în genere. Nu rare ori, în gândirea puberului se pot constata, ciudăţenii, ab-

surdităţi, cele mai neaşteptate şi imposibile apropieri sau comparaţii. Trebuie de adăugat însă că sub aceste defecte trecătoare se face trecerea de la gândirea precumpănitor concretă individuală şi mai mult în perspectiva prezentului, la gândirea precumpănitor abstractă-socială cu perspectiva în viitor, prezent, şi trecut. In criza pubertăţei se face trecerea la felul de a gândi a omului matur.

Privind inteligenţa în general sub cele patru aspecte fixate de *Binet*: pricepere, invenţie, cenzură şi direcţie, se poate constata uşor cum se prezintă acestea în timpul crizei pubertăţei. Priceperea slăbeşte nu în inţelesul absolut ci în înţelesul că are un mers greoi, şovăitor, uşor de oprit în loc sau de îndreptat în altă direcţie, renunţându-se la explicaţia către care năzuia la început. E o datorie elementară pentru educator de-a supraveghea din scurt procesul priceperii la puber restabilind direcţia iniţială şi stârnind interes pentru adevărata explicaţie. Invenţia poate fi săracă sau bogată după măsura antrenării afective a puberului într'o direcţie oare care. Cenzura prin gândire logică e slabă iar cenzura prin pudoare variază, foarte mult de la un puber la alt puber.

Fapt extrem de important pentru educaţie e că direcţia se prezintă foarte slabă, variabilă, uşor sugestionată de motive interne sau externe...

Cele mai profunde, mai intense, chiar zguduitoare, schimbări şi tulburări care se produc în timpul crizei pubertăţei, sunt acelea în domeniul sentimentelor şi al diferitelor porniri. Marea disproporţie între varietatea, intensitatea, chiar noutatea sentimentelor ce copleşesc sufletul puberului şi slaba putere a raţiunei de clarificare a lor, de promptă orientare internă, dă acestuia, uneori, un aer de melancolie, de iritare fără cauză, de tristeţă fără motiv, de nelinişte a cărei origină n'o poate găsi.

Nu se poate spune că acum apar sentimentele sociale, care, mai intens sau mai slab se afirmă din copilărie; ceeace apare acum este organizarea sentimentelor sociale în jurul unui eu ce prin autovalorizare se constitue factor social. De la eul egoist al copilăriei se trece la eul larg deschis cerinţelor şi preocupărilor sociale. Deşi puberul are conştiinţa aceluiaş eu din prepubertate, totuşi simte schimbarea profundă a cuprinsului eului, se consideră om mare. In epoca prepuberă se consideră de multe ori om mare, însă prin imitaţie; în pubertate se consideră om mare printr'o creaţie internă organică-psihică. Deaceia puberul, fără a fi încă adult, ia chiar exagerat atitudinea, manierele, comportarea adultului. Prin începerea autovalorificărei în mediul social, apare cerinţa respectărei valorei pe care şi-o dă, de către ceilalţi: sentimentul onoarei; apare cerinţa afirmărei

în mediul social, conform valorei ce şi-o dă dar şi conform valorilor conducătoare ale societăţei: personalitatea. Evident simple începuturi de onoare şi personalitate, începuturi al căror grad şi direcţie de desvoltare depinde de educaţie, mediu şi originalitatea eului. Decând începe pubertatea, expresia «pe cuvântul meu de onoare» capătă un conţinut din ce in ce mai simţit, totodată, „motivele jignirilor personale" devin foarte numeroase şi câte odată cu totul neprevăzute [1]. Odată cu începerea personalităţii, puberul intră într'o fază de puternică absorbţiune a tot ceeace îl parvine în legătură cu societatea. Procesul absorbţiunei era şi înainte de intrare în pubertate, prin mijlocirea imitaţiei şi a curiozităţei. Acum însă absorbţiunea devine un proces de integrare repede, profundă conform cu senzul şi direcţia organizărei vieţei sufleteşti în drumul ei spre personalitate. Materialul oferit absorbţiunei de către familie, şcoală, mediu, rămâne totuşi hotărâtor pentru formarea ulterioară a puberului.

Cele mai mari frământări sunt provocate de manifes tarea intensă a pornirei sexuale şi de apariţia sentimentului a amorului. Formele de manifestare a pornirei sexuale, sunt foarte variate după gradul pudoarei şi felul mediului. Când pudoarea este puternică iar mediul nu oferă nici un motiv aţâţător, atunci pornirea sexuală este uşor refulată şi sublimată în alte direcţii de activitate. Deobiceiu pudoarea este mijlocie, mediul plin de motive aţâţătoare iar organul genital de o mare sensibilitate. Incep a fi gustate cu mult farmec conversaţiile despre femei, desenurile şi poeziile pornografice, aventurile de iniţiere ale colegilor mai îndrăzneţi sau mai... favorizaţi de noroc. Conştiinţa este obsedată de imagini ale vieţii sexuale în care, datorită slabei cenzure a acestei epoci, normalul nu se deosebeşte mult de anormal. E o continuă şi intensă surescitare sexuală care, nesupravegheată, ajunge la o aşa tărie încât trece zăgazul pudoarei descărcându-se în contactul sexual prea timpuriu sau în... autocontact.

Nu rareori se poate constata la puberi că un buzunar de la pantaloni... este rupt. La pubere pornirea sexuală produce frământări mai mari numai că zăgazul pudoarei este mult mai puternic iar iniţierea mai slabă. Partea dureroasă în special la băieţi, e marea disproporţie dintre tăria pornirei sexuale şi nematuritatea organului sexual; contactul sexual este deci prea timpu-

---

1) In lucrarea „Die Seele des Kindes" de Wilhelm Ament, Stuttgart, este reprodusă o minunată caricatură de Caspari reprezentând un bal de băeţi şi de fete cam spre sfârşitul pubertăţei. Fetele foarte serioase şi cu atât mai exagerate in atitudinea lor de cucoane; băeţii foarte gravi se forţează să exprime energie, severitate şi o conştiinţă superioară de valoarea lor ca bărbati..

riu ducând, fatal, la epuizarea organismului, la incapacitatea de muncă serioasă în altă direcție. Autocontactul are urmări mai grave; organismul prin istovire, devine teren favorabll tuberculozei iar inteligența este amenințată chiar și de cele mai inferioare forme ale degenerării mintale. Se știe că mulți din tinerii cu „practica ascunsă", căsătorindu-se după un an sau doi se sinucid dând, firește, aparența altor motive. Afirmarea pornirei sexuale la puberi este în același timp și ultimul act al eredității. In felul afirmărei pornirei sexuale nu este implicat numai individul puber dar și înaintașii lui, mai apropiați sau mai îndepărtați, din partea mamei sau a tatei. La băeți apare mai întâi pornirea sexuală și apoi sentimentul amorului cu un obiectiv precis. Sunt cazuri rare când sentimentul amorului apare și în epoca prepuberă. La fete însă foarte adeseori sentimentul amorului apare în epoca prepuberă având ca obiectiv o profesoară sau o elevă dintr'o clasă mai superioară. Câte odată însă sentimentul amorului la prepubere are ca obiectiv un bărbat, indiferent vârsta: așa numite „les amourettes".

Fetele ajunse la pubertate, având deja intuiția clară a sentimentului amorului, prezintă situația necoincidenței între pornire sexuală și amor. E greu să se potrivească obiectivul amorului cu obiectivul pornirei sexuale apărute mai târziu. Această necoincidență e un scut de apărare pentru fete; când însă există coincidență atunci pubera cade în aventură mult mai ușor decât puberul. Dacă se mai adaogă și vreun element ereditar în rău atunci aventura puberei reprezintă o schimbare completă a drumului vieței. E foarte concludent următorul caz, cunoscut în orașul Tunis. Intr'o luxoasă casă de toleranță din acest oraș, o englezoaică numai de 17 ani, se distingea prin frumusețea ei și... prin beție permanentă. Frumusețea fascina, beția repugna.

Tatăl ei pastor în Anglia, mama fiică de pastor. Câțiva înaintași în serie continuă, din partea tatei și a mamei fuseseră pastori. Deci mai multe generații trăite în spiritul și litera evangheliei cu înăbușirea severă a tuturor tentațiilor carnale în afară de marginile îngăduite de morala aspră a familiei de pastor. Urmașa acestora, fata despre care este vorba, la 15 ani deși avusese o creștere foarte îngrijită, este cucerită de un derbedeu cu care și fuge. Coincidență între isbucnirea pornirei sexuale și sentimentul amorului. Curând cuceritorul fără scrupule dispare. Ar fi fost firesc ca încercările disperate ale părinților prin rugăminți, amenințări prin forța autorității, s'o determine a reveni în sânul familiei. Totul a fost zadarnic. Fata este prinsă în vârtejul unei sălbatice deslănțuiri a pornirei sexuale brute... Evident ereditatea își afirmase drepturile ei tocmai la apariția pubertății... Ingrădirea prin înăbușire a poftelor sexuale timp de

câteva generaţii şi-a găsit supapa de descărcare într'o biată urmaşe... In alte împrejurări se poate constata cum particularităţi ale pornirei sexuale la înaintaşi se reeditează la urmaşi, tocmai în epoca pubertăţei acestora, făcându-i să apară cu totul altfel de cum erau în copilărie şi în prepubertate. Un exemplu tipic ni-l dă piesa „Strigoii" de Ibsen.

Rudimentele sentimentelor superioare din epoca prepubertăţei în timpul pubertăţei şi mai ales spre sfârşitul acesteia, se desvăluie în toată deplinătatea lor. Sentimentul adevărului nu mai este simpla plăcere a descoperirei adevărului prin activitate proprie, provocată de curiozitate, susţinută de interes, ambele acestea fiind puse la cale în chip meşteşugit de către un învăţământ adevărat pedagogic. Sentimentul adevărului este acum capabil de avânt pentru un scop fixat din proprie iniţiativă şi atins prin propriile mijloace, începe creaţia, originalitatea în gândire care mai târziu poate desvălui aptitudinea muncei ştiinţifice.

Sentimentul moral pe lângă cuprinsul ideologic căpătat mai înainte capătă acum şi un cuprins real prin începerea simţirei efective a simpatiei pentru ceilalţi oameni. E timpul participărei cu folos educativ la acţiuni de binefaceri. Sentimentul religios devine capabil de elan iar sentimentul estetic se poate ridica la înălţimea entuziasmului pentru frumos. E timpul în care se confirmă definitiv aptitudinea pentru artă şi literatură. Spre sfârşitul pubertăţei, puberul dă viaţă, concretizează prin sentiment noţiunea abstractă de naţiune, inima lui vibrează la tot ceeace priveşte naţiunea proprie ; acuma poate începe adevărata educaţie naţională.

Chiar dela începutul pubertăţei se poate observa cum diferitele deprinderi formate prin repetiri de acţiuni determinate de natura puberului, prin repeţiri întâmplătoare, repeţiri determinate de mediu, de regule primite prin convingeri sau primite prin impunere, încep a se închega într'un mănunchiu, în caracter. Această închegare a caracterului, după valoarea ei, ajută sau împiedecă formarea personalităţii. Când ajută, atunci deja dela sfârşitul pubertăţei se pot remarca atributele personalităţii : iniţiativă, libertate, răspundere. Ca o consecinţă a închegării caracterului şi a începutului de formare a personalităţii, în timpul pubertăţii, se observă des tendinţa de anticipare a viitorului prin preocupări referitoare la carieră, la felul activităţii căreia se va consacra în viaţă.

Puberii, in general priviţi, au trăsături comune pe baza cărora pot fi puşi în una şi aceiaşi clasă reprezentând o anumită epocă din evoluţia ontogenetică a omului. Nu-i mai puţin adevărat că prezintă şi numeroase deosebiri între dânşii, ceeace

face necesar diferite subgrupări sub formă de *tipuri*. Potrivit naturei pubertăţei în genere, tipurile de puberi se stabilesc în funcţie de afectivitate şi sexualitate.

I. *Tipul afectiv închis* e puberul în interiorul căreia se desfăşoară o intensă viaţă afectivă fără o manifestare corespunzătoare. Este sfios, discret, rezervat, retras, deşi, în acelaş timp, în interiorul lui, doreşte aprins, admiră cu înflăcărare, se avântă cu entuziasm, iubeşte pasionat. Fiindcă interiorul este ferit de ochiul aproapelui, de aceia imaginaţia se desvăluie în voie intensificându-se reciproc cu diferite sentimente şi mai ales în legătură cu pornirea sexuală. Din aceşti puberi ies maturii cari se impun printr'o deosebită sensibilitate, prin uşurinţa transpunerii în sufletul altora, fiind astfel capabili de profundă înţelegere a aproapelui; devin iubitori şi înţelegători de artă şi literatură, oameni cu morala interiorizată. Nu-i mai puţin adevărat că acest tip poate duce la perverşii ascunşi, la oamenii cu nebănuite defecte morale precum şi la aceia cari nu pot rezista de îndată ce sunt cuprinşi de o pasiune puternică, în special amorul, când nu poate ajunge la sfârşitul ei firesc. Tipul afectiv închis de multe ori ese din prepuberii caracterizaţi prin obrăznicie, sfidare, îndrăzneală, adică datorită unei inversiuni produsă din apariţia pubertăţei.

II. *Tipul afectiv deschis* e puberul vorbăreţ, sociabil, expansiv, inclinat spre efuzii sentimentale, prin grai, gesturi şi scris. De multe ori este nelogic, absurd, dar datorită faptului că manifestările lui se petrec în societate este supus cenzurei acesteia. Astfel în măsură şi potrivit cu calitatea cenzurei societăţei puberului ajunge treptat să-şi conformeze manifestările cu aceiace este logic, convenabil, moral. Puberul afectiv deschis, pentru a spori efectul manifestărilor lui, de obiceiu se supravalorifică, îşi dă aere se crede indispensabil, irezistibil, se comportă ca un adult. Aceste caractere se vor intensifica sau vor slăbi după cum vor fi favorizate sau nu de mediu social şi, mai ales, după înfăţişarea fizică şi calitatea inteligenţei puberului. Din acest timp în epoca postpuberă şi a juneţei, ese poetul real sau de ocazie, entuziastul în domeniul ştiinţei, berbantul, aventurierul în domeniul amorului, omul fără scrupule.

Tipul acesta trăindu-şi viaţa în afară, de multe ori nu are o bază solidă înlăuntru. Printr'o educaţie serioasă şi supraveghere înţelegătoare se poate scoate din aceştia cei mai plăcuţi oameni de societate.

III. *Tipul hiperafectiv*. Este puberul a cărui viaţă sufletească parcurge deja întreaga gamă a sentimentelor fără să fi străbătut şi experienţa, pe planul intelectual, corespunzătoare lor. Anticipează prin sentiment; raporturile practice şi teoretice ale vieţei

le transformă imediat în raporturi afective. E tipul lui Rousseau copil aşa cum apare din descrierea ce şi-o face în celebrele lui „Confessions". *„Je n'avais acune idée des choses, que tous les sentiments m'etaient deja connus"*. Nu are simţul realităţii, este, în general, un inadaptabil. Prin puterea sentimentelor este capabil de a urmări cu cel mai mare avânt un scop înalt, dar, pentru acelaş motiv, capabil de cădere la cele mai josnice vicii. Toată viaţa va fi stăpânit de amor schimbându-se însă des obiectivul acestui sentiment.

IV. *Tipul indiferent*. Inteligenţa are un mers mai încet. Nivelul intelectual scăzut ca disciplină mintală ; capabil de scânteieri surprinzătoare de gândire însă capricioase, neprevăzute, neîncadrate într'o muncă intelectuală sistematică. Sentimentele au intensitate slabă. Inclinat spre lene şi plăceri. Neavând legături solide, prin gândiri şi sentimente, cu mediul în care găseşte, se poate uşor deplasa sufleteşte. Deaceia e capabil mai târziu, de parvenire dacă aceasta este cu putinţă printr'o cât mai mică sforţare şi cu cât mai puţine scrupule. Puberul de tip indiferent, de foarte multe ori este o surpriză faţă de aceiace a fost în prepubertate şi mai ales în a doua copilărie. Din copilul harnic, deschis oricărui interes, conştiincios, ese puberul indiferent, leneş, care deseori întrerupe mersul iniţial. De exemplu acei cari în cl. III-a sau a IV-a liceală se lasă de carte sau de felul şcolii unde au învăţat. E frământat de pornirea sexuală pe care însă o manifestă prin imitaţie după grup.

V. *Tipul cinic*. La unii pudoarea puternică din timpul prepubertăţei slăbeşte odată cu apariţia pubertăţei. Din prepuberul ruşinos mai ales în ce priveşte sexualitatea, esă puberul amator al obscenului desvăluit, pentru alţii, prin vorbe, gesturi, chiar fapte. Ii face o deosebită plăcere înăbuşitoarea restului propriei lui pudori prin exagerarea afirmărei obscenului. Colecţionează desenuri pornografice, învaţă uşor şi recită cu plăcere poeziile obscene, prinde repede forma şi hazul povestirilor şi anecdotelor al căror centru îl formează ceiace este inexprimabil, în marginele bunei cuviinţi, precum şi actul sexual. Iau dela maturi aceiace li se pare că se potriveşte cu cinismul lor. Astfel deprind fumatul, îşi fac rezerve de cele mai neruşinate înjurături pe care le utilizează când pot, vorbesc necontenit de femei ca de ceva cunoscut de mult şi complet. Din aceştia esă viitorii beţivi, brutali în viaţa conjugală, excroci, dar şi viitorii cunoscători de oameni. Sunt cei mai înverşunaţi adversari ai celorlalţi puberi, în pudoarea cărora mai dăinueşte poezia şi nevinovăţia copilăriei. Pornirea sexuală nu-i aşa puternică dar este considerabil aţâţată de imaginile sexuale ale povestirilor, a-

necdotelor, înjurăturilor, ce subzistă aproape necontenit în conştiinţă.

Nu sunt capabil de amor decât, rar, la maturitate în care caz însă se transformă complet. Tipul cinic la pubere este slab, rar, şi se manifestă discret numai intre ele.

VI. *Tipul sexual.* Este tipul la care, odată cu apariţia deplină a pubertăţei se manifestă o puternică pornire sexuală legată strâns cu nevoia, adânc simţită a punerii în funcţiune a organului genital. După cum permit împrejurările, sau trece direct la contactul sexual, sau trece mai întâiu prin stadiul intermediar al practicei ascunse. Uneori acestea două merg paralel până ce se întăreşte stăpânirea de sine contra imaginelor senzuale ce-l împing la practica ascunsă.

Practica ascunsă la acest tip continuă cu atât mai multă vreme şi are cu atât mai epuizabil efect asupra organismului, cu cât, datorită diferitelor împrejurări, găseşte mai greu posibilitatea contactului sexual.

Puberii sexuali formează anturajul puberilor cinici savurînd atitudinea, gesturile, povestirile şi anecdotele acestora. Nu-i mai puţin adevărat că puberii sexuali dau puberilor cinici, prin exemplu, cel mai puternic imbold de trecere la faptă... Obsedaţi de actul sexual, conştiinţa lor este stăpânită de imaginea acelor forme femenine care trezesc apetitul sexual...

La pubere acest timp e foarte rar; pare a fi ceva ce aparţine mai mult caracterului ofensiv al masculului în formaţie. La pubere apare acest tip sub forma de începuturi vagi, uşor refulate, dar care la maturitate pot ajunge la o deplină desvoltare...

VII. *Tipul pervers.* E tipul care se afirmă şi în domeniul sentimentelor şi în legătură cu pornirea sexuală. Inclinat spre ipocrizie, sadism, inversiune sexuală, tipul acesta se izolează treptat de ceilalţi puberi, este eliminat pe nesimţite din masa celorlalţi atras fiind puternic de cei asemănători lui. E datoria educatorului ca să grăbească această eliminare transformând-o într'o eliminare în spaţiu nu numai psihică. Tipul e rar dar se întâlneşte cam în aceiaşi măsură la puberi şi la pubere.

VIII. *Tipul armonic.* E tipul care, cu toată tulburarea desechilibrătoare a pubertăţei păstrează totuş un raport strâns între cenzura logică a gândirei, expunsiunea afectivă şi pornirea sexuală. Cu diferite nuanţe de apropriere şi indepărtare de celelalte tipuri, acest tip formează majoritatea cazurilor. Se constată însă că în societatea puberilor domină afectivul deschis şi cinicul: tipul armonic, după şovăielile mai mari sau mici din timpul pubertăţei, mai târziu, în epoca juneţei, capătă deplină statornicie de sine.

Pubertatea, prin caracterele ei, este o epocă ce implică un regim special. Criteriile conducătoare în fixarea regimului pubertăţei sunt însăşi realităţile acestei epoci, de care educatorul trebuie să ţină seamă.

Pubertatea face necesară schimbarea atitudinei educatorului. Prepuberul imită maturul ; puberul se comportă efectiv ca un matur. Educatorul continuând aceiaşi supraveghere atentă, trebuie, totuşi să treacă dela atitudinea ascendenţei impuse la atitudinea ascendenţei acoperite, având aparenţa egalităţei, strecurându-se pe nesimţite prin pătrunderea adâncă în sufletul puberului, prin înţelegerea şi orientarea acestuia. Atitudinea autorităţei *simţite* dar de la egal la egal. Educatorul, în orice moment, trebuie să fie pătruns de acest adevăr : puberul nu mai este copil. Disciplina nu mai poate fi regula impusă ci sfatul acceptat şi apoi afirmat din propria convingere a puberului. Educatorul trebuie să facă sforţarea de a se transpune în sufletul puberului, parcurgând împreună criza furtunoasă a acestei epoci. Autoritatea creatoare de disciplină se va afirma prin aceia că sfatul va fi dat la timp şi acceptat firesc de către puber. Transpunerea în sufletul puberului nu se va putea face efectiv decât punându-se în funcţie de individualitatea acestuia. Pubertatea este tipul când începe a se contura precis individualitatea. Deci atitudinea autorităţei simţite de la egal la egal, dar modificată de la individ la individ.

Intâile realităţi ale pubertăţei, expansiunea afectivă, internă sau externă, şi puternica pornire sexuală, trebuiesc privite împreună căci totdeauna intervenţia educatorului se face prin stabilirea unei legături între acestea două. Când puberul este lipsit de supraveghere educativă şi trăieşte într'un mediu social stricat, sau când prin natura lui are predispoziţii pentru o intensă viaţă sexuală, atunci întreaga energie afectivă se pune în serviciul pornirei sexuale ducând la desechilibru sufletesc şi la istovire organică. Rousseau, pentru prima dată, pune problema tipică a pubertăţei : sentimentele şi pornirea sexuală, problema pe care astăzi psihologia pubertăţei o soluţionează în direcţia întrevăzută de genialul autor a lui „Emile". Un aport considerabil, în această privinţă, îl aduce Freud [1]), întemeetorul psihanalizei, prin studierea stărilor de reful şi sublimare. Datele problemei sunt: selectarea şi potolirea exercitată în desvăluirea a-

1) Importanţa pedagogică a concepţiei lui Freud este pe larg arătată de către pedagogul român Gh. Antonescu, în special în studiul: „Metodele de cercetare în ştiinţa educaţiei", apărut în „Revista generală a învăţământului". Aprilie 1930.

fectivității și înăbușirea pentru câți-va ani, a pornirei sexuale fără consecințe desagreabile pentru organism. Educatorul nu trebuie să piardă în vedere acest adevăr: *odată cu apariția pubertății pornirea sexuală este puternică dar organul genital nu-i ajuns încă la starea de funcționare normală.* Deci se impune de la sine ca educația să desvolte în puber puterea de reful a pornirei sexuale și, tot odată, să canalizeze energia acesteia în alte direcții. Munca intelectuală cu sentimentul adevărului sentimentul estetic, sentimentul moral, sporturile, aplicațiile practice, jocurile, ne oferă largi posibilități de sublimare a energiei pornirei sexuale refulate. Numai că nu trebue neglijată constatarea: capacitatea de muncă psiho-fizică la puber este scăzută. Reful ul pornirilor sexuale se realizează cu atât mai ușor cu cât educația a căutat din capul locului, să desvolte în copil inhibiția față de pofte și capricii nepermise. Acest reful trebuie susținut, desvoltat și supraveghiat până la trei ani dela încetarea pubertății, dată de la care tinerii se poate spune că intră în deplină maturitate a vieții sexuale, inzestrați, însă cu putere de abținere și autocenzură.

Puberii se deosebesc profund de prepuberi și postpuberi dar mai ales de cei dintâiu. Dat fiind deci că puberilor trebuie să se aplice un regim special, deaceia este absolut necesară, în școală, separarea puberilor de nepuberi. S'a văzut că alta este disciplina potrivită puberilor după cum și mentalitatea lor este schimbată. Mentalitatea puberilor nu mai este dominată de concret ci de abstract; caută sprijin și explicare prin idei generale. Pornirea intelectuală a raționalizărei apare intens la puberi; ea este însă în funcție de persoana proprie. Puberul, în valoarea gândirei lui începe a face o chestie de demnitate personală.

In frământarea crizei pubertății se încheagă caracterul, care însă se va fixa în epoca postpubertății. La sfârșitul pubertății se poate vedea cât a rămas în individ din temperamentul cu care s'a născut și în ce măsură s'a resimțit acțiunea modificatoare a educației. In timpul pubertății, educația are marea sarcină de a înrădăcina deprinderile bune știindu-se că acuma este cu putință ultima sforțare care mai poate avea vre-o influență asupra caracterului. La sfârșitul pubertății se poate spune că educația își încheie bolta edificiului ei rămânând ca timpul până la maturitate să fie rezervat adaosurilor de exterior iar nu de structură. Intr'adevăr, la sfârșitul pubertății apar preocupări perzistente în legătură cu viitoarea carieră; aptitudinile încep să-și afirme cu putere drepturile lor în această privință; apare aptitudinea pentru munca științifică sau pentru aplicațiuni practice; apare vocația. La sfârșitul celor doi ani ai pubertății apare cerința alegerii unui drum în viață, năzuința conformărei

cu anumite valori din viaţa societăţii. In vederea acestor manifestări, la sfârşitul pubertăţei, educaţia are obligaţia ca în tot timpul acesteia să apropie pe puber de toate valorile societăţii în care trăeşte, pregătind astfel terenul pentru o justă alegere a căiei ce va fi urmată în viaţă. Această operă de apropiere a puberului de valorile conducătoare ale societăţei, trebuie să se facă în cadrul general al valorii morale pregătindu-se astfel terenul pentru viitoarea personalitate morală.

Pubertatea este ultima desvăluire a ceiace a mai rămas nedesvăluit în adâncul individului, este ultimul act al marelui proces de actualizare a tot ceiace a adus potenţial individul venind pe lume. Odată cu sfârşitul pubertăţei se poate spune că individul este gata; nu mai desvăluie nimic şi nici nu se mai mărgineşte la simpla absorbţiune a aceia ce vine din afară prin educaţie sau influenţă întâmplătoare. Individul, fără a înceta absorbţiunea se *închide* [1], devine o unitate de sine stătătoare, absoarbe aceiace se potriveşte cu această unitate şi o întăreşte. Educaţia îşi va fi făcut datoria faţă de pubertate atunci când, în timpul acesteia, absorbţiunea va fi fost hrănită cu cele mai potrivite valori ale sociétăţei în cadrul valorei morale, aşa fel, încât odată *cu închiderea* individualităţii la sfârşitul pubertăţei, să se contureze precis viitoarea personalitate morală.

Dr. M. Rădulescu

---

1) Expresia lui Hugo Gaudig; „Die Schule im Dienste der werdenden Personlichkeit Leipzig. Cuprinsul cărţei şi concepţia lui Gaudig in general, sunt redate cu o deosebită claritate de către Mihai Uţă" Revista generală a învăţământului" Bucureşti, Februarie 1928.

Programul şcolar în lumina cercetărilor psihologice

Astăzi poate mai mult decât oricând o mulţime de alte nevoi îngreuiază efortul pe care-l face elevul. Programele foarte încărcate din cauza progresului ştiinţific, iar pe de altă parte greutatea vieţii actuale prin care trecem, cu lipsurile ei nesfârşite în ceeace priveşte chiar strictul necesar de hrană, îmbrăcăminte, etc., fac ca elevul să sufere, să-i lipsească mijloacele necesare efortului pe care e obligat să-l facă pentru a merge mai departe, pentru a trece o clasă şi a se îndrepta către idealul pe care majoritatea nu-l poate niciodată atinge, greutăţile vieţii survenind din ce în ce mai mari.

Dacă acestea sunt lipsurile timpurilor actuale, dacă acestea sunt împrejurările fatale peste care cu foarte mare greutate va trebui să trecem, datoria noastră este ca să venim în ajutorul elevilor cu tot ceeace ne stă nouă în putinţă în calitate de conducători ai lor, pentru ca să dăm naţiunei şi societăţii, oameni întregi, sobri şi sănătoşi din toate punctele de vedere. Numai atunci generaţiile viitoare ne vor binecuvânta pentrucă străduinţele ce am depus, nu au fost zadarnice.

Dar cu ce putem veni în ajutorul elevilor pentru ca, în căpătarea cunoştinţelor cerute de şcoală eforturile lor să fie uşurate, fără ca fiinţa lor psiho-fizică să nu fie turburată? Desigur că, aci stă tot nodul vital al chestiunii, aci stă interesul ce trebue să-l poarte educatorul, aci e contribuţia pe care e dator să o aducă el în serviciul şcoalei şi în special al şcolarilor săi. Incepând cu organele de conducere şi până la ultimul educator, fiecăruia îi incumbă sarcina ca în sfera lui de acţiune, să uşureze

munca elevilor săi şi anume prin programe raţionale, prin orarul zilnic, săptămânal şi anual şi prin metoda ce-l va ajuta pe educator ca totdeauna să culeagă mulţumirile conştiinţei, că a pus o piatră de marmoră la temelia unei generaţii.

Revistele franceze s'au ocupat mult cu această chestiune a surmenajului şcolar. Ministerul instrucţiunii a instituit în această privinţă, în cursul anului 1932, o comisiune de anchetă, pe care chiar a prezidat-o. Cu această ocaziune un elev din cl. a IV-a, a adresat Comisiunii o scrisoare, al cărui conţinut este redat într'un articol din „L'oeuvre". El cuprinde următoarele:

„N'am decât 20 de ore de clasă săptămânal, la care se mai adaugă $2^1/_2$ ore pentru lucru, 2 pentru desemn, 2 pentru gimnastică, 3 pentru catehism, 1 pentru cor şi mai am şi una oră pentru vioară, ceeace fac nu 20 ci $31^1/_2$ ore pe săptămână. Ni se cere pentru acasă cel puţin 16 ore pentru pregătirea lecţiilor şi dacă ar fi numai 32 ore de clasă, fac 48 ore pe săptămână, sau 8 ore de carte pe zi.

„După Dr. Claparède, tata îmi cere să dorm cel puţin 11 ore şi să am $2^1/_2$ ore recreaţie. Deci $8+13^1/_2$ fac $21^1/_2$ ore din 24.

„Pentru toaleta mea de dimineaţă am nevoe adeseori de o oră. Pentru cele trei prânzuri, de cel puţin câte $^1/_2$ oră, afară de timpul de dus şi întors dela şcoală; iată cele 24 ore ale zilei.

„Dar mama în toate zilele mă trimite să fac târgueli la care adesea se mai adaugă şi târguelile mele şcolare, ceeace fac încă 2 ore. Deci ziua ar trebui să aibă 26 ore.

„Mai punând la socoteală că sunt un elev mijlociu, cum de altfel sunt aproape toţi din clasa mea—aşa ni se spune — în loc de 16 ore am nevoe de 25 până la 30 de ore pentru pregătirea lecţiilor şi astfel ziua ar trebui să fie de 28 până la 29 ore. Deci sunt un copil care trebue să aibă ore de recreaţie şi toate orele de somn.

„Sunt un nenorocit.

„Domnule Preşedinte al Comisiunii, am toată încrederea în Dv. mai ales că noaptea trecută, am visat că îmi promiteaţi că ocupaţiunile mele zilnice, să nu treacă peste 24 de ore.

„Mă vedeam în al noulea cer, între îngeri".

Poate că multora dintre noi—la prima vedere—ni s'ar părea că e imposibilă o asemenea anomalie, că nu se poate ca educatorul să nu ţie seamă de nevoile fiziologice ale copilului dân-

du-i-se timpul necesar pentru recreaţie, pentru desvoltarea lui psiho-fizică, pentru odihna lui corporală.

Cu toate acestea, dacă am răsfoi numai o parte din manualele de acum 25—30 ani şi le-am compara cu cele de acum, ne-am putea uşor convinge că în majoritatea cazurilor, aceste manuale s'au dublat ca conţinut, adăugându-se noui capitole privitor la ultimele descoperiri ale ştiinţei, fără să se reducă din materialul învechit, care constitue pentru elev un balast greu de purtat.

Iată de ce să dăm toată atenţia acestei chestiuni, acestei scrisori, pornite dintr'un suflet curat ce-şi caută salvarea propriei lui vieţi în cei mai mari, în educatorii lui, care trebue să-i dea ascultare.

Aceeaşi chestiune se pune şi la noi, unde trebue neapărat să păstrăm vigurozitatea oţelită a neamului să păstrăm sănătatea lui deplină, pentru a putea perpetua în viitor speţa umană, cu aceeaşi vigoare fizică, cu aceeaşi capacitate intelectuală şi impuls moral ca şi în trecut.

In organizarea învăţământului nostru secundar, în anii de după răsboiu, s'au făcut o serie de greşeli, dintre care se pot rezuma:

1. S'a ţinut seama de nouile condiţii de viaţă şi deci de noul mediu creat de răsboiu, fără să se ţie seama de organismul viu chemat să asimileze toate aceste transformări, toate aceste cerinţe ale vieţii, fără să se ţie seama de copil cu întreaga lui structură psiho-fizică.

2. S'au încărcat programele analitice cu un balast suplimentar, fără ca în aceeaşi măsură chestiunile ce au căzut pe planul al doilea sau al treilea, să fie reduse sau suprimate.

3. S'a ţinut seama de nevoia de viaţă cât mai plăcută a educatorilor, călcându-se în picioare cele mai elementare principii de organizare şcolară.

4. Ceeace este şi mai trist este faptul că după atâţia ani de experienţă nu s'a realizat dezideratul absolut necesar şi infailibil. ca elevii aceleiaşi clase să fie dintre cei ce au aceeaşi structură psiho-fizică pe cât posibil, sau într'un cuvânt, cu aceeaşi putere de muncă. Organizarea incomplectă a învăţământului nostru secundar, având o singură clasă; intervenţionismul care face ca elevii cu puteri deosebite să facă parte din aceeaşi

clasă, având la bază fie indulgenţa unora dintre profesori, fie colegi de clasă care să-i ajute, formează — după mine — vârful piramidei calvarurilor ce trebue să le îndure elevul.

Şcoala noastră are prin excelenţă un *caracter informativ*, cu tendinţa numai asupra instrucţiunii, având la bază o îngrămădire de cunoştinţe ce este imposibil să fie asimilate, dând naştere unei nevroze şcolare ce merge accentuându-se către finele anului şcolar şi din an în an către ultimele clase ale liceului. Şcoala noastră are defectul că neglijează aproape cu desăvârşire *educaţiunea* tineretului, educaţiune ce stă la baza omului-cetăţean şi după care se caracterizează cu drept cuvânt o naţiune civilizată, o naţiune înaintată în cultură.

Din acest punct de vedere, am mândria să afirm în mod categoric că liceele noastre militare stau mai bine decât liceele civile. Aici putem spune că atât instrucţiunea cât şi educaţiunea stau pe acelaşi plan; una completează pe alta şi nu înţelegem ca viitorul conducător de oaste, să nu fie cult, precum nu înţelegem ca el să nu fie pătruns de spiritul celor mai frumoase virtuţi, ca: cinste, adevăr, dreptate, curajul răspunderii şi într'un cuvânt, de tot ceeace formează omul de caracter.

„Diferenţa între educaţia nouă şi cea veche — zice Dl. profesor V. Ghidionescu [1]) e că punctul de plecare pentru tot ce cuprinde organizarea şcoalei, program, metodă, orar, etc... să pornească de la copil în afară, iar cum nu era în educaţia veche; învăţământul să fie adaptat formelor şi gradelor de inteligenţă ale copiilor la diferite vârste, conform cu rezultatele cercetării psihologiei copiilor; lupta contra materialismului didactic, care impune şi apreciază cuantumuri neasimilate de cunoştinţe — şi mai departe — uniformismul în materie de educaţie de stat şi lipsa de educaţie şi iniţiativă lăsată factorilor educaţiei publice şi particulare, împiedică progresele sistemului nostru de educaţie".

Dacă analizăm puţin cele câteva cuvinte ale ilustrului profesor citat, vom vedea cât de mari greşeli se fac din punct de vedere al organizării şcolare. Copilul şi iar copilul strigă toţi pedagogii moderni, să fie baza preocupărilor noastre; el nu tre-

1) Conferinţa despre „*Educaţia nouă*" ţinută la Fundaţia Carol din Bucureşti, la 15 Februarie 1931.

bue neglijat, nici în metodă şi nici în facerea orarelor. El trebue să stea la baza tuturor preocupărilor noastre didactice. El e raza de lumină către care trebue să tindă toate eforturile educatorului.

Mijloacele cu care acţionăm pentru educarea lui, trebue să fie adecuate la întreaga lui structură psiho-fizică şi nicidecum luate uniform, pentru toţi de odată.

Nu am cuvinte să accentuez cât mai mult asupra importanţei punctului de plecare în educaţie, care este cunoaşterea copilului cu toate calităţile şi defectele lui.

La aceeaşi concluzie ajunge şi comitetul desemnat de administraţia comunală a oraşului Liége (Belgia) pentru îmbunătăţirea învăţământului în anul 1932. Plecând dela principiul esenţial al pedagogiei moderne ca „întâiu să se cunoască copilul şi pe urmă să se potrivească învăţământul şi educaţia, după firea fiecăruia" s'a ajuns la concluzia că: „Piatra unghiulară a oricărei reforme şcolare, este cunoaşterea aprofundată a copilului".

Maior V. M. Şerbănescu

Note şi comentarii

Edmond Goblot

De curând a murit Edmond Goblot. A făcut parte din seria marilor profesori de filosofie pe care i-a avut Franţa. Poate fi aşezat alături de Victor Brochard, Emile Boutroux, Léon Brunschvicg, etc..; de pe urma sa rămâne o operă însemnată, nu prin numărul cărţilor ci prin ideile originale ce conţine. Prin spirit şi prin concepţie, Edmond Goblot se înglobează curentului raţionalist, a acelui raţionalism autentic francez, care purcede dela Descartes şi Aug. Comte. Lui Goblot îi plăcea să-l numească *raţionalism radical*.

Goblot s'a născut la 13 Noembrie 1858 în orăşelul Mamers din departamentul Sarthe. Studiile secundare le-a isprăvit la Angers şi în 1879 a intrat la Şcoala Normală Superioară. De pe atunci Şcoala Normală căpătase o mare autoritate; pe băncile ei se formaseră multe spirite de elită, filosofia număra câţiva normalişti de seamă, Jules Lachelier, Emile Boutroux, Victor Brochard, etc.. In 1879 au intrat aci patru din cei ce aveau să ilustreze filosofia franceză, Emile Durkheim, Pierre Janet, Gaston Milhaud, şi Edmond Goblot; cu un an înaintea lor intrase Henri Bergson şi Jean Jaurés. Aproape toţi oamenii iluştri ai Franţei, care s'au afirmat în ultima jumătate de veac, au trecut prin Şcoala Normală.

După studii strălucite, Goblot şi-a trecut agregaţia şi a devenit profesor de filosofie, întâi la liceul din Valenciennes, apoi la cel din Pau şi în sfârşit la cel din Angers. Se pare că pasiunea lui pentru ştiinţă era mai mare decât cea pentru filosofie, căci în 1894 s'a apucat să studieze medicina. A stăruit patru ani în acest studiu, dar a trebuit să-l părăsească din cauza dificultăţilor materiale ce întâmpina. Cunoştinţele de medicină sunt larg folosite în teza sa de doctorat *Essai sur la classification des sciences*, pe care a susţinut-o la Paris în 1898. Il pasiona şi

filosofia muzicii. O problemă de filosofia muzicii a format obiectul tezei secundare, anume. *De muzicae apud veteres cum philosophia conjunctione.* In Franța un doctorat deschide porțile universității. In 1900, Goblot a fost numit profesor de filosofie la Universitatea din Caen, iar după cinci ani a luat succesiunea lui A. Hannequin la catedra de Istoria filosofiei și a științelor dela universitatea din Lyon. A păstrat această catedră până în 1928, când a ieșit la pensie.

Mi s'a întâmplat să fiu ultimul său elev. Spre sfârșitul anului 1928, după ce își încheiase activitatea de profesor și își aranja ieșirea la pensie, a venit la Strasbourg și a prezidat comisia în fața căreia mi-am susținut tezele de doctorat.

Il cunoscusem cu aproape trei ani în urmă. Firește îi cunoșteam de mult *Tratatul de logică*, pe care de altfel îl cunosc mai toți studenții în filosofie din universitățile noastre. Cercetările mele pentru doctorat, care purtau asupra filosofiei lui Aug. Comte și a mișcării pozitiviste, m'au condus la alte cărți însemnate ale lui Goblot. Drumul pe care îl urmam se încrucișa de mai multe ori cu cel urmat de el în teza de doctorat și în cartea de mai târziu : *Le système des sciences*. La începutul anului 1926 Goblot, care se întorcea de la Bruxelles unde făcuse o serie de lecții, s'a oprit la Strasbourg și a făcut o conferință studenților în filosofie cu titlul *Qu'est ce que le réel*. A discutat problema realității în spiritul strict al pozitivismului și s'a oprit la concluzia că realul e o construcție rațională, pe care mintea noastră o elaborează dincolo de datele sensibile. In cercetările mele mă apropiasem de același adevăr. Simțiam acum că mă găsesc pe drumul cel bun. După conferință m'am apropiat de dânsul și i-am solicitat câteva lămuriri suplimentare. M'a amânat pentru a doua zi. Cele câteva lămuriri pe care mi le-a dat a doua zi s'au transformat într'o discuție de aproape două ore. In cursul acesteia s'a și hotărât trecerea mea la universitatea din Lyon.

Am frecventat cursurile lui Goblot timp de un an. Nu era un orator. Oratoria reclamă prestanță dominatoare, gest larg și măsurat, voce viguroasă și caldă, cuvânt poetic și lapidar. Poate că unele din însușiri nu-i lipseau. Vorba lui era limpede și cadențată, adeseori devenea caldă și presărată cu o poezie discretă, cât putea să permită o exprimare aproape perfect științifică. Dar era continuu preocupat să armonizeze vorba cu înfățișarea sa. Căci era mic, aproape ghemuit, vădit adus de spate, cu o umflătură deasupra ochiului stâng. Corpul îți lasă o imagine ciudată, din pricina membrelor care se articulau rău. Işi expunea ideile și discută probleme grave cu familiaritatea cu care cineva vorbește despre cele mai banale lucruri. Cred că

își dădea seama că numai o familiaritate caldă reușea să îndulcească asprimea înfățișării fizice. Deseori după curs îl însoțeam spre casă, pe un drum ce dura aproape două ore, căci locuia la marginea Lyonului și mergea și cu oarecare dificultate. Odată am parcurs distanța mai încet ca de obicei. Ne opream la fiecare răscruce și dânsul îmi povestea cum un cunoscut al său, care era orb, ajunsese la o așa de mare îndemânare și cunoștință tactilă a configurației străzilor, că străbătea neînsoțit acest drum odată pe zi. Eu aduceam mereu discuția în jurul cercetărilor mele și mă trudeam să obțin lămuriri și confirmări fără ca dânsul să-și dea seama.

O întâmplare mi-a dat prilejul să-l cunosc ca om. Mă aflam la Strasbourg și eram în preajma susținerii doctoratului. Goblot își încheiase cariera de profesor și se mutase aci la o fiică a sa, care era profesoară la un liceu. Dânsul scrisese o prefață pentru teza mea principală și acum tocmai se tipărea. Intr'o zi i-am dus corecturile la prefață. Le-a luat și mi-a spus că mi le va trimete. Am insistat să-mi îngădue să revin peste câteva ore să le iau, dar a refuzat. M'am resemnat.

In după masa aceleiași zile s'a pornit o ploaie torențială care a durat mai multe ore. Eu stam la fereastră și priveam cum ploua și cum pietonii se strecurau grăbiți pe sub cele două șiruri de castani care împrejmuiau strada. Sub privirea ferestrii mele se afla o stație de tramvai. Cei ce coborau în plină ploaie ofereau un spectacol amuzant, își deschideau dezorientați umbrele, își strângeau hainele și își ridicau gulerile,sau se repezeau sub castanii ocrotitori. La un moment dat, într'un grup care coboară și se refugiază sub castani, recunosc pe Edmond Goblot. M'a trecut un fior. S'a oprit la adăpostul arborelui. Am început să caut rostul acestui lucru și m'am oprit la presupunerea că are vre-o vizită de făcut prin apropriere. Când l-am văzut că traversează strada și se îndreaptă spre intrarea casei unde locuiam, mi s'a oprit răsuflarea și am rămas pironit în așteptarea unui eveniment copleșitor. Au trecut secunde, au trecut și minute, în toată clădirea liniștea a rămas netulburată. Când mi-am revenit și mi-am aruncat ochii pe fereastră, dânsul stătea sub același castan și privea cum plouă. Până când s'a urcat în tramvai, l-am privit cu admirația pe care ți-o inspiră o faptă ce iese din comun. Am coborât și în cutia de scrisori am găsit corecturile.

Și Goblot a făcut numai un gest pe care îl fac obișnuit profesorii francezi, dar pe mine, cu mentalitatea unei țări quasi-orientale, m'a impresionat adânc. Am simțit și eu că într'o civilizație superioară, diferența de grad și de vârstă nu înseamnă și o diferență între oameni. Nu cred că și-a dat seama, căc

era pentru dânsul un lucru firesc. dar în acea clipă a făcut în faţa mea cea mai bună lecţie, aceia pe care n'o voi uita niciodată.

Edmond Goblot a scris puţin, câteva cărţi şi câteva articole. N'a avut ambiţia să făurească un sistem impozant de gândire, ci numai a adâncit probleme restrânse, imprimându-le o puternică originalitate. In această privinţă se aseamănă cu Jules Lachelier. Găsim la el spiritul de suficienţă al savantului francez, care scrie numai atunci când are în adevăr ceva de spus. Goblot era conştient de acest caracter al culturii franceze. Odată vorbeam despre producţia enormă de cărţi în Germania. Recunoştea şi dânsul că, din punctul de vedere al cantităţii, cartea germană e în adevăr copleşitoare. Admira cu deosebire calitatea savanţilor germani de a se supune unei discipline, de a se adapta reciproc, spre a concepe şi executa în colaborare cărţi masive. Era convins că Franţa va putea să reziste concurenţei germane numai cu o producţie de calitate. „Nous les français, a spus dânsul, nous nous rattrapons avec des petits livres intelligents". Cu această frază a caracterizat propriile sale scrieri.

In afară de tezele de doctorat, între care cea priocipală are o valoare deosebită, opera se mai compune din: *Vocabulaire philosophique* (1901), *Traité de logique* (1918), *Le système des sciences* (1922), *La barrière et le niveau, étude sociologique sur la bourgeoisie française moderne* (1925), *Logique des jugements de valeur* (1927). In periodicile *Revue de métaphysique et de morale* şi *Revue philosophique* a publicat un număr însemnat de articole, dintre care o bună parte au intrat în cărţile publicate,

Menţionăm numai pe cele rămase în reviste. Cele mai multe tratează chestii de psihologie; astfel au apărut în *Revue philosophique*: *Le souvenir des rêves* (1896). *Le souvenir du rêve* (1897), *Sur le souvenir du rêve* (1897), *La vision droite* (1897), *La théorie physiologique de l'association* (1898), *L'aphasie de Broca* (1908); paralel au apărut câteva articole de metafizică şi de logică: *Fonction et finalité* (1899), *Finalité en biologie* (1903-1904), *Einstein et la métaphysique* (1922), etc...

Printre filosofii francezi contemporani, Edmond Goblot e poate cel mai hotărât adversar al metafizicii. Şi-a exprimat convingerea în fraza; „en dehors de la science, il n'y a plus que l'ignorance".

Cunoştinţele, atâtea câte sunt şi în starea în care se află, formează un singur corp, *ştiinţa umană*. Spiritul le prelucrează, le simplifică, le adaptează unele la altele, le sistematizează şi din ele scoate ştiinta. Unele din ele au fost prelucrate de gândire la maximum, altele numai în parte şi altele aşteaptă să fie prelucrate de acum înainte; din această pricină noi vedem deosebiri între cunoştinţe şi credem că există ştiinţe care se deo-

sebesc prin natura lor. O asemenea iluzie îşi face mintea noastră când crede într'o cunoştinţă metafizică, care ar fi total diferită de cea ştiinţifică. Nu există problemă care să fie metafizică, care să depăşească puterea ştiinţii. „Les problèmes métaphysiques eux-mêmes, spune Goblot, qui, posés en termes métaphysiques, n'ont pas de sens et sont des *pseudo-problèmes*, correspondent à des problèmes très réels qui, posés en termes intelligibles, appartiennent à quelque science positive, psychologie, logique ou autre». Nu înseamnă că toate cunoştinţelele se contopesc într'o ştiinţă unică, din contră, se formează ştiinţe separate şi ireductibile.

Aug. Comte a deschis această cale dar s'a oprit la jumătatea ei. El atribue filosofiei rolul de a coordona ştiinţele, de a le contopi într'o singură concepţie. Goblot combate această idee. Cunoştiinţele, spune el, se coordonează spontan, atunci când sunt îndeajuns de pregătite, nu aşteaptă o nouă şi separată intervenţie a spiritului. Căci simplificarea, adaptarea reciprocă şi sistematizarea cunoştinţelor, nu sunt operaţii care vin din afară ci operaţii care pornesc din interiorul ştiinţii şi se revarsă spre periferie. Care e atunci soarta filosofiei ? Nu există o *filosofie* ci numai *ştiinţe filosofice*, ca : psihologia, sociologia, logica, estetica, morala, istoria, etc... care năzuesc să atingă odată claritatea şi rigurozitatea ştiinţilor recunoscute ca pozitive.

Din concepţia lui Goblot se degajă două idei principale. Prima consită în a susţine că toate cunoştiinţele au aceiaşi natură, că între cele care compun matematica şi cele care compun psihologia sau sociologia, nu e o deosebire de esenţă ci numai de grad. Toate ştiinţele sunt angajate pe drumul spre pozivitate, unele au ajuns ţinta, altele mai au încă nevoie de mari sforţări. In ştiinţele experimentale asistăm la o continuă transpunere a cunoştiinţelor in termeni matematici. A doua idee consistă în a susţine că spiritul uman, pentru descoperirea şi intemeerea adevărului, foloseşte aceiaşi metodă. La baza logicii lui Goblot se află convingerea că deducţia şi inducţia sunt căi pe care spiritul le urmează cu egală uşurinţă şi cu egal folos, în matematici ca şi în psihologie, în sociologie, în morală, etc... Ca urmare, a propus detronarea silogismului din locul de frunte pe care îl ocupa odinioară în demonstraţia matematică. Aici avea un înaintaş în Henri Poincaré. Dar, pe când Poincaré susţine că în matematici, recunoscute ca ştiinţe eminamente deductive, se foloseşte câte odată şi inducţia, Goblot îndrăzneşte să afirme că inducţia e procedeul obişnuit al gândirii matematice. Inducţia e mersul normal al gândirii, se foloseşte pretutindeni, în măruntele socoteli zilnice ca şi în complicatele operaţii ma-

tematice. Ori unde există progres în gândire, există şi inducţie, căci „raisonner, c'est construire".

De aici rezultă şi orientarea idealistă a concepţiei lui Goblot, După el, spiritul făureşte cunoştinţa. Ştiinţa nu oglindeşte o lume care ar exista aidoma, nu e formată din legile lucrurilor ci din legile spiritului. Raţiunea nu descopere ci creează cunoştinţele. „Le raisonnement, spune dânsul păşind ferm pe terenul idialist, est une manifestation de la spontanéité de l'esprit". In sufletul nostru se strecoară nedumerirea privitoare la certitudinea cunoştinţii, deoarece simţim că gândirea noastră se toarnă în cadre neschimbătoare. Spiritul, spune Goblot, postulează o serie de principii, care îi servesc ca puncte de reper, şi cu ajutorul lor produce şi organizează ştiinţa. Aceste principii nu sunt unice, alături de ele există altele tot aşa de adevărate; le-am adoptat pe acestea pentru că sunt mai „comode". Astfel, idealismul lui Goblot nu porneşte şi nici nu sfârşeşte într'o metafizică, el decurge din ştiinţă şi respiră esenţa ei.

Mihai Uţă

*
* *

Insemnări privitoare la surmenajul elevilor.

Noţiunea de surmenaj aparţine langajului veterinar.

„Surmener—dit Littré—c'est exciter une bête de somme ou autre, en la faisant aller trop vite ou trop longtemps" [1]).

Termenul de surmenaj a fost acceptat fie pentru a desemna o stare a individului surmenat de un lucru intelectual excesiv sau rău dirijat, fie pentru a reprezenta cauza sau ansamblul de cauze, cărora se atribue această stare.

In legătură cu noţiunea de surmenaj, avem şi noţiunea de „malmenage", care înseamnă reaua orientare dată înclinărilor şi faptelor copiilor şi consecinţele igienice şi patologice la care duce această orientare.

Organismul nostru fiind supus la diferite eforturi, prin munca pe care o facem zilnic, simte la un moment dat nevoia de a fi refăcut. Dacă nu procedăm imediat la această refacere, el se ruinează şi merge spre distrugere. De aceea „oboseala nu e un cusur al structurii noastre psiho-fizice, ci o armă de apărare şi de păstrare" [2]). In timpul muncii, prin consumaţia oxigenului, se produc în creer substanţe toxice, dintre care cele mai impor-

---

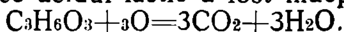
1) Dr. A. Riant, *Le surmenage intellectuel et les exercices physiques*, pag. 2 (Paris 1899).

2) Ebbinghaus, „*Psihologie*" pag. 87-88.

tante sunt: acidul carbonic şi acidul lactic. Aceste toxine se localizează—în cazul muncii intelectuale—pe substanţa nervoasă, iar la munca fizică, circulă în sânge şi se depun pe diferite organe, îmbolnăvind organismul.

Oboseala ignorată duce la surmenaj sau—cum o caracterizează Binet—: „oboseala în care organismul nu se mai repară dela sine, ci prin precauţiuni deosebite, se numeşte surmenaj".

In această privinţă domnul D. Călugăreanu, într'un articol intitulat: „Criza în fiziologie" [1]) ne dă detalii ştiinţifice cu privire la „Criza originei energiei mecanice a muşchilor", din care extragem următoarele: a) Oxigenul intervine în chimismul muşchiului activ, dar numai după ce s'a format acidul lactic. b) Intervenţia oxigenului are ca rezultat oxidarea acidului lactic şi transformarea lui în: CO_2 şi H_2O. c) Oboseala muşchiului se datoreşte acumulării acidului lactic în substanţa sa, de vreme ce ea se risipeşte după ce acidul lactic a fost îndepărtat:

$$C_3H_6O_3+3O=3CO_2+3H_2O.$$

Ultimele experienţe ale fiziologiştilor Meyerhoff (Berlin 1935) şi Lundsgard (Copenhaga 1930), au ajuns la următoarea concluzie: Acidul lactic deşi ia parte însemnată în chimismul muşchilor, totuşi nu este el originea energiei mecanice, ci aşa numitul fosfagen, o combinaţie a creatinei cu acidul fosforic, un acid creatin-fosforic, descoperit în muşchi în 1926 de către Eggleton.

După cum se vede fiziologiştii nu şi-au spus ultimul cuvânt în această privinţă. Viitorul ne rezervă încă multe surprize.

O deosebită importanţă, din punct de vedere pedagogic, o au elementele după care putem cunoaşte pe un elev surmenat. Intr'adevăr educatorul trebue, în orice moment, dintr'o singură privire să cunoască starea elevului, pentru ca să poată lua la timp măsuri de îndreptare.

In această privinţă, ne stau la îndemână următoarele trei simptome după care determinăm o persoană surmenată:

1. Cefalalgia.
2. Insomnia.
3. Turburările gastro-intestinale.

Acestea se manifestă fie izolat, fie în parte, fie toate de odată.

1. Cefalalgia este durerea ce se produce la frunte, tâmple sau ceafă. Capul atârnă greu şi pare că nu se poate reţine nimic din cele citite sau auzite.

2. Insomnia poate fi totală sau parţială. Bolnavul nu poate adormi repede, se svârcoleşte fără să ştie dece, iar după ce adoarme cu atâta greutate, se trezeşte pe la ora 2—3 noaptea.

---

1) *Revista Ştiinţifică „V. Adamachc"*, vol. XVIII, No. 4, pag. 141.

3. Turburările gastro-intestinale sunt caracterizate prin lipsa poftei de mâncare şi în special prin desgustul pentru grăsimi.

Iată şi fiziologia surmenajului după Claparède: „Elevul dă semne de moţăială, nu-i atent, face greşeli boacăne, uită cu uşurinţă, are tulburări în vorbire, gângăveşte, îşi schimbă culoarea normală a pielei şi i se alterează privirea".

Acesta este, în câteva cuvinte, modul cum ia naştere surmenajul şi cum se manifestă la indivizii surmenaţi.

De aci tragem următoarea concluzie: Datoria unui pedagog este mai întâiu de a putea defini şi măsura capacitatea intelectuală şi fizică a elevului şi apoi de a stabili cadrul desvoltării ei, prin natura programului, numărul de studii necesare, numărul orelor de curs, etc. Aceasta e ordinea raţională şi nu alta.

Un început bun în această privinţă este punerea în aplicare a *fişei pedagogice* pentru observarea individualităţii elevilor, fişe preconizate şi de art. 295, al. f. din Regulamentul de funcţionare a şcolilor secundare din 1929. Şcoala, prin organele ei de conducere, e datoare să ia măsuri urgente pentru înlăturarea răului, făcându-se studii aprofundate în această privinţă şi dându-se imboldul necesar acestor studii, căci de ele depinde organizarea întregii game a învăţământului primar, secundar şi superior.

Maior V. M. Şerbănescu

*
* *

Despre criza Europei

Până la Marele Răsboi, problema decadenţei Occidentului nu s'a pus. Prosperitatea continuă, datorită progresului tehnic şi cuceririlor coloniale, făcea să se creadă într'o evoluţie lentă şi fericită a lumii, care trebuia să continue a se lăsa dirijată de Europa occidentală. Insă, curând după marea catastrofă, ale cărei consecinţe economice, sociale şi politice n'au fost prevăzute de cei cari au deslănţuit-o, s'au ivit prevestitorii decăderii Europei. In Anglia, J. M. Keynes scria răsunătoarea lucrare, tradusă şi în româneşte, *Urmările economice ale păcii*; în Germania, Oswald Spengler publica cunoscutul său pamflet istoric *Prăbuşirea Occidentului*. Dacă economistul englez vorbea pozitiv despre «svârcolirile înfricoşătoare ale unei civilizaţii care moare», şi urma că «Primejdia care ne ameninţă este, prin urmare, coborârea condiţiilor de viaţă ale popoarelor europene, până la o stare care, pentru unii, va fi adevărată foamete»..., — scriitorul german enunţa metafizic îmbătrânirea şi moartea Occidentului. Când, în 1929, criza economică mondială a isbucnit cu furie, pro-

blema decadenței Occidentului s'a pus și cu mai multă ascuțime, întrucât faptele economice și politice vizibile indică spărturi serioase în sistemul de supremație economică și politică a Europei occidentale asupra restului lumii. O mulțime de studii, de valoare și întindere deosebită, au apărut, tratând probleme din diferite puncte de vedere. Recent, sociologul și economistul André Siegfried, despre care am amintit în treacăt cu alt prilej, consacră chestiunei acesteia o carte intitulată: *La crise de l'Europe* și o publică în colecția pariziană *Questions d'actualité*. Vom examina și interpreta câteva din afirmațiile sale, care ni se par interesante de a fi privite sub alt aspect decât acela al autorului.

Din primele rânduri ale cărții amintite, André Siegfried recunoaște că hegemonia Occidentului este astăzi contestată. Insă, ceeace îl îngrijorează mai mult este faptul că, odată cu această contestație, se pune în joc însăși forma de civilizație occidentală, în a cărei superioritate crede. «Trecerea dela unealtă la mașină, care este nodul revoluției ce se petrece sub ochii noștri, deschide poate problema omenească cea mai tulburătoare care să se fi pus vreodată din timpurile neolitice, încă prezente de altfel în formele tradiționale ale societăților noastre cele mai vechi. Adaptarea respectivă a diverselor rase sau a diverselor continente la acest fapt nou, care este enorm, constitue criza fundamentală a epocii noastre și încercarea oricărei societăți: e cu putință ca repartiția geografică a hegemoniei în lume să ese cu totul transformată. Aici criza Europei se îmbracă într'un fel oarecare în criza, mai generală, a unei civilizații». Industrializarea raselor colorate și a continentelor, s'a făcut în mare parte pe timpul răsboiului și pentru a servi lui. Acesta, prin felul cu totul nou în care a fost purtat, a făcut să se creadă în posibilitatea unei producții infinite, ceeace autorul crede că a fost numai o iluzie. Cu alte cuvinte J. M. Keynes, în cartea amintită, spunea același lucru. «In vremea din urmă a răsboiului, toate guvernele beligerante au practicat, de nevoe sau din nepricepere, ceeace un bolșevist ar fi putut face în anumit scop». Nu insistăm asupra acestui punct, deși credem că André Siegfried privește lucrurile numai dintr'o lature, și anume din aceea a posibilităților restrânse de consum ale masselor populare de azi, lucru ce nu poate fi valabil pentru viitor. Ceeace vrem să discutăm în primul rând este explicația pe care el o dă genezei hegemoniei occidentale, explicație care ni se pare neîndreptățită și nesusținută. După ce constată că numai dela Renaștere «Europa s'a impus, într'un fel curând irezistibil, celorlalte continente», André Siegfried crede, întrebuințând expresia lui Barrès despre Napoleon și apoi expresia spiritului european dată de Paul Valéry, că avântul de cuceriri coloniale s'ar datora calităților spirituale ale rasei euro-

pene, capabilă de «o metodă în serviciul unei pasiuni». Occidentalii ar fi stăpâniţi «de o ambiţie deslănţuită, nepuncioasă de a concepe propria sa limitare şi aducând în serviciul acestei ambiţii un spirit critic stăpân pe sine, moştenit dela Greci: în aşa fel că după combinaţia invocată de Barrès, avea în acelaşi timp o metodă rece şi o pasiune arzătoare. Acest contact între nemişcarea societăţilor arhaice şi neliniştea europeană s'a arătat generatorul unei sguduiri nemăsurate: în urma unei rupturi de echilibru între continente, Europa s'a transformat, dintr'un tradiţional ţinut de invazie, într'un focar de expansiune care, timp de mai multe secole, mergea să se împrăştie şi să se răspândească în lume». In primul rând, reţinem din acest citat că Europa a fost în trecut «un tradiţional ţinut de invazie»; prin urmare, până în epoca Renaşterii, popoarele celorlalte continente erau şi ele stăpânite de patosul cuceririi, e drept, al unei cuceriri barbare.

«Ambiţia deslănţuită» a Occidentalilor nu poata fi explicată deci prin rasa europeană, căci aceiaşi Occidentali fuseseră mii de ani obiectul unei continue năvăliri, precum s'a afirmat. Ceeace a provocat deslănţuirea lor de ambiţii fără limită pentru cuceriri şi invenţii e un lucru pe care André Siegried nu-l explică serios. De unde s'a ivit această bruscă ambiţie de cuceriri, din ce cauză a luat naştere această «nelinişte europeană», generatoare de creaţii ştiinţifice şi tehnice, şi din ce pricină societăţile arhaice se imobilizează deodată în faţa furiei europene?

Grecii, creatorii acestui spirit critic stăpân pe sine însuşi, despre care s'a spus că l'au moştenit Occidentalii, au trăit în cetăţi organizate raţional, cu un ţel de viaţă pământesc. Ei s'au străduit să găsească un sistem de guvernare cât mai just şi mai firesc, pentru societăţile în care trăiau. N'au dat însă atenţia cuvenită mijloacelor de producţie economică, din cauză că munca manuală era lăsată în mare parte pe seama sclavilor. Munca manuală fiind dispreţuită, ca demnă de sclavi, aplicaţiunile tehnice, care au pus în mâinile occidentalilor acele forţe extraordinare cu ajutorul cărora ei au dominat lumea în ultimii patru secoli, erau neglijate şi dispreţuite. Grecii nu se credeau demni să facă ştiinţă aplicată. Ei iubeau numai ştiinţa teoretică. Dar, societatea greco-romană era foarte complexă, deosebindu-se prin aceasta de celelalte societăţi contimporane. Numărul imens de sclavi de care se foloseau anticii şi conştiinţa morală înaltă a unei bune părţi din societatea veche, conştiinţă morală existentă ca o urmare a vieţii democratice dusă de statele greco-romane, au împins la reacţiunea creştină. Creştinismul, doctrină morală născută din pătura inferioară a unui popor dispreţuit, a devenit repede instrumentul inconştient de eliberare al sclavilor şi al tuturor celor

umili. Rolul social și economic al revoluției creștine rezidă în desființarea, pentru comunitatea creștină, a sclaviei, a poligamiei și, cel puțin teoretic, a raporturilor de violență. Mâna de lucru a fost eliberată; monogamia, instituită cu strictețe. Energia creatoare din om a fost, prin aceste două măsuri, concentrată și dinamizată. In restul lumii, sclavia și poligamia au continuat să existe până în zilele noastre, menținând în «nemișcare» societățile pe care André Siegfried le numește arhaice, dar pe nedrept.

Ce a urmat după triumful creștinismului se știe. Economia antică, întemeiată pe existența sclaviei, s'a prăbușit. Imperiul roman s'a fărămițat și el ca o urmare a disoluției economiei antice, provocată de creștinism. Economia feudală, bazată pe servagiu, n'a putut fi decât o fază de tranziție între economia sclavagistă și cea capitalistă, fiindcă nu avea nimic stabil în sine; mâna de lucru era aproape liberă și se putea elibera deplin cu ușurință, cum s'a întâmplat în Occident, unde creștinismul s'a aplicat mai cu strictețe. Organizarea republicilor orășenești medievale, care se deosebeau de cele antice prin faptul că foloseau mâna de lucru liberă, a fost pivotul civilizației moderne. In ele munca folosea în primul rând celor ce o efectuau. De aici s'a născut tendința de a inventa unelte noi, care să ușureze și să perfecționeze producția. Constrângerile morale pe care le impunea creștinismul — monogamia, raporturi de frăție între creștini, raporturi de comerț și de muncă cinstite și omenești — au provocat acea concentrare dinamică de energii în spiritul Occidentalilor, care i-a împins necontenit la acțiuni cutezătoare de călătorii și cuceriri. de cercetări științifice și morale, pentru realizarea unei vieți mai perfecte. Nu e deci de mirare că marile invențiuni au precedat marile descoperiri geografice și acestea au fost concomitente cu renașterea culturii antice, care era reluată în ce era mai pozitiv, și cu Reforma religioasă, ce pretindea să reducă creștinismul la spiritul și organizarea lui primitivă. Sunt cunoscute susținerile lui Max Weber și ale lui Werner Sombart asupra rolului important pe care l-au avut puritianismul și iudaismul în desvoltarea capitalismului modern. Nu e deci o simplă întâmplare geografică nașterea capitalismului în Olanda și în Anglia, țări cari suferiseră reforma calvinistă. Dacă Spania n'ar fi degenerat într'un fanatism religios aproape musulman, probabil că ea ar fi jucat, în desvoltarea societății capitaliste, un rol cel puțin așa de important ca al Angliei.

Aceasta este genetica acelei «neliniști europene» creatoare de valori spirituale și materiale și a acelei «ambiții deslănțuită, neputincioasă de a concepe propria sa limită» pe care occidentalii le au și care au izbit așa de puternic spiritul orientalilor [1]).

1) Cfr. Rabindranath Tagore, Naționalismul.

Imobilitatea spiritui oriental nu trebue atribuit nici chiar climei. E deajuns să amintim că toate societăţile «imobile», pe care le-au invadat occidentalii, pentru a le domina şi exploata altfel decât dominau şi exploatau Turcii, de pildă, erau sclavagiste, poligame şi hrăpăreţe, pentru a explica marasmul în care trăiau. Când sub presiunea occidentalilor, popoarele colorate au renunţat la sclavie, au început să adopte monogamia şi corectitudinea în administraţie, ele au devenit foarte active din pasive cum fuseseră până cu puţin înainte.

Revenind asupra desvoltării uriaşe a tehnicei, suntem de părere că în loc să ne temem de consecinţele ei, scriind ca André Siegfried: «Ne dăm seama acum că e vorba de o aventură mare şi că, deslănţuind fără măsură forţele naturale, am putea mai curând să fi procedat în felul ucenicului vrăjitor», — ar trebui dimpotrivă să ne bucurăm de ea, fiindcă tehnica este un produs al minţii, pentru eliberarea omenirii de sub stăpânirea oarbă a naturii, în care vedem un suport, dar şi un duşman. Dacă «civilizaţia trebue să aibă ca ţintă să facă să scadă suma de suferinţă a societăţii omeneşti» [1]) tehnica, ale cărei efecte sperie pe atâţia azi, va avea un rol important în micşorarea acestei suferinţe. Incheem prin citarea frumoaselor cuvinte, pe care le traducem din romanul *Zauberberg* al lui Thomas Mann, asupra acestei idei. «Rasa omenească eşise din umbră, din frică şi din ură, dar pe o cale de lumină se îndrepta către o stare finală de simpatie, de claritate interioară, de bunătate şi de fericire, şi pe această cale, mecanica era vehiculul cel mai folositor».

Vasile Maciu

---

1) Spiru Haret, La mécanique social , p. 236.

Recenzii

Alexandru Philippide în evoluţia culturii romîneşti. *Discurs rostit la 28 Mai 1935 în şedinţa solemnă de* *Ioan Petrovici*, Bucureşti, 1935. (*Academia română. Discursuri de recepţie* **LXVI**). — Succesor la Academia romînă al învăţatului filolog dela Iaşi, d. Petrovici îşi propune, în discursul de recepţie, să situeze pe predecesorul său în evoluţia culturală a neamului romînesc. —Descendent dintr'o familie greacă cu tradiţii cărturăreşti, Philippide este un exemplu puternic de integrare în rosturile şi aspiraţiile neamului în mijlocul căruia se afla. Ca înfăţişare şi caracter, te făcea să te gîndeşti la vornicii şi spătarii lui Alexandru cel Bun; iar ca simţire romînească ni se pare caracteristic următoarea mărturisire: „o singură dată am fost la el acasă — după dorinţa lui exprimată—în dureroasa primăvară a anului 1918, când ţara noastră, trădată şi părăsită, încheia pace separată.—Mi-a deschis el singur uşa şi apoi a urmat în camera lui de lucru un lung conciliabul de şoapte, ca alături de odaia unui muribund. Mă întreba de condiţiile duşmanului, iar când i-am spus că—printre altele—Moldova pierde munţii, vorba sa atât de năvălitoare, n'a putut să articuleze, decât un Vai! adânc. La durerea românului umilit se adăuga aceea a Moldovei mutilate, căci fără nicio tendinţă separatistă, patria sa cea mică a avut în inima acestui om de ştiinţă pozitivă, un loc cu totul privilegiat".—Efuziunile sentimentale nu erau însă trăsătura caracterului lui Philippide. Claustrat în studiile sale de specialitate, el se condamnase în mod voluntar celei mai riguroase asceze ştiinţifice, din care avea să ia naştere, între altele, acea lucrare de monumentală erudiţie care este *Originea Romînilor.*

Două sînt trăsăturile fundamentale pe care oratorul le descifrează în activitatea de om de ştiinţă a lui Philippide: progresiva distanţare de tot ce însemnează preocupare estetică şi pozitivismul în cercetarea filologică. Izvorît din convingerea că poezia este un obstacol fatal în desfăşurarea ştiinţei şi suprapunîndu-se unui fond afectiv—în tinereţe tradusese pe Horaţiu—

divorţul acesta dintre ştiinţă şi poezie îmbracă la Philippide formele unui tragism ineluctabil. Fundamentul liric pe care un Hasdeu îşi construia teoriile sale ştinţifice trebuia să fie înlocuit cu piese de altă rezistenţă. Operaţia cerea sacrificii şi lui Philippide i-a revenit rolul acesta ingrat. El a făcut-o şi, spre a evita orice ispită, şi-a impus intransigenţa de bronz a făuritorului unui nou crez ştiinţific. Faptul acesta este revelator şi pentru direcţia pe care aveau s'o ia cercetările sale filologice. Cînd poezia, creaţiune individuală ca orice artă, este definită de Philippide drept „forma fără fond a ştiinţei", înţelegem care trebuia să fie atitudinea regretatului învăţat şi faţă de curentele filologice ce acordă individului un rol hotărîtor în procesele lingvistice. De aici „pozitivismul" său filologic.

Notînd caracterul acesta pozitivist al activităţii ştiinţifice a lui Philippide, d. Petrovici stabileşte unele apropieri de Auguste Comte, fără să meargă însă pînă acolo, încît să vadă o influenţă nemijlocită a filozofului francez asupra filologului romîn. Problema pe care o pune cu prilejul acesta noul academician este, credem, una dintre problemele de căpetenie ale ştiinţei romîneşti şi, de bună seamă, aceea căreia i s'a acordat cea mai puţină importanţă. D-sa menţionează just epoca junimistă a lui Philippide. Dacă „pozitivism" însemnează „preciziune", idealul ştiinţific al «Junimei» a fost un ideal pozitivist. Mijlocit sau nu, nuanţat sau nu, el poate fi raportat pe bună dreptate la Auguste Comte. «Junimea» era însă pe linia trasă anterior, în *Propăşirea*, de Ion Ghica, al cărui pozitivism, transparent şi mărturisit dela primele manifestări ştiinţifice ale scriitorului muntean, n'a ispitit pînă acum penele docte ale istoricilor literari. Philippide se găsea în felul acesta în continuarea unui curent existent anterior în ştiinţa romînă, dar căruia el i-a infuzat energia ce avea să-l ducă la biruinţă. Preocupat astfel să seziseze caracterul activităţii ştiinţifice a predecesorului său, d. Petrovici pune în discuţie una dintre problemele cele mai importante pentru istoria culturii romîne, iar discursul său de recepţie îmbracă un sens ce depăşeşte limitele stricte ale subiectului propus.

In acest discurs, d-sa vrea să nu se vadă decît un elogiu academic, căruia îi atribue „rolul salutar de contra-pondere a criticei răutăcioase, a criticei cu orice preţ". Planul superior pe care este desbătut însă subiectul, acela al discuţiei directivelor ce au guvernat gîndirea marelui învăţat, îi permite să-şi circumscrie elogiul între limitele unei judecăţi obiective şi autorizate. La aceste calităţi de fond, vom adăuga pe acelea de formă. D. Petrovici este, fără îndoială, unul dintre cei mai eleganţi mînuitori ai verbului romînesc. Gîndirea sa se toarnă, liniştit, în forme

aristocrate şi definitive, trezind în sufletul cititorului sentimentul cald şi luminos pe care-l stîrneşte de obicei contemplarea eleganţei clasice a unei statui antice.

D. Popovici

*
* *

G. I. Duprat, *Essais de psychologie sociale* : *Les combattants* (Paris, Giard).

Generalul german Von Kluck, învinsul în prima bătălie dela Marna, în memoriile sale scrie astfel despre soldatul francez: „Oameni hotărîţi să fie omorîţi sunt lucruri de care se ţine seamă în orice campanie. Dar oameni cari s'au retras zece zile consecutive, dormind pe pământul gol şi morţi de oboseală, să fie capabili să ia arma şi să atace când trompeta a sunat, este un lucru pe care noi nu am contat. Este o posibilitate de care nu a fost niciodată vorba in şcoalele noastre de răsboiu".

Mărturia generalului german este preţioasă, deoarece ea confirmă odată mai mult lipsa de pătrundere psihologică a conducătorilor civili şi militari ai Germaniei, din ajunul şi cursul răsboiului mondial. Necunoscînd sufletul poporului francez, mulţi au considerat, de pildă, victoria dela Marna, ca o minune.

Dl. G. L. Duprat, în broşura cu titlul de mai sus, dă câteva explicaţii foarte interesante asupra psihologiei soldatului francez, înainte de răsboiu, la intrarea în răsboiu şi in timpul răsboiului. Lămuririle autorului sunt folositoare atât pentru acei cari au învăluit de mister eroismul surprinzător al francezului, cât şi pentru acei cari au rolul de conducători de oameni.

Broşura având numai 20 pagini şi negăsindu-se la îndemâna oricui, cred necesar să dau, în rezumat, ideile esenţiale expuse în ea.

Mai întîi autorul pleacă dela constatarea că răsboiul mondial a constituit pentru psihologi şi sociologi, un isvor excepţional de documentare, compensând în mare măsură lipsa de experimentare în materie sociologică, din timp de pace.

Din prima zi de mobilizare s'a observat la mobilizaţii din toate ţările o *evoluţie mintală rapidă*, determinată de trecerea dela starea de pace la starea de răsboiu. Viaţa individuală a fost în întregime subordonată vieţii colective. Ţăranul, lucrătorul, magistratul, profesorul, savantul, comerciantul, industriaşul, etc., devenind soldaţi, pe lângă o schimbare de existenţă materială, de felul de a trăi, de mediu, şi-au schimbat, în mare parte, felul de a gândi, de a simţi, şi chiar de a judeca şi voi. Toţi gândesc, simt şi activează prin prisma intereselor naţiunii din care fac parte.

Apariţia unui fel de *fatalism*, decurgând dintr'o disciplină socială acceptată, dintr'un regret al libertăţii pierdute, la care

se adaogă şi sentimentul imposibilităţii morale şi materiale de a se sustrage, constitue, deasemenea, unul din efectele isbitoare ale mobilizării generale în Franţa.

Constrângerea socială şi supunerea individului faţă de necesităţile naţionale au prezentat diferenţe esenţiale între cele două forţe în luptă. Deoparte germanul, disciplinat printr'o lungă educaţie militaristă, a plecat la răsboiu cu atât mai bucuros cu cât nădăjduia la foloase individuale şi colective, obţinute prin victorie. Educaţia lui era în acord cu aspiraţiile lui. De cealattă parte. francezul, antimilitarist, fără spirit răsboinic, obicinuit să critice autoritatea şi statul. Şi cu atât mai mult în Anglia şi Statele Unite, unde armatele permanente erau ca şi neexistente şi unde cetăţenii erau puţin dispuşi să-şi sacrifice libertatea, liniştea, interesele, existenţa, pentru scopuri din care nu ar rezulta decât catastrofe omeneşti. Germanii ştiau toate acestea aşa de bine, încât ei au contat atât pe revolta parţială a mobilizaţilor în Franţa, cât şi pe inerţia voită a Anglo-Saxonilor, prea individualişti, pentru a se opune virtuţilor militare ale armatei Kaiserului, suficiente forţe morale şi materiale.

Experienţa răsboiului a arătat însă,— afirmă autorul,— că la *solidaritatea socială organizată* de lungă durată, în vederea celei mai înalte discipline militare, se poate opune o *solidaritate spontană* şi neaşteptată, născută din instinctul social-naţional. Aşa s'a întîmplat cu ocazia mobilizărei franceze în 1914, a celei engleze în 1915 şi a celei americane în 1917. Sociologii germani nu prevăzuse decât efectele unui mecanism secial foarte bine orînduit la ei, imperfect la alte popoare. S'au înşelat; aşa că pe bună dreptate li s'a spus că sunt lipsiţi de perspicacitate psihologică.

Dat fiind diferenţa de structură sufletească între german, care este socializat într'un foarte înalt grad, şi între francez, care este prin excelenţă individualist, autorul dă câteva indicaţii asupra mobilelor sufleteşti care au stat la baza solidarităţii acceptate a poporului francez, în cursul războiului mondial.

Prima reacţiune a marei majorităţi a francezilor, la vestea agresiunii germane, a fost *revolta lor sufletească*, contra unui popor considerat de mult timp ca un pericol permanent pentru pace. Trebuiau dar să se apere şi trebuiau, pe cât se poate, să termine cu acele provocaţiuni continui, trebuiau să intre în răsboiu pentru ei şi pentru alţii, pentru prezent şi mai mult pentru viitor, pentru liniştea generaţiilor viitoare. Se poate spune că dorinţa individuală de pace, de stabilitate socială, de linişte în viitor, de siguranţa avutului câştigat cu trudă, acestea au fost mobilele fundamentale ale avântului răsboinic, care în câteva ore a transformat Franţa eminamente pacifică într'o naţiune în

întregime hotărîtă să lupte contra năvălitorului. Dorinţei de cucerire şi hegemonie care însufleţea Germania, Franţa i-a opus o repulsiune adâncă, generalizată, pentru un militarism arogant, care nu putea fi distrus decât prin arme. Mânia contra năvălitorului, alimentată şi de regretul sincer al unei păci pierdute, s'a împletit cu nădejdea unei păci mai bune, realizată prin cele mai mari sacrificii. Acestea au fost motivele sufleteşti adânci, care au pus pe francezi de acord, chiar din ziua mobilizării, indiferent de clasa socială sau de credinţele lor politice.

Pe dată ce ostilităţile au început, alături de mânia, de ura, de revolta în contra germanilor, au apărut o întreagă serie de tendinţe şi sentimente. *Tendinţa conservării personale*, era cea dintîi interesată în luptă. Gândul unei eventuale întoarceri la cămin făcea să tresară inima mobilizatului; unii nădăjduiau să rămână feriţi de gloanţe şi obuze; alţii îşi dădeau seama că scăparea e o chestiune de hazard, de împrejurări neprevăzute, combatantul trebuind să fie pregătit pentru cel mai tragic destin. Orgoliul împiedică manifestările prea naive; mobilizatul nu voia să pară mai slab ca alţii; dragostea conjugală, părintească, filială, obligă chiar pe cel mai fricos să pară brav şi nepăsător faţă de pericol. Şi astfel mobilizatul se obicinueşte treptat, treptat, cu pericolul. Experienţa câtorva atacuri sau a şederii de câteva luni în tranşee, transformă omul cel mai timid, desvoltă în el dispoziţiuni neaşteptate pentru acţiuni periculoase, care se generalizează prin contagiunea exemplelor date de cei cu adevărat curajoşi. Treptat, curajul războinic devine normal, banal, şi numai câţiva nevropaţi mai cad pradă fricii.

Sub raportul *curajului şi fricei*, francezii s'au manifestat potrivit temperamentului lor. Astfel, francezul de Nord şi de Est se emoţionează mai încet, rezistă în contra efectelor demoralizante ale fricii, se stăpâneşte şi reacţionează cu un curaj calm, apropiat de aliura flegmatică a englezului, dar care ascunde o ardoare internă favorabilă elanului eroic. Francezul de Sud se entuziasmează iute, înfruntă şi merge la pericol cu un fel de furie năvalnică; fire aprinsă, generoasă, câteodată vanitoasă, pune mai presus de orice amorul propriu al lui şi al altora şi se crede aşa cum vrea să fie şi să apară; se demoralizează însă mai uşor Francezul de Vest prezintă mai multă cumpătare, este însă tenace în hotărîre. Cel de Sud-Vest este entuziast şi generos, sociabil în cel mai înalt grad, devotat faţă de camarazii săi şi interesele colective, exaltându-se cu măsură, pune toată puterea sufletească şi fizică în ceeace înfăptueşte, incapabil de a înşela încrederea şefilor când ştie sigur unde-l duc, oricare ar fi pericolele de înfruntat.

Aceste *diferenţe de temperament* au avut ca urmare atâtea

varietăţi de curaj militar. Prin ele se explică anumite defecţiuni de care au dat dovadă, la începutul răsboiului, trupele de origine meridională, plecate cu avânt, înflăcărate de mici succese, dar nepregătite în contra surprizelor neaşteptate: emotivitatea lor a fost mai mare decât a trupelor recrutate dela Nord şi Est; le-a trebuit o educaţie specială pentru a le obicinui cu mai multă rezistenţă morală şi sânge rece.

Amestecul regimentelor din diferite regiuni a uniformizat curajul soldatului francez, prin imitaţie, prin obicinuinţă, prin adaptarea colectivă la aceleaşi nevoi şi aceleaşi condiţii de luptă, fără însă a se ridica, prin aceasta, privilegiul unor unităţi glorioase de a fi întrebuinţate în împrejurările cele mai grele. Trupele coloniale au dat adesea exemplu de dispreţ faţă de cele mai mari pericole, dovedind astfel că diversitatea de origine, păgubitoare pentru disciplină în timp de pace, nu înlătură, în timp de războiu, o solidaritate dublată de emulaţie în sacrificiu, mai ales pentru oamenii care s'au obicinuit de timpuriu cu faptele curajoase sau care s'au considerat, de mult timp, la marginea societăţii normale. Fapt demn de remarcat: oamenii cari, pe drept sau nu, consideră că au a se plânge cel mai mult de forma de organizare socială, sunt tocmai ei acei care-şi varsă mai bucuros sângele pentru ţara lor de origine sau adoptivă.

In războiul de poziţie, soldaţii, chiar cei mai îndrăzneţi, şi-au adaptat curajul la felul luptei; mai multă prudenţă, recurg la fel de fel de trucuri pentru a duce în eroare pe adversari; mai mult sânge rece, mai multă chibzuială în expunerea vieţii. Dacă se compară un mobilizat din interiorul ţării, rămas de la începutul ostilităţilor în mediul dinainte de războì, cu soldatul de pe front, se constată o mare deosebire: primul n'a pierdut aproape nimic din verbalismul şi sentimentalismul aparenţelor şi schimbărilor superficiale, pe când al doilea—soldatul depe front—a câştigat în seriozitate şi în adâncime.

Răsboiul, fie de mişcare, fie de poziţie, a pus în evidenţă, admirabila *plasticitate a firei francezului*, datorită căreia el s'a adaptat cu atâta uşurinţă împrejurărilor atât de variabile ale luptei.

In ultima parte a expunerei, autorul se ocupă de *rolul important exercitat de ofiţerul francez*, atât pentru menţinerea cât şi pentru întărirea disciplinei şi solidarităţii consimţite, în rândurile combantanţilor. Ofiţerii francezi au fost exemple de abnegaţie, demni de ostaşii pe care îi comandau. Atât prin firea cât şi prin educaţia lor, au o mare doză de iniţiativă, ştiu să acţioneze singuri în cazul când şeful cade sau lipseşte; sunt legaţi de camarazi—ofiţeri şi soldaţi—prin comunitatea de idei şi sentimente. Respectaţi şi respectând pe subalternii lor, fără a fi automate care să execute mecanic ordinele, se simt relativ liberi, demni,

şi acceptă disciplina ca o consecinţă a solidarităţii intelectuale şi morale a întregei naţiuni.

Niciodată, conchide autorul, nu s'au putut vedea mai bine ca în timpul războiului mondial, că societatea este un „hiperorganism", în care fiecare element îşi are nu numai viaţa sa proprie, dar şi sfera ei de acţiune, de aşa natură că, pentru a ajunge la o acţiune coordonată, este strict necesară o comunitate, o solidaritate de interese şi aspiraţiuni. Această comunitate de interese şi aspiraţiuni a fost realizată în două feluri foarte diferite de cele două grupe opuse de beligeranţi: deoparte la germani, prin solidaritatea organizată având ca mobil tendinţa de dominaţie, dealtăparte la francezi prin solidaritatea spontană, având la bază instinctul de conservare naţională.

In această trezire bruscă a instinctului de conservare socială şi naţională trebuie văzută unirea sacră a tuturor francezilor, chiar din prima zi de mobilizare.

Maior P. Juganaru

* * *

Otto Hintze: *Geschichte des uradeligen Geschlechts der Herren und Graffen Blome.* (München 1929). — O carte care poate servi drept model de monografie pentru specialiştii noştri. Fără să mai amintim de impecabila technică în care este tipărită, reproducerile facsimile, plastice şi fotografice, această operă se impune dintru început prin sistematizarea cu care a fost lucrată.

Autorul, Dl. Otto Hintze, arhivar de stat, om de erudiţie vastă, face ca opera D-sale să intereseze pe orişicine, fie cât de străin de vechea şi ilustra familie Blome.

Intr'un mod judicios, prin perfecte tablouri sinoptice, ne duce în urmă, până în secolul al XII-lea, când se vorbeşte de familia de Blome. Arată rolul important pe care l-a jucat această familie îndelungul istoriei. Te plimbă retrospectiv prin Evul Mediu şi prin cel Modern, trăind aevea par'că farmecul ţărilor germanice de pe atunci, cu minesängeri şi castelani.

Interesul devine şi mai mare pentru cititorul român, când alăturea de afinii regali şi imperiali ai familiei de Blome, se alătură şi fostele noastre familii domnitoare: Bibescu, Brâncoveanu, Cantacuzino, Ştirbey. Şi nu numai atât, autorul găseşte timp şi loc să vorbească şi câteceva de noi şi de frumuseţile noastre, pe lângă unele reproduceri în legătură cu avuţiile pe care Contele Hans de Blome le are pe meleagurile noastre. Este o carte de toată lauda.

Const. Stelian

Georges Duhamel, *Chronique des Pasquier.* 3 vol. Le notaire du havre, Le jardin des bêtes sauvages, Vue de la terre promise.—(Mercure de France, MCMXXXIV. Paris).

Georges Duhamel este astăzi un scriitor cunoscut în toată lumea şi consacrat în ţara lui de autorităţile literare şi de un public rafinat. Literaţii bătrâni îl apreciază, deşi el aparţine în întregime epocii noastre, prin spiritul nou al întregii sale opere. Această apreciere deosebită se datoreşte, de bună seamă, calităţilor de stil de care a făcut dovadă. Entuziasmul tinerilor, a tinerilor capabili să suporte o temperatură de intelectualitate înaltă, îi revine pentru lucida sinceritate în faţa materialului uman propriu sau străin, pentru atitudinea omenească împotriva grozăviilor ce i-au trecut pe sub ochi şi pentru continua încercare de a evada spiritual dintr'o societate incapabilă de puritate morală. Neliniştea caractaristică timpului nostru pluteşte deasupra celor mai importante opere ale sale. Pe Georges Duhamel nu-l satisface deplin ştiinta, nici arta,—căci nici una din acestea nu isbuteşte să facă din animalul om, un om adevărat. Insă el nu e deloc un mistic. Dimpotrivă, are un spirit lucid, raţionalist şi cercetător. Sentimentalitatea sa, tulburătoare fără a fi dizolvantă, e dominată de limpezimea inteligenţii. Un observator şi un căutător, prudent la extrem totuşi, de drumuri noi, sub teroarea unei introspecţii nemiloase, încearcă să găsească pentru a realiza formula omului perfect,—nu reuşeşte însă decât să disece, aci cu ironie aci cu o cruzime subită, omul de azi. E, poate, în acest act de distrugere nihilistă a omului falş cu care ne-am deprins să trăim, o acţiune de transformare şi de purificare a speciei noastre.

Medic de pregătire intelectuală, romancier, dramaturg, critic literar şi social, poet şi călător, Georges Duhamel este în realitate, în mai toate lucrările sale, un moralist, adică un observator de moravuri. „J'écris ces mémoires, zice el, non pour édifier ou châtier qui que ce soit, mais pour accomplir un acte de connaissance". Prin conţinutul psihologic al scrierilor şi prin atitudinea de critică a spiritului său disecant, el se aşează în linia marilor moralişti francezi, Montaigne, Pascal. La Bruyére, Voltaire, Anatole France şi André Gide. Se integrează deci celui mai autentic spirit francez a cărui literatură o socoteşte, „dans l'ensemble, une littérature de moralistes". Astfel înţeles, lucrarea ce-l cuprinde mai de aproape este acea colecţie intitulată *Vie et Aventures de Salavin*, din care au apărut până acum cinci volume. Cele trei volume, ce alcătuesc *Chronique des Pasquier*, de care ne ocupăm acum, sunt pentru această colecţie un subsol.

Cronica povesteşte întâmplările triste, ridicule sau deadreptul banale ale membrilor unei familii pariziene, presupusă a fi a

autorului, care vorbeşte prin gura celui de al treilea fiu, Laurent. Mici burghezi săraci, cu aspiraţii către cultură şi bogăţie, îşi duc viaţa nevoiaşă într'o continuă aşteptare înfrigurată a veştilor, pe care un notar din Havre trebue să le trimită referitor la o moştenire complicată,—sau a diplomei de medic, pe care Pasquier-tatăl, om trecut de 45 ani, o urmăreşte cu tenacitate. Familia Pasquier, compusă din tată, mamă, trei fraţi şi două surori, duce deci o viaţă grea, mereu urmărită de „suspinul banilor", strâmtorată în câteva camere sărace ale unei clădiri cu locuinţe comune dintr'o mahala pariziană. „Tout nous est mesuré, observă adolescentul Laurent, l'air, l'espace, l'élan. Tout travaille froidement à nous reployer sur nous mêmes". Insă, cu toată viaţa de clan, cu toate sforţările şt sacrificiile de cloşcă ale mamei, Pasquier-ii nu seamănă deloc între ei. Drama există, dar n'are un rol prucumpănitor. Viaţa curge, dacă nu ferită de furtuni, totuşi fără catastrofe. Spirit cercetător şi ştiinţific, autorul nu imaginează pentru a scoate efecte dramatice care, chiar când se impun din însăşi povestirea, sunt cu voinţă atenuate, ca lipsite de bun gust şi extravagante. Oamenii sunt arătaţi aşa cum se prezintă. Pentru această unică pasiune de autenticitate, cititorii sunt recunoscători. Povestirea însăşi nu este continuă, fie din pricina eclipseler de memorie, fie de a nu da impresia de ziar intim. „C'est donc une histoire discontinue qu j'entends restituer".

Protagoniştii *Cronicei* sunt membrii familiei Pasquier. Ei sunt oameni vii, capabili de acţiuni dramatice şi ridicule, de care nu-şi dau seama mai de loc. Pe d. Pasquier-tatăl, un maestru al gafelor, „Le spectacle du ridicule, chez les autres, le trouvait intolérant". El nu era înalt, îl descrie fiul său, „mais il jetait sur les choses et les hommes un regard bleu-frais ironique, toujours un peu dédaigneux, et ce regard indéchiffrable faisait paraître mon père plus grand qu'il n'était en réalité"... Gafeur, violent, naiv, desfrânat, fără simţ practic şi alergând după câştiguri uşoare, totuşi tatăl teroriza întreaga familie, ca un Jupiter. „Il prenait aussi des pilules, des gouttes, des élixirs dont il variait la formule et dont il chantait merveille en s'offrant volontiers comme exemple démonstratif. Il se faisait la barbe avec un rasoir à l'ancienne mode et, pendant cette opération la tribu retenait son haleine, car il sacrait beaucoup, défendait qu'on l'approchât à moins de quatre mètres, ne repondait mie aux questions même pressantes, tirait d'une éraflure et d'une seule goutte de sang la matière de fumantes querelles". Soţia sa era tocmai opusă lui ca fire. Socotită, modestă, practică, iubitoare şi gata de sacrificiu, muncitoare şi răbdătoare, umilă ca o sfântă, ea

întrunea toate calitățtle franceze, după cum bărbatul ei colecționase defectele neamului său.

Joseph e fiul cel mai mare. Un om practic, rațional, desghețat și decis, e priceput în câștigarea banilor, dar cârtitor și egoist. Nu înțelege nimic în afară de bani; pentru el, banii sunt totul. „Je peux vous affirmer, zice el, que l'argent n'a pas tout dit. Un jour, on trouvera le truc pour acheter même le talent. On endormira les gens, on leur fera dans la tête une petite opération et on leur donnera du talent, de l'intelligence, tout ce qu'ils voudront. Et comme il faudra de l'argent pour acheter ça, comme le reste, l'argent aura le dernier mot. Pensez-vous, vous, là-bas, vous qui travaillez sur les bêtes avec les aiguilles et des piles, vous le révolutionnaire, ce sera peut-être vous qui découvrirez ce truc-là, car vous travaillez pour nous, sans le vouloir, sans le savoir".

Fratele mijlociu, Ferdinand, e o minte greoaie, cu un suflet închis și are neajunsul de a fi miop. Mediocritatea spiritului său îl face un om comun, ca mentalitate și caracter. „Ferdinand representait assez bien le type aberrant que l'on rencontre presque toujours dans une famille et qui, par ses traits singuliers, émeut la solicitude maternelle. Il avait le teint blanc, les tempes creuses, une chevelure noire, épaisse et rétive, un nez long, d'aspect fragile, des yeux veloutés, assez beaux, qu'on distingnait d'ailleurs mal à travers les énormes verres biconcaves du pince-nez. Il aimait la lecture des journaux, les plaisirs immobiles, les conversations tièdes, les jeux des mots. Il était appliqué, silencieux et semblait modeste. On oubliait volontiers Ferdinand".... Laurent, povestitorul, e al treilea fiu. El este intelectualul familiei. Are multe asemănări sufletești cu mamă-sa. Înțelege mai mult, mai larg,—are necesitatea purității morale, care-l va frământa mereu de aci înainte. Sbuciumul din sufletul său de adolescent e tulburător. „Je suis un adolescent. Eh bien! pitié pour moi! Pitié pour tous les adolescents du monde: Je ne suis pas heureux. Tout en moi, est discordance et combat. Mon coeur est d'un enfant, mais j'ai la voix grave d'un homme, les mains, les pieds, les muscles d'un homme. Le poil commence à me pousser aux joues, et pourtant, comme un très petit garçon, j'ai parfois envie d'un gâteau, d'un bonbon".

Dintre cele două surori, Cécile et Suzanne, prima este o muziciană talentată și norocoasă. E zâna și gloria familiei. Cealaltă e încă un copil și *Cronica* îi acordă o importanță secundară.

In afara membrilor familiei Pasquier, sunt prezentate în *Cronica* lor, ocazional, figurile, totdeauna interesate prin autencititatea și coloritul lor specific, ale prietenilor și vecinilor. Remarcabile sunt două: aceea a lui Justin Weill, amicul lui Lau-

rent, şi aceea a lui Valdemar, maestrul şi logodnicul Cecilei. Durerea acestuia din urmă, un desăvârşit cunoscător al muzicei altfel, de a nu fi un creator, inspiră povestitorului reflecţiuni ce merită a fi citate.

«Cette souffrance des savants stériles, on la connait mal, hors de notre profession, et surtout on ne la prend guère en pitié. La plupart de ces chercheurs infortunés sont trop fiers pour se pleindre. Ils sont aussi trop naïfs. Ils se réfugient dans l'érudition qui les trompe comme elle trompe tout le monde: entre le trouveur et l'érudit, le peuple ne voit point l'abîme.

Les artistes sont plus loquaces. Leur nature est intolérante, et donc leur souffrance évidemment intolerable! Que l'inspiration les dédaigne, ils se mettent à crier. Leurs cris, parfois, sont si poignants qu'ils ressuscitent le génie».

Cronica se termină cu emigrarea lui Laurent din sânul clanului şi prin prevestirea apropiatei descompuneri a acestuia. Pe măsură ce se măreşte conştiinţa de sine a tânărului, atmosfera irespirabilă a familiei îi devine de nesuferit. E, în această emigrare, un proces de individualizare pe care-l impun, azi, nu numai condiţiile de viaţă materială. ci şi exigenţele morale ale societăţii în continuă transformare.

Stilul în care e compusă *Cronica* este acela cunoscut din *Vie et Aventures de Salavin*, înfrăgezit puţin de parfumul amintirilor din copilărie şi de tonul memorialistic. Altfel, găsim şi aici aceeaşi frază concisă şi sobră, suplă, logică şi naturală, curgătoare ca apa unui râu ce şerpueşte printre coline însorite. Humorul şi ironia povestirei sunt presărate de scurte scene dramatice sau numai emoţionante. Înduioşarea dulceagă lipseşte, deşi ocaziile nu lipseau.

Pentru sinceritatea, autenticitatea şi fineţea observaţiei cu care e scrisă, *Cronica Pasquier-ilor* constitue o lectură plăcută, tulburătoare şi inteligentă.

Vasile Maciu

*
* *

N. A. Constantinescu, *Istoria universală şi problemele ei actuale.* 132 p. Tip. Bucovina, Bucureşti, 1935).

Conferenţiar la facultatea de litere din Bucureşti pe lângă catedra de istoria universală deţinută de d. N. Iorga, d. N. A. Constantinescu publică în această carte câteva din lecţiunile de deschidere ale cursului său *Priviri asupra Istoriei universale* şi anume: I. Concepţia istoriei universale dela Herodot până la Voltaire. II. Sistemele de împărţire a istoriei omenirei din vechime până azi. III. Problema factorilor de istorie şi IV. Istoria universală şi preistoria.

Asupra acestor chestiuni, în literatura noastră istorică, nu s'a mai scris decât în treacăt şi fără o desvoltare suficientă. Publicând cartea de care ne ocupăm, d. N. A. Constantinescu umple un gol păgubitor începătorilor în studiile istorice. Insă, caracterul oarecum didactic al acestor lecţiuni restrânge interesul lecturei lor la cercul puţin numeros al specialiştilor, deşi problemele desbătute interesează deopotrivă pe orice om de cultură. Pe deasupra, autorul a pus prea puţin dela sine, dacă facem abstracţie de munca, înţelegerea şi coordonarea materialului prezentat. Insuşi d-sa mărturiseşte „Scopul nostru fiind să arătăm ce cred istoricii noştri şi cei străini cu privire la problemele puse aci"... p. 111. Deşi se conduce, în general, după ideile titularului catedrei de istorie de care ţine conferinţa sa, d. N. A. Constantinescu nu ia nici-o atitudine hotărâtă, între numeroasele atitudini asupra istoriei pe care le expune. Ceeace spune despre problema factorilor de istorie e felul cum priveşte d-sa toate problemele tratate: „Deşi s'a scris atât de mult asupra istoriei şi s'au elaborat numeroase concepţii filosofice în istorie, chestiunea factorilor nu s'a bucurat de o cercetare serioasă şi metodică. Sisteme riguroase, plutind în abstracţiuni contestabile ori contradictorii deoparte, sugestii dătătoare de speranţe, de altă parte, este tot ceeace avem astăzi", p. 123.

Cartea d-lui N. A. Constantinescu este valororsă nu numai fiindcă ia în cercetare nişte probleme nedesbătute serios încă până acum la noi, dar şi pentrucă se întemeiază pe o bibliografie variată şi bogată. Stilul este sec, adeseori prea şcolăresc. Numărul mare de greşeli de culegere, evidente dar supărătoare, contribue la decolarea frazei. Insă, încăodată, lucrarea este meritoasă prin munca şi prin obiectivitatea autorului.

Vasile Maciu

*
* *

D. Gusti şi M. Popescu-Spineni: *Indreptar.* (Editura Facultăţii de Filozofie şi Litere, Bucureşti 1934). — Atât de des pronunţata afirmaţie că, odată cu mărirea României s'au mărit şi nevoile Ţării, apare pe cât de banală, pe atât de adevărată. Şi dacă ar fi să întrebuinţăm ingenioasa comparaţie a Şcoalei organiciste din Sociologie, că Universitatea joacă rolul creerului în organismul societăţii, de bună seamă apare şi mai motivată primordialitatea sistematizării vieţii studenţeşti.

Nu-ţi pot opri surprinderea pe care o încerci când deschizi îndreptarul datorit d-lui prof. D. Gusti cu ajutorul secretarului facultăţii de litere, Dl. Marin Popescu.

Incă din 1924, Dl. Prof. D. Gusti a alcătuit prin Seminarul de Sociologie, un program studenţesc pentru organizare

vieţii universitare precum şi un chestionar, prin care studentul însuşi să colaboreze, indirect, la desăvârşirea scopului. Pentru realizarea acestui îndreptar s'a mai folosit şi experienţa celor două ediţii din „Călăuza studentului" apărută în 1927, în două ediţii, etc.

Spre a vorbi de acest îndreptar, să-i mai motivăm apariţia? „Menirea pe care o are studentul a şi-o făuri este poate cea mai grea, ce se pune unui om. Căci acest om e tânăr şi nu este eşit de mult pe lume şi totuşi această lume voeşte să-l cucerească complet cu mijloace spirituale", spune decanul Facultăţii în „Cuvântul înainte".

Căci, dacă în occident — şi în deosebi în Germania — între profesor şi student există un strâns contract sufletesc, adesea până la intimitate, începuturile ce luaseră fiinţă înainte de răsboiu şi la noi după răsboiu, au început să se stingă. Preocupat nu numai de consolidarea pregătirii ştiinţifice ci şi de aceia a consolidării sufleteşti în toată integritatea ei, dl. prof. D. Gusti pune problema conducătorului de mâine al destinelor Ţării şi pe tărâmul pedagogico-social. Ca şi J. Payot, d-sa după ce cunoaşte structura spirituală a studentului despre care spune că având o libertate academică „nu însemnează a face ce voeşti, ci a deveni ceiace trebue", pune întrebarea: „Cum să găsească studentul însă, drumul cel mai adevărat fără erori? cum se poate înlesni studiul, ca să nu fie privit ca o povară, ci ca o plăcută datorie?."

Şi ca răspuns — dela sine înţeles justificarea acestui îndreptar.

Dar menirea îndreptarului nu se mărgineşte aci; el poate fi tot atât de util şi pentru cei cari au terminat facultatea. Ochiul prevăzător de adevărat sociolog al d-lui prof. Gusti priveşte cu necesitate imperioasă creiarea unei „Asociaţii a absolvenţilor şi prietenilor Universităţii din Bucureşti" pe care o dorim cât mai curând înfăptuită şi căreia îi poate sta chezăşie, „Oficiul universitar" şi „Coperativa studenţilor", dela aceiaşi facultate, datorite în cea mai mare parte tot neobositului conducător al Institutului Social Român.

Const. Stelian

*
* *

Marin Popescu-Spineni: *Contribuţii la istoria învăţământului superior* (Cultura Naţională) Bucureşti. — S'a observat, cu drept cuvânt, că noi suntem, în ceiace priveşte monografia, în orice domeniu, poporul cel mai sărac.

După răsboiu, însă, par'că am început a depărta această sărăcie, şi primele dovezi ni le-a dat apariţia diferitelor lucrări

asupra vieţii oamenilor mari, cari fie prin faptă, scris sau vorbă, au contribuit la împlinirea „Visului de veacuri". Apoi iniţiativa Institutului Social Român, de a face monografii nu numai oraşelor, dar şi satelor cât de neînsemnate, a urmat din îndemnul d-lui prof. D. Gusti, exemplul imitat de mulţi alţii: I. Medrea, St. Teodorescu etc.

Şi în urmă asupra instituţiilor.

Unul care face un pas solid, în acel domeniu, este fără îndoială şi dl. Marin Popescu, prin lucrarea sa: *Contribuţiuni la istoria învăţământului superior.* Această lucrare, nu este un tom de filozofie sau literatură: nu vom căuta în ea nici erudiţia sau analiza *ad-hoc.* Este o carte sintetică şi documentată, din care orice român cărturar, şi în seosebi studenţii, pot vedea oglinda trecutului nostru cultural cu ştiinţă mai înaltă, ca şi greutăţile prin care a trecut.

Dar şi pentru prezent poţi urmări aci drumul special a Facultăţii de Filozofie şi Litere, cu statisticele, diagramele, etc[1] foarte raţional alăturate şi frumos executate.

Constantin Stelian

Tiparul Institutului Grafic „TATARAŞI"
Concesionar: I. F. HANUŞ, — IAŞI